راحة المؤمنين

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي

ڊاڪٽر عبدالرسول قادري

راحة المؤمنين

مصنف

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي

موجوده صورتخطي

ڊاڪٽر عبدالرسول قادري

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي

حيدرآباد، سنڌ.

2009ع

سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ جو ڪتاب نمبر (135)

راحة المؤمنين

مصنف:	مخدوم محمد هاشم ٺٽوي
موجوده صورتخطي:	ڊاڪٽر عبدالرسول قادري
ڇاپو:	پهريون،جون 2009ع
تعداد:	500
قيمت:	=/120 روپيا

Catalogue Reference
Makhdoom Muhammad Hashim Thattavi
Dr. Abdul Rasool Qadri
Rahat ul Muamneen
Sindhi Language
Sindhi Language Authority
ISBN 978-969-9098-30-7

Rahat ul Muamneen

By:	Makhdoom Muhammad Hashim Thattavi
In present form:	Dr. Abdul Rasool Qadri
Edition:	First, June, 2009
Quantity:	500
Price:	Rs. 120/=
Composed by:	Asadullah Bhutto.
Title:	M. Ramzan Turk
Printed by:	Areeba Publications Karachi.
Published by:	Taj Joyo, Secretary, Sindhi Language Authority Hyderabad, National Highway, Hyderabad, Sindh, 71000, Pakistan.
Tel:	022-9240050-53
Fax:	022-9240051
E-mail:	sindhila@yahoo.com
Website:	www.sindhila.org

هيءَ ڪتاب، تاج جويو، سيڪريٽري سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، اداري جي آفيس، نيشنل هاءِ وي، حيدرآباد، سنڌ مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

ناشر نوٽ

سنڌي ٻوليءَ جي ڪيتري آڳاٽي شاعري تعليمي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيل آهي. انهيءَ ۾ مذهبي تعليم ڏيڻ خاطر مختلف موضوع شامل آهن. اهڙي شاعريءَ کي موضوعاتي نالو ڏيڻ کان سواءِ ان جي جوڙيندڙ عالمن جي نالن پويان "سنڌيون" پڻ سڏيو ويو آهي. جيئن نماز جي مسئلن بابت لکيل "مقدمة الصلواة" کي ابوالحسن جي سنڌي" پڻ سڏيو ٿي ويو. ان کان سواءِ "مخدوم ضياءُ الدين جي سنڌي" بہ هڪ اهم ڪتاب هو. سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ پاران اوائلي سنڌي ڪتابن کي محفوظ ڪرڻ جي خيال کان اهي ٻئي ڪتاب اڳ ۾ ڇپيل آهن. مخدوم ضياءُ الدين جو هڪ لائق شاگرد ۽ پنهنجي وقت جو وڏو عالم مخدوم محمد هاشم ٺٽوي هو، جنهن پڻ پنهنجن شاگردن لاءِ ڪيترائي ڪتاب مختلف ديني مسئلن بابت جوڙيا، جن ۾ عربي، فارسي ۽ سنڌي ڪتاب شامل آهن. هي ڪتاب "راحة المومنين" انهن مان هڪ آهي.

اٿارٽيءَ پاران هن قسم جي رٿا جو هڪڙو مقصد اهو آهي تہ سنڌ جو هي جهونو سرمايو محفوظ ٿئي پر ٻيو اهم مقصد ان دور جي سنڌيءَ جو اصل نمونو پيش ڪرڻ بہ آهي جنهن ۾ ٻولي ۽ لکت ٻئي شامل آهن. ان سان ٻوليءَ توڙي ان جي صورتخطيءَ جي اوسر ۽ ارتقاء جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. ان مقصد لاءِ هن ڪتاب کي جديد صورتخطيءَ ۾ آڻڻ سان گڏ قديم صورتخطيءَ جو فوٽو بہ شامل ڪيو ويو آهي. اميد تہ انهيءَ ڪيتر تحقيق ڪندڙن کي هن مان گهڻي رهنمائي ٿيندي.

ڊاڪٽر فهميده حسين

پيش لفظ

سنڌ ۾ ننگر ٺٽي جي مخدومن سڀڳورن "ٻارن لاءِ مادري ٻوليءَ ذريعي تعليم ڏيڻ" جو اصول قائم ڪري، منظوم سنڌيءَ ۾ ديني ادب جا بنيادي ڪتاب لکيا، جيڪي ان وقت مدرسن ۾ فارسي ۽ عربيءَ جي اعليٰ تعليم کان اڳ ۾ بنيادي طور پڙهايا ويندا هئا. سنڌي ادب جي "سونهري دور" جي حوالي سان ڪلهوڙن جي زماني ۾ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ ان سلسلي ڪي گهڻو وڌايو ۽ منظوم سنڌيءَ ۾ ويهارو ڪتاب لکيا، جن مان تفسير هاشمي، زاد الفقير، بناءُ الاسلام، قوت العاشقين ۽ راحة المؤمنين سنڌي گهڻا مشهور آهن. انهن جهونن ڪتابن ۾ سنڌي ٻوليءَ جو وڏو ذخيرو سمايل آهي.

سردست مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي منظوم سنڌي ڪتاب "راحة المؤمنين" (1130 هجري/ 1718ع) کي جديد سليس صورت ۾ آندو ويو آهي. جيتوڻيڪ هن ڪتاب ۾ ديني سلسلي ۾ ذبح ۽ شڪار جي حلال ۽ حرام هجڻ بابت مسئلا بيان ٿيل آهن، پر هن ڪتاب ۾ ان وقت هلندڙ نج سنڌي لغت ۽ لفظن جو وڏو ذخيرو موجود آهي.

عربي فارسي اوکي گهڻي، متي اٻوجهن،
سنڌي کيم سولي، ڪدي ڪارڻ تن،
تہ مانَ نفعو عام ٿئي، ڪارڻ مؤمنن،
گهڻو سکڻ سولو ٿئي، ڪارڻ نو آموزن.

(مخدوم ٺٽوي)

اميد تہ سليس سنڌيءَ ۾ آندل ڪتاب "راحة المؤمنين" جي اشاعت سان سنڌي ديني ادب ۾ واڌارو ٿيندو، ان ڪري "مقدمي" ۾ مواد بابت وچور، قديم سنڌي لفظن جي صورتخطي ۽ پڙهڻي ۽ جهونن سنڌي لفظن جي معنيٰ جا جهجها مثال بہ ڏنا ويا آهن، تہ جيئن مخدوم ٺٽويءَ جي هن آڳاٽي ڪتاب "راحة المؤمنين" کي سمجهڻ ۾ آساني ٿئي ۽ سنڌي ٻوليءَ جي قديم ۽ جديد خزاني ۾ پڻ اضافو ٿئي.

تڏهن سنڌي کيم سهکي، ڪدي عربيا،
تہ پڙهيسِ مؤمن سڀ ڪو، سکي مسئلا.

(مخدوم ٺٽوي)

عبدالرسول قادري
دڙي مگسي، سڪرنڊ

19 اپريل 2009ع
سڪرنڊ- نوابشاهہ

مقدمو

الصلواة والسّلام عليک يا رحمة للعالمين

ساراهجي سچو ڏڻي، جو رازق ۽ رحمان،
جو سباجهو سيين پَرين، صاحب ۽ سبحان.
....
شال رسن راتو ڏينهن ۾، متي محمد چام،
جنهن اپاريو اسلام کي، قائم سيئي قيام.

(مخدوم محمد هاشم ٺٽوي)

جيتوڻيک موجوده وقت ۾ جديد سائنس ۽ ٽيڪنالاجيءَ جي دور ۾، تعليمي ماهرن تحقيق سان ثابت ڪيو آهي تہ: "مادري ٻوليءَ ذريعي تعليم ٻار جو بنيادي حق آهي." سنڌ جي تعليمي تاريخ شاهد آهي تہ، 11 ۽ 12 صدي هجري/ 17 ۽ 18 صدي عيسويءَ ۾ سنڌ جي گهڻگهرن عالمن، استادن فارسيءَ ۽ عربيءَ جي جاءِ تي مادري زبان سنڌي ٻوليءَ ذريعي بنيادي تعليم جي شروعات ڪئي. ان اصول جي اهميت اڄ تائين مجيل پئي رهي آهي.

ان ڏس ۾ سنڌي ٻوليءَ جا 39 اوائلي منظوميا، 11 صدي هجري/ 17 صدي عيسوي يا ان کان بہ اڳ جا لکيل دستياب ٿيا آهن، جيڪي ڪاتب عزت پٽ سليمان 1067 - 1069 هجري مطابق 1657ع- 1659ع وارن سالن ۾ اُتاري جمع ڪيا.

سنڌي ٻوليءَ جي هن آڳاٽي ذخيري کان پوءِ ميين ابوالحسن ٺٽويءَ نماز جي مسئلن بابت "مقدمة الصلواة" منظوم سنڌي، 11 صدي هجري/ 17 صدي عيسويءَ جي آخر يا 12 صدي هجري / 18 صدي عيسوي جي ابتدا ۾ هڪ ڪتاب لکيو، جيڪو مدرسن ۾ طالب علمن کي مادري ٻوليءَ جي سلسلي ۾ درسي ڪتاب طور پڙهايو وڃڻ لڳو.

ٺٽي جي مشهور عالم مخدوم ضياءُ الدين انهيءَ طرز تي نماز جي وڏيک مسئلن بابت منظوم سنڌيءَ ۾ بہ ڪتاب جوڙيو، جيڪو "مخدوم ضياءُ الدين جي سنڌيءَ" جي نالي مشهور ٿيو.

سنڌي ٻوليءَ جي هن سلسلي کي وڌائيندي، ٺٽي جي مشهور عالم، قاضي، مصنف ۽ استاد مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ "مقدمة الصلواة" جي فارسي، سنڌي اصلاح سان گڏ مختلف موضوعن تي خاص سنڌي ٻوليءَ ۾ منظوم ويهہ ڪتاب لکيا، جيڪو ان ڪلهوڙا دور ۾ سنڌي ٻوليءَ جي خدمت ۽ ديني ادب جي حوالي سان شاهڪار ڪارنامو آهي. مخدوم ٺٽويءَ جي انهن منظوم سنڌي ڪتابن جي الف- ب وار لسٽ هيءَ آهي: آداب النڪاح، اصلاح مقدمة

الصلواة، بناءُ الاسلام، تحفة التائبين، تفسير هاشمي، سايه نامه، دعائن بابت رسالو، راحة المؤمنين، رساله سراجيه، رساله افضل ڪيفيات الصلواة، رساله في موعظة ما يتعلق باحوال القبر و ما بعده، زاد الفقير، سنڌي مسائل ذبح شڪار، صلواة سڳوري بابت رسالو، عقائد الاسلام، فرائض الاسلام، قوت العاشقين، مختصر ترجمو دعائين، مدح سنڌ ۽ نصيحت نامو.[1]

جيتوڻيڪ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ فارسي ۽ عربيءَ ۾ تحريرون ۽ ڪتاب نظم، نثر ۾ ٽن سَوَن کان وڌيڪ لکيا، پر خاص نج سنڌيءَ ۾ ويهه ڪتاب لکي، ديني ادب سان گڏ سنڌي ٻوليءَ کي مالا مال ڪيو. ان وقت عالمن استادن جو اهوئي نظريو هو ته، جيتوڻيڪ فارسي ۽ عربي علمي ٻوليون آهن، انهن ۾ هر فن جو وڏو ذخيرو لکيل موجود آهي، پر:

"عربي فارسي اوکي گهڻي، متي ابوجهن،
سنڌي کيم سولي، ڪيي ڪارڻ تن،
ته مانَ نفعو عام ٿئي، ڪارڻ مؤمنن،
گهڻو سکڻ سولو ٿئي، ڪارڻ نو آموزن.
(مخدوم محمد هاشم ٺٽوي)

هن مان ظاهر آهي ته سنڌي ٻوليءَ جي شاندار عمارت جي پيڙهه جو پٿر يا ابتدائي سِرون ڪاتب عزت پٽ سليمان جي 39 منظومين، ميين ابوالحسن ٺٽويءَ ۽ مخدوم ضياءُ الدين ٺٽويءَ رکيون، پر مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ، سنڌي ٻوليءَ جي آڳاٽيءَ تعمير ۾ ڪامون، ڪايا، پڃر ۽ پٿيون وجهي ڇت جوڙي، سينگاري سنواري شاندار عمارت مڪمل ڪئي.

اهڙيءَ طرح سنڌي ٻوليءَ جي تعمير ۽ ترقيءَ ۾ وقت بوقت سنڌ جي عالمن استادن پرخلوص علمي ۽ قلمي ڪوششون پئي ڪيون آهن ۽ اهو سلسلو اڄا تائين هليو ٿو اچي. هينئر سنڌي ٻوليءَ جو بلند بالا تناور وڻ اُونهين پاڙن، ٿُڙ، ڏارن، ٽارين، شاخن گوشن، گلن ڦلن ۽ ميون سان مائيدار ٿيو بيٺو آهي.

راحة المؤمنين: مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ پنهنجي وقت ۾ اڪثر ضروري مسئلن ۽ پيچيل سوالن بابت ڪتاب ۽ رسالا لکيا ۽ وقت سر انهن ضرورتن تي ڌيان ڏئي قلم ڪنيو. جيتوڻيڪ سنڌ جا اڪثر ماڻهو زراعت پيشه آهن، پر ذبح ۽ شڪار جي حوالي سان سنڌ ۾ شڪاري جانورن ۽ پکين جي گهڻائي هئي. درياهه جي گهڻي پاڻيءَ ۽ ڍنڍن ڍورن جي ڪري مڇي به جام هئي.

هيءُ ڪتاب سنڌي نظم ۾ "ذبح ۽ شڪار" جي مسئلن بابت لکيل آهي. جانور کي حلال ۽ ذبح ڪرڻ ۽ شڪار ڪرڻ جي باري ۾ ڪوبه اهم ۽ ضروري مسئلو ڪونهي، جيڪو

[1] ڊاڪٽر الهه رکيو ٻُٽ: "سنڌ ۾ ڇاپخاني کان اڳ سنڌي قلمي ڪتابن جو مختصر جائزو" (مقالو) ته ماهي "مهراڻ" سنڌي ادبي بورڊ ڄام شورو، جولاءِ_ سيپٽمبر 2008ع، صفحو 33-41.

هن ڪتاب ۾ آيل نہ هجي. مخدوم نثويءَ هن ڪتاب ۾ ذبح شڪار، حلال ۽ حرام جانورن، پکين ۽ مڇيءَ بابت اهڙي وضاحت لکي آهي، تہ جيئن اهل سنڌ ٻهراڙيءَ جي رهاڪن، جهنگ جهر جي باشندن، توڙي درياهہ ڍنڍين ڍورن جي آسپاس رهندڙ ماڻهن کي ذبح شڪار ۽ حلال حرام بابت پوري ڄاڻ ملي ۽ سنڌي ٻوليءَ ۾ مسئلا سمجهي ۽ عمل ڪري سگهن.

راقم جي لائبريريءَ ۾ "راحة المؤمنين" جا مختلف قلمي عڪسي ۽ ڇپيل پنج ڇاپا موجود آهن:

1. سال 1312 هجري/ 95- 1894ع جو ڇاپو، جيڪو مولوي محمد عثمان پراڻي سنڌي ۾ مجتبائي پريس لاهور ۾ ڪتاب "زادالفقير" منڍ ۾، وچ ۾ "راحة المؤمنين" ۽ آخر ۾ "مطلوب المؤمنين" سان گڏ ڇپرايو. هن ڪتاب ۾ راحة المومنين 56 صفحا آهي. صفحي جي ڊيگهہ نو انچ ۽ ويڪر ڇهہ انچ آهي. هر صفحي ۾ 17 سٽون ۽ هر سٽ ۾ سراسري طور 12 لفظ آهن.
2. قلمي نسخي جو فوٽو اسٽيٽ عڪس. هن قلمي نسخي ۾ 51 صفحا آهن. ڪاتب گل محمد پٽ علي محمد کهاوڙ وينل وارهہ ۽ ڪتابت جي تاريخ 28 شوال 1317ع هہ/ 1 مارچ 1900ع آهي. هي عڪسي قلمي نسخو مڪتبه قاسميه ڪنڊياري مان دستياب ٿيو آهي.
3. ڪتاب الصيد والذبائح ذبح ۽ شڪار. عبدالڪريم انصاري سنڌي نثر ۾ اضافن سان آٽي سکر مان شايع ڪيو.
4. ساڳئي نالي سان نثري ڇاپي کي مولوي عبدالحميد پٽيءَ ٿوريءَ ڦيرگهير سان محموديه پريس سکر مان ڇپرايو.
5. ذبح ۽ شڪار. نثي جي بزرگ محمد اسماعيل ڪنيار ترميم سان نثر ۾ آڻي، حاجي عبدالحسين وينجهر جي تعاون سان ڪراچيءَ مان شايع ڪيو.

مواد جووچور:

مخدوم نثويءَ هيءُ رسالو انهيءَ ڪري لکيو، تہ جيئن مسلمان حلال ۽ حرام شين جو فرق پروڙين ۽ حلال شين جو صحيح استعمال ڪن. شريعت جي مقرر ڪيل طور طريقي تي حلال شين کي ڪم آڻين ۽ حرام ڪان بچن. مخدوم نثوي پنهنجي هن ڪتاب جي تمهيد ۾ لکي ٿو:

"هينئڙي منجهہ حقير جي، اڇي وهم پيو،
ماڻهو مسئلا ذبح ۽ شڪار جا، پڇن گهڻيرو،
کي لکجي تن منجهان، گهڻو جي ٿورو".

مخدوم نثويءَ اهو بہ ڄاتو ٿي تہ:

"عربي آهي اهکي، ابوجهن اُپار"

انهيءَ ڳالھ جو ڪيس بخوبي احساس هو، تنهنڪري هي ضروري مسئلا سنڌيءَ ۾ آندائين.

ڪتاب ”راحة المؤمنين“ (مؤمنن جي آسودگي ۽ فرحت) ۾ جانور ڪي ذبح ڪرڻ جا سڀ مسئلا، حلال ۽ حرام جانور، پکي ۽ مڇيءَ جي بيان سان گڏ شڪار بابت حلال جانورن ۽ پکين جو بيان بہ تمام تحقيقي پيرائي ۾ آندو ويو آهي. ڪتاب ۾ بہ باب آهن: پهريون ذبح جي باري ۾ ۽ ٻيو شڪار جي باري ۾.

باب پهريون:

ذبح جي شروعات ۾ آهي تہ حلال جانور ڪي ڪهڻ ۽ حلال ڪرڻ جي باري ۾ جانور ڪهندڙ ڪان قيامت ۾ عذاب يا پڇاڻو نہ ٿيندو. مخدوم ٺٽويءَ ان باري ۾ قرآن شريف ۽ حديث نبويءَ مان دليل ڏيندي لکي ٿو:

> ”ڄاڻڻ گهرجي تہ شريعت محمديءَ مطابق حلال جانور ڪي ڪُهڻ جائز آهي. جيئن خود الله تعاليٰ جو ارشاد آهي: ”خَلَقَ لَكُم مَا فِي الأرضِ جَمِيعاً (سورة البقره، رڪوع 3، آيت 29) يعني ’جو ڪجھ زمين ۾ آهي، سو سڀ اوهان لاءِ پيدا ڪيو‘.
>
> نبي پاڪ ﷺ جن پاڻ حج جي موقعي يا عيد قربانيءَ جي ڏينهن ۾ جانورن جي قرباني ڪئي آهي. البت ضرورت ڪان سواءِ يا رونشي خاطر جانور ڪي نہ ڪُهڻ گهرجي ۽ ايئن ڪرڻ مڪروه آهي.“

ذبح ڇاڪي چئجي؟ جانور ڪهڻ جي طريقہ ڪار جي وضاحت هن ريت آيل آهي. ذبح جا بہ قسم آهن. هڪ ذبح اختياري ۽ ٻيو ذبح ضرورت.

”**ذبح اختياري**“ جي معنيٰ آهي حلال جانور ڪي پنهنجي وس يا مرضيءَ مطابق ڪُهڻ. اهو تڏهن جائز آهي، جڏهن حلال جانور ڪي ذبح ڪرڻ وارو شخص الله پاڪ جو نالو وٺي ذبح ڪري يعني ”بسم الله الله اڪبر“ چئي ذبح ڪري. جانور جو مُنهن قبلي طرف رکڻ گهرجي. ذبح ڪرڻ وقت ڪاتي يا ڇُري تمام تکي ڪري پوءِ ذبح ڪري. جانور جي نڙيءَ جون چارئي رڳون ڪپجي وڃن.

”**ذبح اختياريءَ**“ ڪان پوءِ ”**ذبح ضرورت**“ جو بيان آهي. ”ذبح ضرورت“ اهڙي قسم جي ذبح جو نالو آهي، جو جيڪڏهن ڪهندڙ شخص جانور تي قادر تي نہ ٿو سگهي، تہ پوءِ بسم الله چئي، ڪنهن تکي اوزار سان جانور ڪي اهڙو زخم ڪرڻ گهرجي، جنهن سان جانور مان رت وهي نڪري. ”ذبح ضرورت“ جا ڇھ قسم آهن.

ذبح ضرورت ڪان پوءِ حلال ۽ حرام جانورن جو بيان آهي. زمين تي جانور ٽن قسمن جا پيدا ٿيل آهن: (الف) چوپايا جانور (ب) پکي (ج) زمين تي سُرندڙ جيت.

ان بعد مخدوم نتويءَ اهو بحث ڪيو آهي تہ ڪهڙا جانور يا پکي حلال يا حرام يا مڪروهہ آهن. اهڙي ريت مڇي يا پاڻيءَ ۾ رهندڙ ٻين جانورن ۽ مکڙن جو بيان بہ آندو آهي. آخر ۾ انهن ڏهن جانورن جو ذڪر آهي، جن جو گوشت حضور پرنور نبي پاڪ صلي الله عليہ وسلم جن کاڌو آهي. اهي جانور هي آهن:

"ڏهہ وهٽ لکيائون اهڙا، صحي سي سڄڻ،
"اُٺ"، "ٻڪري" ۽ "ڏِڳي"، چوٿون "سهو" چون،
پنجين "ڪُڪڙ"، ڇهون "تغدري" چو منجهان پکيئڙن،
ستون گوشت "گورخر" جو، اٺون سندو "مڇين"،
ڪن ڪن ڪتابن ۾، پچار هي آهي
تہ کاڌو گوشت "سرخاب" جو، پڻ سيد سونهاري،
"مکڙن" جي ماهہ ۾، پڻ روايت آهي،
پورا ڏهہ حيوان ٿيا، ان روايت ڪري."

باب ٻيو:

شڪار جي باري ۾ آهي. شڪار مسلمان مؤمنن جي لاءِ شريعت ۾ روا ۽ جائز آهي. مخدوم نتويءَ وضاحت ڪندي لکيو آهي:

"لکن ڪتابن ۾، نِرتي ايءَ پچار،
تہ آهي درست مؤمنن کي، ڪرڻ سندو شڪار،
"واذا حللتم فاصطادوا"، فرمايو جبار،
موکل ڏني، تنهن جي، محمّد مختار،
پر ڪيو شڪار پاڻ نہ ڪڏهن، سرور سيِ جمار،
مگر اِذنُ ڏنائون اُن جو، کي صحي صحابن،
تيلاه مباح ٿيو، منجهہ مڙن مذهبن،
پر قصد قوت حلال جو، ور شڪاري ڪن،
ڪ ڪري نيت ڪنهن نفعي جي، وڃي شڪار وٽن،
جي نيت ڪيائين راند جي تہ ڪراهت ڪهن."

شڪار جا ٻہ قسم آهن: هڪ شڪاري جانورن سان ۽ ٻيو تيز تکن اوزارن سان. ذبح وانگر شڪار جا ٻہ چوڏهن شرط بيان ڪيا ويا آهن.

خاص سنڌي ٻوليءَ جي لفظن جي صورت ۽ لکت:

ڪتاب "راحة المؤمنين" جي اندروني مطالعي مان مخدوم نتويءَ، شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ ڪلهوڙا دور جي سنڌي صورتخطيءَ جون ڪي خاص صورتون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون،

جن جو هينئر رواج ڪونهي. مثال طور قديم ۽ جديد لفظن جي تحرير ۽ نمونو هي آهي:

قديم	جديد	قديم	جديد
اڳاٽرو	آڳاٽو	انه	انهي
اڳي	آڳي	ٻُجَا	ٻچڙا
اَبوجَن	ابوجهن	ٻَارَهُ	ٻارهون (12)
اُپِيَارو	اپاريو	ٻِن	ٻنهي
اَناَ	انون (انن)	پَاهِجو	پنهنجو
اَنجا	اجا	پَرِ	پَرين
اِڪَارَهُ	يارهون (11)	پَرُور	پروڙ
پَڙِياءِ	پڙهيائين	رَحمَتُ	رحمتون
پَنجاَ	پنجون (5) پنجن	رکہ	رڳون
پوءِ	پوي	سَاءِ	سو (100)
پوي	پوئين	سَائِي	سائين
		سِ	سين
ٻَڳاڙ	ٻگهڙ	سَٻاجو	سٻاجهو
پھرو	پهريون (1)	سَتاَ	ستون (7) ستن
ٽرو	ٽيون (3)	سِڪو	سگهو
تڪِي	تڪيون	سَندِي	سنڌي
تُن	تون	سُوءِاِن	سانهه
تَيرَهُ	تيرهون (13)	سُوفَ	صوف
تِه	تنهن	ڪَتِي	ڪتيون
تِيه	تيئن	ڪَرِيندَهِ	ڪندي
جَجو	جهجهو	ڪِهرِ	ڪنهن
جَلَڻ	جهلڻ	ڪُهن	ڪهڻ
جنگ	جهنگ	ڪَيُ	ڪيون
جِه	جيڪڏهن	ڪاءُ	گهاءُ
چنگه	چڱائي	ڪِرَن	ڪڙن
چَنبر	چنبُ	ڪنيو	ڳٽيون
چَڙَنُ	چڙهڻ	ڪِيڻ	ڪائڻ

چوٿو	چوٿون (4)	گر	گهر
چَوڏَهُ	چوڏهون (14)	گنب	ڳنڍ
ڇَهُ	ڇهون (6)	گني	گهٽي
ڇيُ ڇيُ	ڇيهون ڇيهون	گٽي	ڳٽيون
		لُه	لوهه
ڊَرگِي	ڊگهي	مَاڙُو	ماٺهو
ڊور	ڊِور	مِڙن	مڙني
ڏونه	ڏانهن	مَنجَا	منجها
ڏَهُ	ڏهون (10)	مُوُ	مئو
ڏِيهه	ڏينهن	ميري	ميڙي
رَسَاڻِي	رسائي	مُنِي	مُڏي
نَجَلِيَاءِ س	نہ جهليائينس	نِڳئو	نڪتو
نوءُ	نائون (9)	وَاهِيَاءِ	وهايائين
وِؤ	ويو	وَهَندَه	ويندي
هِي ءِ	هِينئين	هَيَاءِ	هنيائين
ئِن	اِن	ئِي	اِي

سنڌي صورتخطيءَ جي اوسر ۾ مخدوم نثويءَ جي آڳاٽي ڪتاب ”راحة المؤمنين“ جي متين تحريري صورت هڪ خاص اهميت رکي ٿي. جهوني ۽ جديد صورتخطيءَ ۾ آيل لفظن پروڙڻ سان سنڌي ٻوليءَ جي قدامت ۽ اهميت ظاهر ٿئي ٿي ۽ لفظن جي مٽاسٽا جو انوکو نمونو سامهون اچي ٿو.

لطيفي رنگ:

مخدوم محمد هاشم ۽ شاهه ڀٽائيءَ جو ساڳيو دور آهي. شاهه لطيف وانگر حضرت مخدوم نثويءَ بہ هن جهوني ڪتاب ”راحة المؤمنين“ سنڌيءَ ۾ سنڌي ٻوليءَ جا سهڻا اصطلاح محاورا ۽ وٽندڙ لفظ گهڻا آندا آهن، پڻ نظم ۾ تجنيس حرفيءَ جا سهڻا مثال، لفظي ۽ معنوي خوبيون، لفظ ۽ صنعتون عام جام سمايل آهن. ”راحةالمؤمنين“ جون هينيون سٽون ان ڏس ۾ سهڻو مثال آهن:

- ٿئي تسليم تن ڪي، اندر جن اُڪير.
- مِهر ڪر مون ڏٽي ٻاجهہ ساڻ ٻُڏن.
- بخشي بوڇ ٻُڇائيون، ڏوهڙا ڏوهارين.
- مون جيئن مَناين جا، پاندا پريا جن.

- ڪرم تنهن جو ڪثير ٿيو، اي صاحب سندا سپن.
- ڪرم ڪري ڪريم ڏٽي، مانَ ڪمينن ساڻ.
- ميٽي مَنايون مَنن جون، مانَ پلن برڪتا.
- جِت ميڙو ٿيندو مؤمنين، لکين لک مِڙندا.

مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي هن خالص ديني ڪتاب ۾ بہ شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ جي ٻوليءَ رهاڻ سمايل آهي. مثال:

- سائينمِ
- منجهان سڪ سرير
- پائي ڪانُ ڪمانِ ۾
- اندر جن اُڪيرَ
- ٿئي تسليم تن ڪي
- صاحب سندا سپن
- واٽ لهن وِلها
- ميٽي مَنايون مَنن جون
- ڇڏي ويم ڇپرين.

سنڌي ٻوليءَ جي آڳاٽن لفظن جو خزانو:

مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي هن ڪتاب ”راحة المؤمنين“ منظوم سنڌيءَ ۾ ان دور جا لفظ گهڻا استعمال ٿيل آهن، جيڪي گهڻو ڪري هن وقت لکت ۾ استعمال ڪونہ ٿا ٿين، پر اهي لفظ ان دور جا نج سنڌي لفظ آهن. مٿي انهن انوکن لفظن جي پڙهڻي قديم ۽ جديد ڏني وئي آهي. انهن نيٺ سنڌي لفظن جي معنيٰ پروڙڻ بہ ضروري آهي. ڪتاب ۾ انهن سڀني لفظن جي معنيٰ جي الف_ ب وار پٽي ڪتاب جي آخر ۾ شامل ڪئي وئي آهي. نمونی طور اهڙا ڪجهہ لفظ هيٺ معنيٰ سميت لکجن ٿا، تہ جيئن سنڌي ٻوليءَ جي لکت ۽ اوسر جي پروڙ پئجي سگهي.

لفظ	معنيٰ	لفظ	معنيٰ
اُبهان	ڇُٽان	پَهس	اوچتو، امالڪ
اُتري	ٿڙڪي	پَهن	ٻڪرين
اَنگڙا	عُضوا	پوتارو	بتال، بدحواس
اَيهار	نمونو، مهاندو	ترت	سُرت، سمجهہ
بَيدي	سُڄ، برپٽ	تڪ	ڳيت، وڏو ڍڪ
ٻَہ	گهڻو	ٿول	شيءِ، ڳالهہ

پُوت	حصو، پتي	ٽوڪ	شيءِ
ڄِيٽو	ساڃو	ڄيرو	ٻاهه
چَارن	چانورن	ڇَٽ	ڦُڙو
ڏائو	ڪاٻو	رَهڪ	رهائش
زَبُون	حرام	سَائينءِ	منهنجا سائين
سِٽرانُ	سخت، ڏاڍو	سِڄُ	سج
سُنت وينو	اڻ طهريل	سَنهي ٿُلهي	پيشاب پاخانو
سِيار	گدڙ	ڦُٽي ڦُٽي	ڦُتڪي ڦُتڪي
ڪَٽِ	ڪجهه، ذرو	ڪَوڏ	هيج، شوق
ڪُرڪ	رڳ	ڪُوهر	ڪوهه
مَاه	گوشت	مَرِي وارو	مرگهي وارو
مُنِي	مُڏي	مَهدا	اڳيان، سامهون
مَهو	مڇر	نِبار	نج، خالص
نِگِيو	نڪتو	واتنا	تڪرا، ياڳا
وَائِي	ٻولي	وِترو	وڏيڪ
وَرن	رنگ	وِلهَا	ٿلها، سُجا، سڪٽا
هَڏهين	هرگز، مورهين	هُوند	جيڪر
هَيج	شوق، چاهه	هيڪاندو	گڏ ٿيو
هِينئو	دل		

نظم جو نمونو:

مخدوم نُنوي‌ءَ جي ٻين منظوم سنڌي ڪتابن وانگر ”راحة المؤمنين“ ٻه پراڻي سنڌي نظم ۾ آهي. سندس نظم جي اهميت هنن ادبي حوالن مان ظاهر ٿئي ٿي.

”راحة المؤمنين وارو نظم بناوت، ميناج ۽ نزاڪت ۾ هوبهو (مخدوم صاحب جي ڪتاب) ”زاد الفقير“ جهڙو آهي. هن ۾ ٻه ڪي ڏوهيڙا ٻن مصرعن وارا ۽ ڪي ٽن مصرعن وارا آهن ۽ ڪي وڌيڪ مصرعن وارا آهن. قافيه جي پختگي ۽ صنعتن جو سينگار ٻه اهڙوئي رکيل آهي“. [1]

”هن رسالي جو نظم سهڻو، پختو ۽ وڻندڙ آهي. مخدوم محمد هاشم جو هيءُ ادبي ڪارنامو ڪلهوڙن جي دور ۾ لکيل ”سنڌين“ ۾ خاص اهميت وارو آهي. [2]

(1) محمد صديق ميمڻ، خانبهادر ”سنڌ جي ادبي تاريخ“ آر- ايچ احمد ائنڊ برادرس حيدرآباد، 1967ع، ڇاپو نائون، جلد_1، صفحو 88.

(2) عبدالجبار جوڻيجو، ”سنڌيون“ اداره سنڌيات، سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد، سنڌ، 1970ع، صفحو 64، 65.

”هن ڪتاب جو مقصد واضح ڪرڻ لاءِ مخدوم صاحب پنهنجا دليل نهايت وزنائتا ڏنا آهن. نظم بہ نهايت وڻندڙ پختو آهي. ٻن ٻن يا ٽن ٽن مصرعن تي قافيا بدلائيندو ويو آهي.“ [1]

ڪتاب جو نالو:

مخدوم ٺٽويءَ ڪتاب جو نالو هن ريت آندو آهي:

ڪارڻ اهل دين جي هي لکيم رسالو
”راحة المؤمنين“ سنڌي رکيم تنهن نالو.

تصنيف جو سال:

تنهن ڏينهن تمام ٿيو هي ناقص جو نسخو ورهن سندو هجرت جي مون تنهن ڏينهن حساب ڪيو تان اڪاره سو ٽيهہ ورهہ ٿيا، منجهس ڦير نہ ڪو

1130 هجري

مصنف جو نالو:

هادي ڪر ”هاشم“ ڪي مؤمنن منجها
مرهي پنهنجي مهر سين ڏوهہ ڏوهاري جا

حوالي وارا ڪتاب:

مخدوم ٺٽويءَ هن ننڍي ڪتاب ”راحة المؤمنين“ ۾ قرآن مجيد سان گڏ عربي ۽ فارسي جي پنجويهن (25) وڏن ڪتابن جا حوالا ڏنا آهن ۽ هر ڳالهہ دليل سان پيش ڪئي آهي. حوالي طور آيل ڪتابن جا الف- ب وار نالا هي آهن:

• تبيين • تلقيح • جوامع الفقه • حياة الحيوان • خزانة الاڪمل • خزانة المفتين • خلاصه الفقه • شرح تحفة الملوڪ • شرح تڪمله رازي • عنايه • عيني • غاية البيان • فتاويٰ تاتارخاني • فتاويٰ سراجي • فتاويٰ ظهيري • فتاويٰ قاضي خان • قرآن مجيد • قنيه • ڪافي • ڪفايه • محيط • مسعودي • مڪسين • مطلوب المؤمنين • هدايه

راحة المؤمنين جي فقهي اهميت:

مخدوم ٺٽويءَ جي هن ڪتاب ”راحة المؤمنين“ جي ٻوليءَ ۽ فقهي حوالي سان وڏي اهميت آهي. سنڌ جي عالمن ۽ اديبن هن ڪتاب جي عظمت هن ريت بيان ڪئي آهي:

”بندوق جو استعمال ماضي قريب ۾ آيو آهي. ان کان اڳ ۾ ماڻهو جانورن ۽ پکين جو شڪار ڪُتن، بازن ۽ ٻين جانورن جي مدد سان ڪندا هئا. مخدوم صاحب عام ماڻهن جي اڻ ڄاڻائيءَ جو احساس رکندي، ذبح ۽ شڪار متعلق شرعي مسائل تي هڪ خاص منظوم ڪتاب سنڌيءَ ۾ 1130 هجريءَ ۾ جوڙي تيار ڪيو؛ جنهن ۾ ذبح ۽ شڪار جي نسبت انهن سيني شرعي مسئلن جو احاطو ڪيو اٿس؛

(1) ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو، ”سنڌي ادب جي تاريخ“ سنڌي لئنگويج اٿارٽي، حيدرآباد، 2004ع، جلد-1، صفحو 231.

جن جي مڪمل تعميل ڪان سواءِ حلال جانور جو گوشت نہ مسلمان لاءِ جائز ٿيندو ۽ نہ وري حلال جانور يا پکي شڪار ڪرڻ ڪان پوءِ درست ٿي سگهندو... ڪتاب جي غائر مطالعي ڪان پوءِ چئي سگهجي ٿو، تہ اسان جي مصنف هن ڪتاب جي جوڙڻ ۾ نهايت جفاڪشيءَ ڪان ڪم ورتو آهي. ذبح ۽ شڪار متعلق سيني شرعي احڪامن کي يڪجا ڪيو آهي ۽ سيني مسئلن جو ڪوبہ پهلو تشنہ رهجي نہ ويو آهي." [1]

"ڪتاب راحة المؤمنين ۾ زمين ۽ پاڻي ۾ رهندڙ جانورن مان جيڪي شريعت موجب حلال يا حرام آهن، تن جا نالا نشانيون ۽ ٻيا تفصيل ڏنل آهن. ساڳي طرح پکين جو بيان بہ ڏنل آهي". [2]

"اسان جي خيال ۾ انهيءَ مضمون جي سلسلي ۾ هيءُ ڪتاب لاجواب آهي. ان ڪان وڌيڪ ٻيو ڪتاب سنڌيءَ ۾ اسان جي نظر ڪان نہ گذريو آهي." [3]

"هيءُ ڪتاب پنهنجي موضوع تي بلڪل مڪمل ڪتاب آهي. هن ڪتاب جي غور سان مطالعي ڪرڻ بعد عام ۽ خاص مسلمانن کي انشاءَ الله تعاليٰ شڪار ۽ ذبح ڪرڻ جي اعليٰ بصيرت حاصل ٿيندي. هي ڪتاب نہ صرف عوام الناس جي لاءِ، بلڪ علمي دنيا ۽ عالمن لاءِ بہ ڪنزالذخائر يا نعمت غير مترقبه ثابت ٿيندو". [4]

ان ڪري علمي دنيا ۾ ضرورت هئي، تہ مخدوم ٺٽويءَ جي اهڙي بهترين معلومات افزا ديني چاڻ ۽ سنڌي ٻوليءَ جي خزاني سان ڀرپور ڪتاب کي سليس سنڌيءَ ۾ آڻي شايع ڪجي، تہ جيئن سنڌ جي نوجوان نسل لاءِ ڪارآمد ٿئي. ان ڪري "راحة المؤمنين" جي ڇپيل ۽ قلمي صفحن جا عڪس شامل آهن ۽ ڪتاب جي آخر ۾ ڏکين جهونن سنڌي لفظن جي معنيٰ جي الف- ب وار پٽي بہ شامل ڪئي وئي، تہ جيئن ان وقت جي سنڌي لکت، حرفن جي ٻيهڪ ۽ صورتخطيءَ جو اندازو ٿي سگهي.

هينئين منجهہ هن حقير جي، وهم اي پيو،
تہ ماڻهو مسئلا ذبح ۽ شڪار جا، پڇن گهڻيرو،
ڪ لکجي تني منجهان گهڻو جي ٿورو،
پر عربي آهي اهکي اٻوجهن اپار،

---

(1) ڊاڪٽر مدد علي قادري، "مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جون سنڌيءَ ۾ تصنيفات" (مقالو)، ٽہ ماهي "مهراڻ"، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو، جنوري_ جون 1981ع، جلد 30، شمارو 1 ۽ 2، صفحو 152- 155.

(2) ڊاڪٽر قاضي يارمحمد، "سنڌيءَ ۾ فقهي تحقيق جو ارتقاء"، سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو، حيدرآباد، 1992ع، صفحو 74.

(3) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، "ڪتاب الصيد والذبائح" مرتب: حافظ عبدالحميد پٽي، ناشر حافظ شمس الدين اينڊ برادرس سکر، 1970ع، ڇاپو ٽيون، عرض حال ص-1

(4) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، "ذبح ۽ شڪار"، مرتب: فقير محمد اسماعيل ڪنيار (ٺٽوي) وفائي پرنٽنگ پريس ڪراچي، سال ... پيش لفظ، صفحو 6.

نہ ڪا پروڙ پارسيءَ جي، نا موزن نبار،
پوءِ نہ اچاڻن ڪي ڪا، سنڌيءَ ڏاران سار،
تڏهن سنڌي ڪيم سهڪي، ڪڍي عربيا،
تہ پڙهيس مؤمن سپ ڪو، سکي مسئلا.

طالب العلم

عبدالرسول قادري
تعلقو سکرنڊ، نوابشاهہ

22- **ربيع الثاني** 1430 **هجري**
مطابق 19- **اپريل** 2009ع

مخدوم محمد هاشم ٺٽويؒ جي زندگيءَ جو احوال

الله تعاليٰ جي ٻاجھه سان سنڌ جي سهڻي سرزمين مان محبت ڀريا ماڻهو ۽ پرور پاڪ جا پُهتل پيارا ٻانها پيدا ٿيندا رهيا آهن، جن جي جوت جڳ کي پي جرڪايو آهي.

هن ڪتاب جو مصنف مخدوم محمد هاشم ٺٽوي سنڌي رحمة الله عليه به سرزمين سنڌ جو مايه ناز عالم ۽ ناميارو مصنف ٿي گذريو آهي. سندس علمي، ادبي ۽ ديني خدمتون سرسبز سنڌ کان علاوه عرب و عجم ۾ سج جيان روشن آهن. اڄ به سندس نالو علمي ۽ ادبي دنيا ۾ چوڏهينءَ جي چنڊ جيان چمڪي رهيو آهي. سندس علمي ڪتاب دنيا جي مشهور يونيورسٽي "جامعه الازهر" مصر ۾ نصاب طور پڙهايا وڃن ٿا. [1] سندس شاگردن جو حلقو سنڌ سان گڏ بلوچستان، افغانستان، ايران ۽ حجاز مقدس مڪي مديني شريف تائين وسيع هو. [2]

اڄ کان به اڍائي سؤ ورهيه ڪن اڳ سرزمين سنڌ جي شان ۽ ساراهه ۾ "مدح نامہ سنڌ" نالي ڪتاب لکي، سنڌ جي مَٽ گهُرن کي لاجواب ڪيائين ۽ سنڌ جو شان سوايو ڪيائين. [3]

جڏهن سنڌي ٻوليءَ ۾ سنڌي ڪتابن جي مستقل ابتدا ۽ سنڌي الف- ب جي ارتقا جاري هئي ته مخدوم صاحب سنڌي ٻوليءَ ۾ ڊزن کان وڌيڪ ڪتاب لکي، سنڌي ٻوليءَ کي مالامال ڪيو ۽ اهل سنڌ تي احسان ڪيو.

مخدوم صاحب جي ذات گرامي ڪنهن به تعارف جي محتاج نه آهي. سندس علمي عظمت جو اعتراف نه رڳو گڏيل هندستان جي علمي طبقي ڪيو آهي، پر سڄي عالم اسلام ۾ کيس سنڌ جو وڏو محدث ۽ فقيه سڏيو وڃي ٿو. مخدوم صاحب پنهنجي دور ۾ تصنيف، تدريس، تبليغ ۽ رشد و هدايت جي ذريعي اسلام ۽ مسلمانن جي جيڪا خدمت ڪئي ۽ بچڙين بدعتن خلاف جهاد جو جهنڊو بلند ڪيو، تنهن ڪري ڏسندي سنڌ ۾ 12 صدي هجريءَ جو کيس "مجدد" سڏجي ته بجاء آهي. [4]

خانداني احوال:

مخدوم صاحب جا وڏا اصل ۾ سنڌ جي قديم شهر سيوهڻ جا رهاڪو هئا، پر قسمت سانگي مخدوم صاحب جو والد لاڙ طرف لڏي اچي ٻنوري ۾ رهيو. جتي مخدوم صاحب ڄائو، ننڍو پڙهيو وڏو ٿيو. اڳتي هلي ٺٽي ۾ وڌيڪ اسريو، نسريو پڙهيو پرجهيو پروڙيو، پچي پختو ٿيو ۽ رچي ريٽو ٿيو. لاڙ جو لال ٿي اڀريو ۽ فيض عام ڏيڻ لڳو.

---

(1) عبدالجبار جوڻيجو (ڊاڪٽر)، "سنڌيون" اداره سنڌيات سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد، 1970ع، ص 61.

(2) راوي علامہ غلام مصطفيٰ قاسمي، ڊائريڪٽر شاه ولي الله اڪيڊمي، حيدرآباد

(3) مخدوم محمد هاشم ٺٽويؒ، "مدح نامہ سنڌ"، فارسي قلمي ص 1- 40.

(4) غلام مصطفيٰ قاسمي، "مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جو وصيت نامو"، ماهوار نئين زندگي، پاڪستان پبليڪيشن ڪراچي، آڪٽوبر، 1959ع، جلد_12، نمبر 10، ص 19.

مخدوم صاحب جو نالو محمد هاشم، پيءُ جو نالو عبدالغفور ۽ ذات جو پهنور هو. پهنور حضرت حارث جو اولاد آهن. [1] پر پاڻ پرپور علمي ۽ ديني خدمتن جي ڪري ”مخدوم“ سڏجڻ لڳو. سندس نسب جو سلسلو هن ريت آهي:

”محمد هاشم بن عبدالغفور بن عبدالرحمٰن بن عبداللطيف بن عبدالرحمٰن بن خيرالدين السندي البتورائي ثم البهرامپوري ثم اللتتوي.“ [2]

ولادت ۽ تعليم:

مخدوم صاحب جي ولادت تاريخ 10- ربيع الاول 1104 هجري، 19- نومبر 1692ع تي لاڙ پٽ بنوري ۾ ٿي. پاڻ ابتدائي علم فارسي، عربي صرف نحو پنهنجي والد عبدالغفور وٽان پرايائين. ان کان پوءِ ٺٽي شهر ۾ مخدوم محمد سعيد وٽ وچون درسي نصاب پڙهيو. آخر ۾ مخدوم ضياءُ الدين ٺٽويءَ وٽ مڪمل نصاب پڙهي پورو ڪيو.[3] ان دوران مخدوم صاحب جو والد عبدالغفور بنوري ۾ سنه 1113 هجريءَ ۾ وفات ڪري ويو. ان ڪري مخدوم صاحب ٺٽي مان واپس پنهنجي شهر بنوري ۽ بعد ۾ ان جي ويجهو بهرامپور ڳوٺ ۾ ديني تعليم پڙهائڻ جي شروعات ڪئي. غالباً اتي حالتون ناسازگار رهيون، تنهنڪري هن وڏي عالم ۽ استاد کي ٺٽي جهڙي مرڪزي شهر ۾ مدرسو کولڻ موزون لڳو، ڇوته ٺٽو نه رڳو اڳ ۾ سنڌ جي گاديءَ جو هنڌ هو، پر علمي دنيا ۾ ”عراق ثاني“ جي حيثيت رکندو هو. [4] مخدوم صاحب ٺٽي ۾ رهي دين متين جي خدمت ڪرڻ ۽ عربي، فارسي ۽ سنڌيءَ ۾ تعليم جو في سبيل الله سلسلو جاري ڪيو.

سفر حرمين ۽ طريقت جو سلسلو:

جڏهن مخدوم صاحب جي عمر 31 ورهيه ٿي ته سنه 1135 هجريءَ ۾ حرمين شريفين جي زيارت واسطي حجاز مقدس روانو ٿيو. اتي به وقت جي برک محدثن شيخ عبدالقادر مفتي مڪ مڪرم، شيخ عبد بن علي مصري ۽ شيخ ابوطاهر مدني جهڙن مشهور استادن کان علم حديث ۽ تفسير ۾ سندون حاصل ڪيائين.

حرمين شريفين جي سفر کان واپسيءَ ۾ مشهور صوفي بزرگ سيد سعدالله قادري سورت بندر واري وٽ قادري سلسلي ۾ بيعت ڪري، خلافت جو خرقو ڏڪي، سنه 1137 هجريءَ ۾ پنهنجي ماڳ ٺٽي موٽي آيو. [5]

---

(1) مير علي شير قانع ٺٽوي، ”معيار سالڪان طريقت“، فارسي قلمي، ص 203.

(2) مير علي شير قانع ٺٽوي، ”تذڪره مقالات الشعراء“ فارسي، مرتب سيد حسام الدين راشدي، سنڌي ادبي بورڊ، ڪراچي، 1957ع، حاشيه 841

(3) خانبهادر محمد صديق ميمڻ، ”سنڌ جي ادبي تاريخ“، آر. ايڇ. احمد ائنڊ برادرس، حيدرآباد، 1965ع، ڇاپو انون، ص 74.

(4) شيخ فريد بکري، ”ذخيرة الخوانين“ فارسي، پاڪستان هسٽاريڪل سوسائٽي، ڪراچي، 1970ع، جلد_2، ص 31.

(5) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، ”بذل القوة في حوادث سني النبوة“ عربي، مرتب: مخدوم امير احمد، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، 1966ع، مقدمو، ص 7-9.

ديني خدمتون:

مخدوم صاحب سفر حرمين ۽ قادري سلسلي ۾ خلافت کان بعد رات ڏينهن درس تدريس، ذڪر اذڪار ۽ تصنيف و تاليف ڏانهن متوجه ٿيو. وقت جي عالمن جي ڪتابن جو تحقيقي مطالعو، وقت جي حڪمرانن کي دين جي نصيحت، شرعي پابندي ۽ نفاذ شريعت لاءِ ڀرپور ڪوششون ڪرڻ لڳو. نادرشاه بادشاه ۽ احمد شاه ابداليءَ کي سندن ظلم ۽ استبداد خلاف خط موڪليائين. [1]

ان ڏس ۾ سعيي سان ميان غلام شاه ڪلهوڙي والي سنڌ کان سنه 1172 هجريءَ ۾ شريعت جي پابنديءَ بابت شاهي فرمان جاري ڪرائي، عملي زندگيءَ تي زور ڏياريائين. [2] سندس اهو هڪ ئي ڪارنامو سونهري حرفن ۾ لکڻ جهڙو آهي. وقت جي ڪن همعصر عالمن ۽ بين ماڻهن سندس مخالفت ڪئي، پر هي مرد مجاهد، شريعت جو خادم ۽ عاشق رسول ﷺ همه وقت سرتاپا شريعت پاڪ جي نفاذ، ديني خدمتن، درس ۽ تصنيف، قال الله ۽ قال رسول الله ﷺ جي شغل ۾ مصروف رهيو. مخدوم صاحب قاضي القضاة جي حيثيت ۾ فتويٰ نويسي ۽ شرعي فيصلا به ڪندو رهيو. هر روز ٽيپهري نماز بعد پنهنجي مدرسي واري هاشمي مسجد ۾ حديث نبويءَ جو درس ڏيندو هو، ۽ هر جمعي جي ڏينهن جامع خسرو (دابگران واري مسجد) ۾ وعظ ڪندو ۽ جمعي جي نماز پڙهائيندو رهيو. اهڙي ريت سندس زندگيءَ جو تائيم مقرر هو. سندس 24 ڪلاڪ ڪمن لاءِ وراهيل هوندا هئا. [3]

سنت جماعت جي مذهب جي تقويت ۽ دين متين جي رسمن زنده ڪرڻ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو. هن جي ڏينهن ۾ سندس ڪوشش سان اهڙا وڏا ڪم سرانجام ٿيندا هئا، جيڪي سچي دين جي تائيد جو ڪارڻ هوندا هئا. مشرڪن ۽ دين جي دشمنن تي سندس عمل چڱيءَ طرح جاري هو. سندس وقت ۾ سوين ذمي ڪافر مسلمان ٿيا. [1]

مدرسو ۽ شاگرد:

مخدوم صاحب جو مدرسو "دارالعلوم هاشميه" [5] وچ شهر اگر محلي ۾ هو. سندس شاگردن جو حلقو تمام وسيع هو: جي مخدوم صاحب علم جو چنڊ هو ته، سندس شاگرد به علمي آسمان جا چمڪندڙ ستارا هئا. سندس چند مشهور شاگردن جا نالا هي آهن: مخدوم عبدالرحمٰن، مخدوم عبداللطيف، مخدوم عبدالله نرئي وارو، مخدوم عبدالخالق ٺٽوي، ابوالحسن صغير ٺٽوي مدني، فقيرالله علوي شڪارپوري، ميون عزت الله ڪيريو

---

(1) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، "بناء الاسلام" سنڌي، مرتب: فقير محمد اسماعيل ڪنيار، وفائي پرنٽنگ پريس ڪراچي، 1975ع، ڇاپو ٻيو، مقدمو، ص 38.

(2) روزانه "الوحيد" سنڌ آزاد نمبر، سنڌي ادبين جي سهڪاري سنگت حيدرآباد، 1979ع، ڇاپو ٻيو ص 32.

(3) ايضا ص 33

(4) مير علي شير قانع ٺٽوي، "تاريخ تحفة الڪرام" فارسي، مطبع ناصري، جلد 3، ص 230.

(5) ڊاڪٽر محمد جمن ٽالپر، "سنڌ جا اسلامي درسگاه" سردار پريس حيدرآباد، 1982ع، ص 238.

چوٽياروي، شيخ الاسلام مراد سيوهاڻي، سيد شهمير شاهہ مٽياروي، مخدوم مئيڏنو نصرپوري، سيد صالح شاهہ گھوٽڪيءَ وارو ۽ نورمحمد خستہ ٺٽائي.

تصنيف ۽ تاليف:

مخدوم صاحب قلم و قرطاس جو صاحب ۽ وڏو مصنف هو. سندس لکيل هزارين تحريرون ۽ ساڍا ٽي سؤ کن ڪتاب يادگار ڇڏيائين. [1] هر مسئلي تي سندس تحريرون موجود آهن. سندس ڪتابن مان تفسير هاشمي، بياض هاشمي، حيات القاري باطراف البخاري، مظهر الانوار، فاڪهه البستان، قوت العاشقين ۽ فرائض الاسلام علمي دنيا ۾ مشهور ڪتاب آهن. مخدوم صاحب جي ڪيترن عربي، فارسي ۽ سنڌي ڪتابن کي ايڊٽ ڪري، محققن پي ايڇ. ڊي جون ڊگريون حاصل ڪيون آهن. تڪملہ مقالات الشعراء ۾ مخدوم صاحب جي ڪرامتن جو ڪافي ذڪر آيل آهي. [2]

ڪتب خانو:

مخدوم صاحب فڪر ۽ فهم، علم ۽ عمل، مطالعي ۽ ڪتابي دنيا جو عاشق هو. وٽس تفسير، حديث، فقہ، تصوف، تاريخ ۽ لغت وغيره هر فن تي وڏا وڏا ڪتاب موجود هئا. سنڌ جي عالمن جا اڪثر سنڌي ڪتاب بہ محفوظ هئا. مخدوم صاحب پنهنجي تصنيفات مظهر الانوار ۽ فاڪهه البستان ۾ بہ حوالي طور آيل سون ڪتابن جا نالا فهرست وار آندا آهن. [3] ”بياض هاشمي“ ۾ گويا مخدوم صاحب ڪتابي حوالن ۾ علم جو خزانو پلٽيو آهي. [4] مخدوم صاحب جي هڪ تحرير مان معلوم ٿئي ٿو تہ، پاڻ چار هزار ڪتاب پڙهي، هي نتيجو ڪڍيو اٿن. لکن ٿا:

> ”چار هزار ڪتاب پڙهيم، انهن مان چار ڳالهيون پسند ڪيم: هڪ هيءَ تہ اي منهنجا نفس! خدا تعاليٰ جي عبادت ڪرين تہ ڪر، نہ تہ ان جو رزق نہ کاءُ.
> ٻي هيءَ تہ اي منهنجا نفس! جنهن کان خدا تعاليٰ روڪ ڪئي آهي، ان کان پاسو ڪر، نہ تہ ان جي ملڪ مان نڪري وڃ.
> ٽئين هيءَ تہ اي منهنجا نفس! جيڪي ازلي قسمت کان توکي پهچي، ان تي صبر ڪر، نہ تہ ڪو ٻيو خدا ڳول، جيڪو توکي روزي وڌائي ڏئي.
> چوٿين ڳالهہ هيءَ تہ اي منهنجا نفس! جي گناه جو خيال ڪرين تہ ڪا اهڙي جاءِ تلاش ڪر، جتي توکي خدا نہ ڏسي، نہ تہ گناه نہ ڪر!“ [5]

---

(1) غلام رسول مهر، ”تاريخ ڪلهوڙا“ سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، 1958ع، جلد 2، ص 993.

(2) مخدوم محمد ابراهيم خليل، ”تڪملہ مقالات الشعراء“ فارسي، سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، 1958ع، ص 43.

(3) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، ”مظهرالانوار“ عربي قلمي- فاڪهه البستان عربي.

(4) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي: ”بياض هاشمي“ قلمي.

(5) غلام مصطفيٰ قاسمي، ”منهنجي علمي ڊائري“، سہ ماهي الرحيم سنڌي، شاهہ ولي الله اڪيڊمي حيدرآباد، 1966ع نمبر 3، ص 27_28.

شعر و شاعري:

مخدوم صاحب عربي، فارسي ۽ سنڌي ٻولين جو وڏو شاعر هو، پر سندس شاعريءَ جو محور الله جي رسول جو اهڃاڻ ۽ شريعت جي سڃاڻ سمايل آهي. الله تعاليٰ کيس پنهنجي ديني خدمتن ۾ ايترو مشغول رکيو جو کيس سڄي عمر ڪنهن دنيادار بابت شعر چوڻ جي نوبت ئي ڪانہ آئي. سندس عربي شاعريءَ ۾ ثمانيہ قصائد در مدح نبي ﷺ ۽ قوت العاشقين ۾ آيل عربي شعر مشهور آهن. سنڌي شاعريءَ جي حوالي سان سندس سمورا سنڌي ڪتاب منظوم اڳوڻي سنڌيءَ ۾ آهن ۽ سندن فارسي شاعري مقالات الشعراء، مدح نامہ سنڌ ۽ رسالي رشف الزلال ۾ موجود آهي.

عشق رسول:

مخدوم صاحب عالم باعمل، گفتار ۽ ڪردار جو صاحب ۽ عاشق رسول ﷺ هو. سندس هرهڪ عمل الله ۽ سندس رسول الله ﷺ جو مظهر هو. سندس عربي، فارسي ۽ سنڌي شاعريءَ ۾ نبي ڪريم ﷺ جو عشق ڪوٽان ڪوٽ ڀريل آهي. مخدوم صاحب سچي سردار کي سڪ مان صدائون ۽ پياري پيغمبر کي پرت مان پڪارون ڪيون آهن.

سنڌ ۾ مخدوم صاحب جي عشق رسول بابت هي واقعو هر ننڍي وڏي جي زبان تي عام آهي تہ مخدوم صاحب جڏهن حرمين شريفين جي سفر دوران ديار حبيب مديني منوره ۾ رسول الله ﷺ جي روضي مبارڪ تي حاضري ڏني ۽ سڪ مان سلام پڙهيو تہ روضي مبارڪ مان حيات النبي ﷺ طرفان کيس سلام جو جواب مليو ۽ ائين ڪيڪاريو ويو تہ ”ڀلي آئين محمد هاشم ٺٽي وارا“ چو تہ حرم نبوي ﷺ ۾ محمد هاشم نالي وارا ٻيا ماڻهو بہ حاضر هئا. [1]

مولوي دين محمد وفائي هن روايت جي باري ۾ تصديق ڪندي لکيو آهي، تہ مخدوم صاحب کي مديني منوره جي رهڻ واري زماني ۾ جمعي رات 9 رجب 1136 هجريءَ ۾، حضور ﷺ جي زيارت جو شرف حاصل ٿيو. جنهن جو ذڪر (مخدوم صاحب) پنهنجي بعض تصانيف جي حاشيہ ۾ ڪيو آهي ۽ پنهنجي دستخط سان اها يادداشت لکي ڇڏي آهي. [2] جيتوڻيڪ هن واقعي جو احوال تحفة الڪرام يا ٻئي ڪنهن همعصر تاريخي ڪتاب ۾ ڪونہ ٿو ملي، پر هي واقعو ايتريقدر مشهور تواتر جي حد کي پهتل آهي، جو ان جو انڪار بہ نہ ٿو ڪري سگهجي. سنڌ ۾ اهو ڀليڪار وارو واقعو مخدوم صاحب جي علمي عظمت ۽ عشق رسول ﷺ بابت مثال طور ڏنو ويندو آهي ۽ سالن کان سنڌ ۾ سيني بہ سيني هلندو آيو آهي.

وفات، مدفن ۽ اولاد:

مخدوم صاحب سٺ سالن تائين دين مبين جي عملي خدمت ڪندو رهيو. سندس وفات تاريخ 6- رجب 1174 هجري (9 فيبروري 1761ع) ۾ ٺٽي شهر ۾ ٿي. ٺٽي لڳ مڪلي

---

(1) مخدوم محمد عاقل عرف پير محمد کهڙائي، ”قصص اولياء سنڌ“ سنڌي قلمي، ص 124.

(2) مولوي دين محمد وفائي، ”تذڪره مشاهير سنڌ“ سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 1985ع، جلد2، ص 255.

ٽڪريءَ تي دفن ڪيو ويو. سندس مزار اڄ بہ اهل دل لاءِ زيارت گاهہ ۽ دلي سڪون جو ذريعو آهي. [1] سندس وفات تي ڪيترن ناميارن شاعرن دلسوز تاريخي شعر چيا آهن. هينئين سٽن مان وفات جو سن نڪري ٿو:

محمد رحيم ٺٽوي: در جوار مصطفيٰ ماوي يافت.

1174 هہ

غلام علي بيگ ٺٽوي: طائر قدس بفردوس محمد هاشم

محمد پناهہ رجا ٺٽوي: بهشتش داد ايزد منزل جاه

محمد تفيع ٺٽوي: گل شد مشعل دين رسول ﷺ

محمد حسين ٺٽوي جعل الله جنة مثواه. [2]

مخدوم صاحب جي قبرستان ۾ سندس خاندان ۽ پونير بہ مدفون آهن، مخدوم صاحب کي بہ فرزند عبدالرحمٰن ۽ عبداللطيف هئا. اهي بہ پنهنجي دور جا بهترين عالم، مفتي، مصنف، پرهيزگار ۽ والد جي نقش قدم تي هلندي، تادم آخر ديني خدمت ڪندا رهيا. هن وقت مخدوم صاحب جي پونيرن مان ڪوبہ نہ رهيو آهي. البت سندس مزار ۽ ڪتاب يادگار آهن. مخدوم صاحب جي مزار مبارڪ تي بجلي، پاڻي وغيره جو سنو انتظام آهي. مزار سان لڳ هاشمي مسجد ۾ پيش امام مقرر ڪيو ويو آهي. اهو انتظام ضلعي ڪائونسل ٺٽي طرفان ڪيل آهي.

همعصر:

مخدوم صاحب ۽ شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ جو ساڳيو زمانو ڪلهوڙا حڪمرانن جو مشهور دور رهيو آهي. مخدوم صاحب جا همعصر بہ الله جا پيارا پهتل ٻانها، وقت جا وڏا فياض عالم ۽ شيرين زبان شاعر ٿي گذريا آهن. جيئن: مخدوم محمد معين ٺٽوي، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، مخدوم محمد قائم ٺٽوي مدني، مخدوم روح الله بکري، مخدوم محمد اسماعيل پريان لوءِ، مخدوم عبدالرئوف ڀٽي هالائي، مخدوم محمد زمان لواري، ابوالحسن ڏاهري، سيد موسيٰ شاهہ گهوٽڪي، مير علي شير قانع ٺٽوي، محمد پناهہ رجا، مخدوم عبدالرحمٰن شهيد کهڙائي، ميون محمد مبين چوٽياروي ۽ مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي.

شخصيت ۽ عظمت:

مخدوم صاحب جي دور جو همعصر مشهور مؤرخ مير علي شير "قانع"، "مقالات الشعراء" فارسيءَ ۾ رقمطراز آهي:

> "مخدوم صاحب وڏي شان وارو، برڪت ڀري ذات، وقت جي عالمن جو اڳواڻ هو. دين متين جي قانون جي ترويج ۽ اسلام جي بنيادي احڪامن جي استحڪام لاءِ ڪوشش ۾ مصروف رهندو هو. جڏهن تہ سندس ئي زماني ۾ دين

---

(1) مخدوم عبداللطيف ٺٽوي، "مناقب مخدوم محمد هاشم ٺٽوي" فارسي قلمي ص2.

(2) مولوي دين محمد وفائي، "تذڪره مشاهير سنڌ" سنڌي ادبي بورڊ ڄام شورو، 1985ع، جلد ٻيو، ص 259_ 264.

اسلام جي تجديد واقع ٿي.... هند ۽ سنڌ، عرب ۽ عجم ۾ ناميارو ۽ سيني پهلوئن کان سندس ذات شرف شان واري هئي.“ [1]

مشهور انگريزي مصنف رچرڊ برٽن، مخدوم صاحب جي شخصيت بابت لکي ٿو:

”هن هندستان ۽ عربستان جو سير ڪيو هو ۽ عربي ۽ فارسي ٻولين ۽ فقه چڱي طرح سکيو هو. چون ٿا ته مسافريءَ دوران هن عيسائي پادرين سان ڪيترائي مناظرا ڪيا ۽ سندن مذهب خلاف رسالا لکيا. هو هينئر هڪ ولي ڪري ليکيو وڃي ٿو. هن جو مڪلي جي ٽڪريءَ تي مقبرو آهي ۽ پنهنجي هم وطنين لاءِ هڪ زيارت جي جاءِ آهي.“ [2]

برٽن جو هي اقتباس نهايت قيمتي آهي جو هڪ انگريز مصنف مخدوم صاحب جي علمي عظمت جي باري ۾ شاهدي ڏئي رهيو آهي.

موجوده وقت جو مشهور محقق ۽ مصنف ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، مخدوم صاحب جي شخصيت ۽ علميت جي باري ۾ لکي ٿو:

”سنڌ جي سرزمين جيڪي چوٽيءَ جا عالم پيدا ڪيا، تن مان مخدوم محمد هاشم ٺٽوي هڪ نهايت ئي ناميارو عالم هو. سندس شخصيت ۽ علميت سنڌ لاءِ باعث فخر آهي. مخدوم صاحب جون ديني ۽ علمي خدمتون ايتريون ته اهم ۽ وسيع آهن، جو انهن تي مسلسل تحقيق جي ضرورت آهي. ديني علمن تفسير، حديث، فقه وغيره تي ڪيس عبور حاصل هو ۽ انهن بابت ڪيترائي ڪتاب لکيائين. عربي ۽ فارسيءَ کان سواءِ سندس سنڌي تصنيفن جو معيار علميت توڙي ٻولي ۽ لغت جي لحاظ سان ايترو ته بلند آهي، جو سنڌي ٻولي ۽ ادب جي تاريخ ۾ پڻ مخدوم صاحب جو مقام نهايت بلند آهي.“ [3]

موجوده دور جو ٺٽي ۽ مڪلي جو عالم ۽ مصنف تحفة الزائرين ۾ لکي ٿو:

”ٻارهين صدي هجريءَ ۾ ٺٽي هڪ عظيم البرڪت هستي سرزمين سنڌ کي ڏني، جنهن جي ڪري سنڌ کي چار چنڊ لڳي ويا. هيءَ هستي مخدوم المخاديم، سند الاقاليم، مجدد ماه ثاني عشر، ملجا الفقهاء والمحدثين، زبده العلماء الراسخين حضرت علامہ الحاج محمد هاشم هاشمي ٺٽوي عليه الرحمه والرضوان آهي“. [4]

(1) مير علي شير قانع ٺٽوي، ”تذڪره مقالات الشعراء“ فارسي، سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، 1957ع، ص 841، 842.

(2) رچرڊ برٽن ”سنڌ ۽ سنڌو ماٿريءَ ۾ وسندڙ قومون“، مترجم محمد حنيف صديقي، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، 1976ع، ص 77.

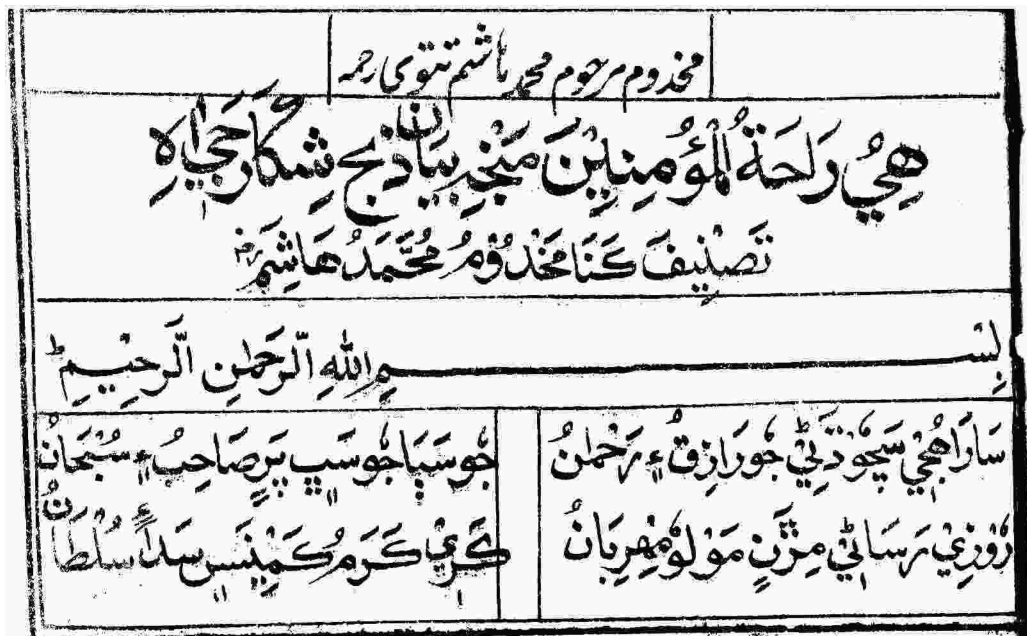
(3) ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، ”مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي سوانح حيات ۽ علميت بابت ڪي ويچار“ ٽماهي مهراڻ، سنڌي ادبي بورڊ ڄام شورو، جلد 34، نمبر 4، 1985ع، ص 131.

(4) ابوالسراج محمد طفيل احمد ٺٽوي، ”تحفة الزائرين“ اردو، احمد برادرز ناظم آباد ڪراچي، 1988ع، حصو چوٿون، ص 246.

راحة المؤمنين

سليس منظوم سنڌي

اصل نسخي جو عڪس

مخدوم مرحوم محمد هاشم تتوي رحمه

هي راحة المؤمنين منجهه بيان ذبح شڪار جي باره

تصنيف ڪنا مخدوم محمد هاشم رحمه

بسم الله الرحمن الرحيم

ساراهي سڀ جو ڏيجي جو رازق رحمان
روزي رسائي مڙني مولو مهربان

جو سڀا جو سڀ پر صاحب سبحان
ڪري ڪرم ڪمينس سدا سلطان

متن
راحة المؤمنين
سليس منظوم سنڌي

هيءُ راحة المؤمنين منجهہ بيان ذبح شڪار جي آهي

تصنيف ڪنان مخدوم محمد هاشم (ٺٽوي)

(مقدمو: حمد، صلواة ۽ ڪتاب لکڻ جو مقصد)

ساراهجي سچو ڌڻي جو رازق ۽ رحمان
جو سڀاجهو سيين پَرين صاحب ۽ سبحان
روزي رسائي مڙني مولو مهربان
ڪري ڪرم ڪمينن سين سدائين سلطان

ڪَئي گهڻو ڪيترو اَڳي جو احسان — رحمت ته رحمان جي سو نهار اسلام

شال رسن راتو ڏينهن مٿي محمد جام — جنهن اپار ۾ اسلام کي قائم سڀ قيام

ساڻي سو نهار ۾ جو ڪيو سڀا جي علام — رساڻي رحمان جا پاڪيزا انعام

پيٽ اٿي آل رسول جي سڀني صحابن — پلنئو ياري ڪئو ونڏ ويرو تارو سن

جنسي تارا ڪئي اين مٿن ڪرن — هاڻي سٿهو مومنا هي جن ڪن

تا هي سڪ ڏٺو لاءِ مٿي مٿن — عاقل بالغ جي تيا مٿيا مومن

اوءِ هو شريعت کي سدا تا سڪن — حلال حرام سڀ ڪي وسارڻ سڀ ماڻن

تمير ۾ مٿن مهدي ۾ مرڪن وچن — هي مٿن هن حقير جي وهم لي پو

تمارو مسئلو ذبح ۾ شڪار جا جن گنيرو — ڪِ پکي تن مٿيا گهوڻن جي تورو

جن جي اهي آهي ڪي ابو جن اپارا — نڪا پرو ۽ پارسي جي ناموزن نبابا

پيو ۽ نه آيا اٿي ڪي سنڌي دارا سا — تڏهه سنڌي ڪيم سهڪي ڪئي عربيا

ٿيا ترس مومن سڪو سکي مسئلا — ڪيم باب ٻه تنهن جو ڏٺو منڊي ويرا

هي ڪتو باب ذبح جو شڪار لاءِ — اسر پرکي اهيان مولى جي مهرا

نان ڪريم قبول ڪري گهڻي ڪنا — مرهي مان مهر سڀ ذوءِ ڏهائي جا

صد نيپي پاند ڪئو اڳي جي عطا — اِنَّ اللهَ يَغفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اهي سڀا جو

بسم الله الرحمن الرحيم

ڪئي ڪتا بم ڪن سان سٿهو — تڪهن حيوان حلال جو ساڻي ڊرس ڪئو

ڳڻي ڳڻيون ڪيترو آڳي جو احسان رحمتون تنهن رحمان جون ۽ سونهارا سلام
شال رسن راتو ڏينهن ۾ مٿي محمد ڄام جنهن اُپارئو اسلام ڪي قائم سيئي قيام
سائين سونهارو جو ڪيو سڀاجهي علام رسايا رحمان جا پاڪيزا پيغام
۽ پڻ اتي آل رسول جي ۽ سين صحابن پلٽئو پاريون ڪيو ور ويرون تار وسن
جيسين تارا ڪتيون اين منجهه ڪِڙن هاٽي سٺهو مؤمنا هينئين جي ڪنن
تہ آهي سڪڻ دين جو لازم مٿي مڙن عاقل بالغ جي ٿيا منجهان مؤمنن
اوءِ ور شريعت ڪي سدا تا سکن حلال حرام سڀ ڪي ور سارئو سڃاڻن
تہ ميڙي منجهہ مهدي مَرڪن وچ ٻين هينئين منجهہ هن حقير جي وهم اي پيو
تہ ماڻهو مسئلا ذبح ۽ شڪار جا پڇن گهڻيرو ڪي لکجي تن منجهان گهڻو جي ٿورو
پر عربي آهي اهڪي ابوجهن اپار نہ ڪا پروڙ پارسي جي نو آموزن نِبار
پوي نہ اڻ ڄاڻن ڪي ڪا سنڌي ڏاران سار تڏهن سنڌي ڪيم سهڪي ڪڍي عربيا
تہ پڙهيس مؤمن سڀ ڪو سڪي مسئلا ڪيم باب بہ تنهن ۾ جوڙيندي ويرا
هيڪڙو باب ذبح جو ٻيو شڪار لاءِ آسر پرو آهيان مولىٰ جي مهرا
تہ مان قبول ڪري ڪميني ڪنا مرهي مان مِهر سين ڏوهہ ڏوهاري جا
ڇهون نہ ليي پاند ڪو آڳي جي عطا ”اِنَ اللّٰهَ يَغفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا[1] آهي سڀاجهو سينئا.

[2] لکن ڪتابن ۾ ڪنن ساڻ سُڻهو تہ ڪُهڻ حيوان حلال جو سائين دُرس ڪيو

(1) ترجمو: بيشڪ الله تعالىٰ توهان جا سمورا گناهہ بخشي ڇڏيندو. (پارو 24، سورة الزمر، آيت 53)
(2) باب-1 (ذبح جي باري ۾):

ڪارڻ نفع پاڻهجي جهه ڪهه ڊوهه ڪنو

مير محمد مصطفى سيد عالمين

هت پڻ هجي ذبح ڪيا اگها حيوان لکين

سائين سهڪائي ڪي ڪارڻ ضعيفن

مگر جيڪي ڏور ذبح ڪيو نه حاجت

تني پر ڪيتا بنم لکي ڪراهت

انهه پر فرمايو صاحب رسالت

ڪارڻ ڪين ماهه جي ڪو نفع ٿيو

تنهن سينبي تهجا سي ياد ڪرهو

ذبح ري حيوان جو پاٿمين پئي

ماهه تنهه جو بچڙو ماڙو نکيندو

جي ڪهه ڏنون هتس تسو ذوهه پيهو

سو ذبح اهي بن پر انڌر شريعت

ڪئون ٻن قسمن جو ڏار و ڏار بيان

هاڻي ذبح اختيار جو انهه کي لکي

تهان پوءِ ٻئي منجا جيو انجي ڪرجان

ٻي مري ماگد ذبح جو لکيو ڪتابن

نکونه وبال انتي جو سنديس مٿي هو

ڪارڻ قرباني حج جيئي اضحي ڏهن

ٿات سو ذبح درهست ٿيو متي مسلمن

منجا رزق رحيم جي ورماڙو نفع ونن

نکو هئس قصد ڪين جو نکا نفع نيت

تنيندا وڃايون تهنجي روز قيامت

پرجنده ماڙو سنکي جيوا ذونه احتياج پوءِ

تنده ذبح تهجو سائني حلال ڪيو

تهبر حلال ڪحرامجي پاٺه پروه هو

توني حلال سو هوتئي حرام ٿيو

ٻن ڪٿي ڪهه مرونجي ڪين سو نڌيو

اهي ٿهني ڪتابم ٻڌ روپئي لکيو

هيڪ ذبح اختيار جو ٿيو ذبح ضرورت

تمنئي هتي سين ابو حنيف اسان

جن ٿهر نالو تهجو فاع ياد ڪريو

ٻئي نالو تهجو جيڪي ويجارو جان

جيان عنا ٻئي منجا ٿان درهن جو نا

کارڻ نفعي پنهنجي جنهن ڪنهن ڏور ڪُنو   تہ ڪونهي وبال ان تي جو سنديس مِلڪ هو

مير محمد مصطفيٰ سيد عالَمن   کارڻ قرباني حج جي ۽ اضحيٰ جي ڏينهن

هٿ پنهنجي ذبح ڪيا گهڻان حيوان لِڪن   تانتہ سو ذبح درست ٿيو متي مُسلمن

سائين سهڪايون ڪيون کارڻ ضعيفن   منجهان رزق رحيم جي ور ماڻهو نفعو ونن

مگر جيڪي ڏور ذبح ڪيو ريہ حاجت   نڪو هُئس قصد ڪِيڻ جو نڪا نفعي نيت

تہ اِي پر ڪتابن ۾ لکي ڪراهت   ٿيندو پڇاڙون تنهن تي روز قيامت

انهي پر فرمائيو صاحب رسالت   پر جڏهن ماڻهوئن کي حيوان ڏونہ احتياج پوءِ

کارڻ کِيَڻ ماه جي ڪ کو نفعو ٻيو   تڏهن ذبح تنهنجو سائين حلال ڪيو

شرط سڀيئي تنهن جا سڻي ياد ڪرهو   تہ خبر حلال ۽ حرام جي پاڻهي پروڙ هو

ذبح ري حيوان جو پاڻهين پي مُئو   توڙي حلال سو هو، تہ پڻ حرام ٿيو

ماه تنهنجو بچڙو ماڻهو نہ کيندو   پڻ ڪُتي ڪ ڪنهن مِرونءَ کي کيڻ سو نہ ڏبو

جي ڪنهن ڏنون هٿ سين، تہ سو ڏوه پرؤ   آهي "قنيي" ڪتاب ۾ پڌرو ئي لکيو.

*سو ذبح آهي ٻن پَرين اندر شريعت   هيڪ ذبح اختيار جو ٻيو ذبح ضرورت

ڪبو ٻنهي قسمن جو ذاروڏار بيان   تہ ٿئي متي سين ابوجهن آسان

هاڻي ذبح اختيار جو انهي کي لکي   جئن پهرين نالو رب جو ذابح ياد ڪري

تهان پوءِ نڙي منجهان حيوان جي رڳو چار وڍي   نڙي نالو تنهن جو جيڪي وچ اُره جاڙين

اِي مڙئي ماڳ ذبح جو لکيو ڪتابن   جِئان ڪنائين نڙي منجهان تِئان دُرس چون

---

* ذبح جا قسم

مگر هيا آهي گند چارن پن پراءِ
جن وچن رهي گند سا پار متي ڏانهه
جن وچن رهي گند سا اره جي طرفا
صحي قول ڪتابجي ڪين چون روا
پي ڪري آهي جهنمبا وچي پاڻي گاهه
ويڻ چيي رگنبوڻ لازم لکنا
آهي گڏ رت جو پن منجها جن
شرط منجان تن پهرو اهو پي کهن
پرچي وڏياءِ تري تن منجا پڻ ڏهر چون
پر آهي ثواب انهم جن سيبي وڏجن
پي بجذياءِ چاڻي بجي ڪ ويسا رهمجي منجها
شرط پيو ذبحبو سو پڻ ياد ڪرهو
توڻي ڪمبي هوءِ ساڳ هوءِ توڻي توءِ
جيڪڏه پيئي وهتر قا هيم بوسا تجي مو
ڪ هڻي مار بو جيوانگي ڪه مرڪي سن
ڪ قاتري مرن ماروکهنجو ڏور ڏگو
ذبح جهه کي نه ٿئي سو سب پيت بجرو

هيٺ ڪهجي ته ڪنا سگي ياد ڪجاه
پرچه ڪه ڪتو جيوانگي متي ته ڪنا
تڏه انهم عالمنجو اختلاف آه
پرکم نه کجي اهڙو چاڻي چاڻ منجها
پڻ بهرگه پن پا سنم نروڻي پڻ لکن
هيڪ نرو توتنم جان ونجي ساه
شرط جي ذبحبا سي جو ته چيا تهن
جن چاڙي ره ڳو ويئي ذابحجي گهر جن
اڪثر کي حکم ڪن جو ذ تون عالمن
جيڪه رگه بهر ويئي ڪه جيوا منجا
تپڻ سو حرام ٿيو ڪين ڪين هاءِ
جن کهڻ ويرڏور مڪاهيا تي هوءِ
تات حلال نه ٿئي ڪين ڏور سندو
ڪ هڻي سنگر ڏگي هيڪ ترتي بسلي قتل
ڪ ڪري پوندا کو هم وهت ساه وو
تمنجه ان مڙن صورت سو حرام ٿيو
مگر جي ان تو لنم ڪاحياتي پسجي

مگر جا آهي جاڙين بنهي پراءِ | هيٺ ڪُهجي تنهن ڪنا سِکي ياد ڪجاه

جئن وجن رهي ڳنڍ سا پار مٿي ڏانه | پر جي ڪنهن ڪُنو حيوان کي مٿي تنهن ڪنا

جئن وجن رهي ڳنڍ سا اره جي طرفا | تڏهن ان ۾ عالمن جو اختلاف آه

صحي قول ڪتاب جي ڪيڻ چون روا | پر ڪم نہ ڪجي اهڙو جاڻي جاڻ منجها

بي ڪرڪ آهي جنهن منجها وجي پاڻي گاه | پڻ ٻہ رڳون ٻن پاسن ۾ نڙوٽي کي لکن

وڍڻ چئني رڳن جو پڻ لازم لکن تا | هيڪ نروٽو تن ۾ جئان وجي ساه

آهي گذر رت جو بنهي منجها جن | * شرط جي ذبح جا سي چوڏهن چيا پڙهين

شرط منجها تن پهرئو اهوئي ڪهن | جن چارئي رڳون وڍيون ذابح تي گهرجن

پر جي وڍيائين ٽي تنين منجها تہ پڻ درس چون | اڪثر کي حڪم ڪل جو ڏنو عالمن

پر آهي ثواب ان ۾ جئن سيئي وڍجن | جي ڪنهن رڳون ٻہ وڍيون ڪه حيوان منجها

ٻيون ٻہ ڇڏيائين جاڻي ٻجهي ڪ ويساري منجها | تہ پڻ سو حرام ٿيو ڪيڻ ڪين رهاءِ

شرط ٻيو ذبح جو سو پڻ ياد ڪرهو | جئن ڪهڻ وير ڍور ۾ ڪا حياتي هوءِ

توڙي گهٽي هوءِ سا ڪہ هوءِ ٿوري توءِ | نات حلال نہ ٿئي ڪيڻ ڍور سندو

جيڪڏهن پئي وهٽ ڦاهي ۾ بوساٽجي مئو | ڪ هٽي سنگ ڏڳي هيڪڙي ٻي کي قتل ڪيو

ڪ هٽي ماريو حيوان کي ڪه مڙس ڪو | ڪ ڪري پوندي کوهہ ۾ وهٽ ساه وئو

ڪ ڦاڙي مِرن مارئو ڪنهن جو ڍور ڏڳو | تہ منجهہ ان مڙن صورتن سو حرام ٿئو

ذبح جه ڪي نہ ٿئي سو سيبين پتين بچڙو | مگر جي انهن ٽولن ۾ ڪا حياتي پسجي

* ذبح جا چوڏهن قسم

توڙي ٿوري ٻاڪري ڪئي وڃي سو ڪهي
توڙي ته ٻڪريءَ کي اچي ٻگاڙ رهي
ساهو وند نڪتري موره جيڪر ڪهي
جا سسي ثابت تنهنجي انجائي اهي
جين سنڌو تنهنجي لٿو اسر او
جيترو پسجي ڪئي دورهه کهن گناهه
جي ڪُناءِ ته ٻڪري نه ٿئي حلال تو
جنم تورهي حياتي دورهه جي پڌري ثابتن
سي ٻڪي ڪرريان پڌرا تسبي سگن
ڪپ ڪڍ ٿاءَ تنهنجو قاري پيٽ منجها
جان جيئن ته ٻڪري ماين وڃي هو
تڏهه سا حلال نه ٿئي ذبح ڪياءِ تو
خزانة المفتين ۾ انئين لکي ٿو
ته ڪري هوند رهي جيڪي قاتي پيٽ منجها
پڻ ڪتاب تلقيحم انئين تو آهي
سو اچي رسئو اوڏهو مرڻ کي وري
پر پيٽ قار جيس پهر ذبح ڪنا اهي

تڏهه ڪين ان تو لئجو وڃن حلال پيٽي
ڪڍي اندا تهنجا پيٽا ٻهر وڃي
جي ڪُناءِ ته ٻڪري کي تڻ دهر ٿي
پڻ جيڪڏهه ته ٻڪري کي مرض اچي سو
منجهس حياتي اينري وڃي رهي هو
پيئي ٿتري ماڳه سگي ڪين رهو
مگر چار مسئلا اهم امنجه ڪتاب لکن
تڻ کهن ڪري جوانجي دهر ڪين
هيڪڙو ٻي ڪي ته ٻڪري کهي جي حامل
پهر ڪُناءِ ٻچڙو پوءِ ڪُنا ماءُ
جن هوند حيات نه رهي پيٽ قار يا
ان حياتي کي حڪم موتجو عالم چون ذبو
ءِ جان پيٽ قار ٿاءِ انجو ڪه سچ سان
تڏهه سا حلال ٿي بسم الله ٻلي سان
ٻجيڪڏهه حيوان هيڪڙو له ڪافرجو اهي
تان چياءِ ڪه موءِ منڪي تمنڪي ڪهي ڏي
ته مومن پيٽ قار وي پهر وهڻ ڪي

توڙي توري ڪ گهٽي وڃي سو کُهجي
تڏهن ڪيڻ ان ٿولن جو وڃي حلال ٿئي

توڙي ڪه ٻڪري کي اچي بگهاڙ رسي
ڪڍي آندا تنهن جا پيٽا ٻهر وڃي

سا هوند نہ جٽي مورهين جيڪر ڪهجي
جي ڪنائين ته ٻڪري کي تہ پڻ دُرس ٿئي

جان سسي ثابت تنهنجي اجائي آهي
پڻ جيڪڏهن ڪِه ٻڪري کي مرض اچي رسئو

جيڻ سندو تنهنجي لٽو آسرو
منجهس حياتي ايتري وڃي رهي هوءِ

جيتري پسجي ڪني ڍور ۾ ڪهڻ ڪنا پوءِ
پيئي ڦُٽي ماڳهين سگهي ڪين رڙهو

جي ڪنائين ته ٻڪري کي تہ ٿئي حلال توءِ
مگر چار مسئلا اهڙا منجهہ ڪتاب لکن

جن ۾ توري حياتي ڍور ۾ جي پٽري تا پسن
تہ پڻ ڪهڻ ڪري حيوان جي درس ڪين ٿين

سي لکي ڪريان پٽرا تہ سيئي سکن
هيڪڙو ڍڳي ڪ ٻڪري ڪهجي جي حامل آهہ

ڳپ ڪڍيائون تنهن جو ڦاڙي پيٽ منجا
پهريان ڪنائون ٻچڙو پوءِ ڪنائون ماءِ

جان جيڻ ته ٻڪري ۾ ايتروئي هوءِ
جئن هوند حيات نہ رهي پيٽ ڦاڙئا پوءِ

تڏهن سا حلال نہ ٿئي ذبح ڪيائون توءِ
ان حياتيءَ کي حڪم موت جو عالم چون ڏٻو

”خزانة المفتين“ ۾ ان پر لکي ٿو
ءِ جان پيٽ ڦاڙيائون ان جو ڪنهن سجہ سان

جنهن ڪري هوند رهي جيري ڦاٽي پيٽ پڄاڻان
تڏهن سا حلال ٿي بسم الله پلي ساڻ

پڻ ڪتاب ”تلقيح“ ۾ ان پر ٿو آڻي
تہ جيڪڏهن حيوان هيڪڙو ڪنهن ڪافر جو آهي

سو اچي رسيو اوڏو مرڻ کي وري
تان چيائين ڪنهن مؤمن کي تہ مون کي ڪهي ڏي

پر پيٽ ڦاڙجانس پهرين ذبح ڪنا اڳي
تنهن مؤمن پيٽ ڦاڙئو پهرين وهٽ کي

پوءِ ذبح ڪياءِ تهڪي بسملہ سان ورهي

جن روح انجو جي ڪي رهيو پيره پيري

سوئن جي جيو مٿس هيڪر تي شڪار ڪي

ڪي ترار هياءِ بسم الله جي پڙهي ڪي اڳيان بڪي

پر اڏڏناءِ جيرو سيسي جي پارا

ناهه اعتبار ان حياتي ڪي عالم چونٿا

ترؤ پانگ منجهي ڏڏونه پيو پوڇي رهيا

جان ترؤ پانگ پڇه ڏونه پيو هيا ڏونه

ترؤ اونڌائي رائم ذا ڪڻ ڪي پيئي ترت

جن ڪر ذبح ڪياءِ تهڪي پيهر اره منجها

جان اصل ترڪي ڳسوڙي هونداءِ

ان جيئن ڪي پڻ حڪم مونجهو منجه ڪتاب اڪيا

تني موتي ذبح ڪري تڏهه ست لکن

متو لهي تنجهو ونجن پيو پيري

جهلي ڪناءِ تهڪي بسملسان ڪريا

ڪي اڃي ٻگار متو پڪڙ نجو جيئي جي رو

پر اجايو ءِ قنڙي سو سيسي لٿا پوءِ

تڪين حلال نه تنجهو ورا مومن ڪوم ڪي

ان حياتي ڪي حڪم مو تنجو عالمجون ڏجي

پر تنجياءِ هنڌي ساري بسم الله

پڙ اڏڪياءِ ته شڪار ڪي پڪڙ ڪي پوڙهي

جي سو ذبح ڪياءِ بسم الله سٽ تپڻ نا

جان پڻ انه تپا پي اڏ سنڌ اسِ

تپڻ سو حلال نه ترتوي ذبح ٿيا سو

تڏهه پاره منجهي جو حلال سو ذبح جي ڪجي

مرڪه وڊياءِ ڊوڙجي نڙي ڪي ڀهرا

پوءِ ورهي ڪناءِ تهڪي موتي ماڳه

تان موتي حلال ٿئي توبي ذبح ڪيا

پڙ جي اصل وڊياءِ توڙڙو ڪناتر ڳن

جو نوجن هيوم مٿس ڪه ڏلو وهنر

پر انجاڏ ترسيجي جيرو پوءِ تو ڊڪي

تپڻ حلال نتيو ذبح ساڻ ورهيا

ڪي ڪه پوسيي وڊو ڪٽر جو متو

جيڪو ڪهي تهڪي تپڻ درست هوءِ

پوءِ ذبح ڪيائين تنهن کي بسمله سان وري
ته ڪيڻ حلال نه تنهن جو ور مؤمن کو مَ چکي

جئن روح ان جو چُڪي رهيو پهرين پيري
ان حياتي کي حڪم موت جو عالم چون ڏجي

بيو پڻ جي ڪيو مڙس هيڪر تي شڪار کي اڳيا
پر نه چيائين هٽندي ساري بسم الله

ڪ ترار هنيائين بسم الله چئي پر ڏيڱي ڪ ٻڪري کا
ٻ اڌ تنهن شڪار ڪ ٻڪري کي پوري وچ کنا

پر اڌ ڏنائين جيئرو سسي جي پارا
جي سو ذبح ڪيائين بسم الله سين ته پڻ ناروا

ناه اعتبار ان حياتي کي عالم چون تا
۽ جان پورا نه ٿيا ٻئي اڌ سنداس

ٽرئو پاڱو متي ڏانهن ٻ پوچڙي رهياس
ته پڻ سو حلال نه ٿئو توٽي ذبح ٿياس

۽ جان ٽرئو پاڱو پيچ ڏانهن ٻ رهيا ڏانهن متي
تڏهن پار متي جو حلال ٿيو ذبح جي ڪجي

ٽرئو اونداهي رات ۾ ذابح کي پئي ٽُرت نه ڪا
رڳون وڍيائون ڍور جون نڙي کي ٻهرا

جئن ڪر ذبح ڪيائين تنهن کي پهرين اُره منجا
پوءِ وري ڪنائين تنهن کي موتي ماڳ ڪنا

جان اصل ۾ تي رڳون وڍيون هونداڻين
تان موتي حلال نه ٿئي توٽي ذبح ڪيائين

ان جيئڻ کي پڻ حڪم موت جو منجهه ڪتاب لکيائين
پر جي اصل وڍيائين ٽورڙو ڪنا ٽن رڳن

ته جي موتي ذبح ڪري ته درست لکن
چوٿون جئن هنيو مڙس ڪنهين ڏُڪو وهڻ کي

متو لهي تنهن جو وجي پيو پري
پر اجان ڏڙ پسجي جيئرو پيو ٿو ڏُڪي

جهلي ڪنائون تنهن کي بسمله ساڻ وري

ڪ اڇي بگهڙ متو ٻڪري جو چِني جي وئو
ڪ ڪهين پوسٽي وڍيو ڪڪڙ جو متو

پر اجان پيو ڦٿڙي سو سسي لٽيا پوءِ
جيڪو ڪهي تنهن کي ته پڻ درست نه هوءِ

ءِ مٿي منجهان ڪي ٿو مڙهي ڪيڏي بگاڙو ڦوڙ
نه ڏهه سو ڏهه سنت تنهن جي ذابح ذبح ڪو
تنهن جي لهڻ جيئري ڏوهه ڪي ٿو مڙهي ذبح ڪن
نشاني حياتي جي پڻ سکي ياد ڪجن
پڻ جي ڪسندي دانه ڪري وهت ويا
جي ڏکي ٻڪري يا ڪي ڪه شخص ڪي
ڪي رت منجهانسي نڪسو ته ويرو هي
توڻي جو مڙهي ٿيءِ ڪن ڪجهڪي تڏهن درست ٿئي
اهي ڪه ڪه چرڪي حڪم موتجو
ڪي لڙي پيا وار تنهنجا پير ڪه ڳاڙها پاءِ
تنهن مرڻ صورتن ڪيڻ ڪين روا
اهين علامت موتجي پاٽالي اشيا
ڪي اگي ڪشادي جي هي سي موتي نيو
تنهن مسئلن مرڻ ڪيڻ حلال ڪن
توڻي رت نو هيو منجهامو مڙهي ڳڻ
جي جيري پيا تنهجا وهيڙ ڪه ساعت
جيڪو ڪهيس ته حالم ترت نه پسي جڻ

ڳمتو ان باقي رهيو آذائي وترو
تن جي مسئلن ڏارا ما ڳڌ يا جيڪي هوئي
توڻي ڳمي حياتي تهم ڪي ٿو مڙهي عيسن
هيڪڙو ٻڪر ٿه رهجوءِ سوچڙن جو
تڏهن حڪم ٻهنجو ٻهڙو جهڙو وچڙن جو
خبر نه اهس تنهجي نه اهي ڪي جيئري
تڏهن سا حلال لئي جي ڪهڻ ويڙهي
ٻر جرڻ گهر جي ٻهڙو جو جيئري بدوڙ سند
مڏ بوچ وقت ذبحي جي وات اپنيا
ڪي اگي هيس پوري سي اپني جيڏيا
ناهه نشاني حيڻ جي اڻ تو لهم ڪا
ءِ جان وات هو سي اپنيو سو وار ٿي
ڪي سو ڙو ڪياءِ پيرنکي ڪي وار اڏو پا
اهين نشاني حياتي جي چارئي ٿو چون
ڪئي وڻ اهين اهڙا منجهه خالق جي خلقت
ته سڪي تينس انگرا خالي منجهان
جي ڪهندي جرڙ ڪو انگر وته وهت

۽ مٿي منجهان ڪي ٿورڙو ڪڍي بگهڙ ويو   گهٽو باقي رهيو اڌائين وترو
تڏهن سو درست ٿئو جي ذابح ذبح ڪيو   ان چئن مسئلن ڌاران ماڳ ٻيا جيڪي ڪي هُوَن
تن ۾ جي لهن جيئري ڏور ڪي تہ ور ذبح ڪن   توڙي گهٽي حياتي تنهن ۾ ڪ ٿورڙي پسن
نشانيون حياتيءَ جون پڻ سکي ياد ڪجن   هيڪڙو نڪرڻ رت جو ٻيو چُرڻ چون
پڻ جي ڪسندي دانهن ڪري وهٽ ويچارو   تہ پڻ حڪم تنهن جو تهڙو، جهڙو چُرڻ جو
جي ڏٻي ٻڪري پنهنجي ڪنهن شخص ڪُني   خبر نہ آهيس تنهن جي تہ آهي ڪي جيئري
ڪ رت منجهانئس نڱيو تنهن وير وهي   تہ پڻ سا حلال ٿي جي ڪُهڻ وير چُري
توڙي چوريائين ڪن ڪ پڇ ڪي تہ پڻ دُرس ٿئي   پر چرڻ گهرجي تهڙو جو جيئري ڏور سندو
آهي ڪنهن ڪنهن چرڻ ڪي حڪم موت جو   مذبوح وقت ذبح جي جي وات اُپٽيائين
ڪ لڙي پئا وار تنهن جا ڪ پير ڏگهاريائين   ڪ اکيون هئس پوريون سي اُپٽي ڇڏيائين
تن مڙني صورتن ۾ ڪيڻ ڪين روا   ناهي نشاني جيئڻ جي ان ٿولن ۾ ڪا
آهين نشانيون موت جون پاٽان اي اشياء   ۽ جان وات هوئس اپٽيو سو واري ڍڪيائين
ڪ اکيون ڪشاديون جي هُيون سي موٽي پوريائين   ڪ سوڙهو ڪيائين پيرن ڪي ڪ وار اڏويائين
تيئن مسئلن مڙن ۾ ڪيڻ حلال لکن   آهين نشانيون حياتيءَ جون چارئي ٿوڪ چون
توڙي رت نہ وهيو منجهان مور رڳن   ڪي وڻ آهين اهڙا منجهہ خالق جي خلقت
جي چري پنا تنهن جا وهٽ ڪنهن ساعت   تہ سُکي ٿينس انگڙا خالي منجهان رت
جيڪو ڪُهيس تنهن حال ۾ تہ رت نہ پسي ڇٽ   جي ڪهندي چورئو ڪو انگڙو تنهن وهٽ

تہ نکرڻ سندي تنهجي کانهِ تہ حاجت
خبر نہ جي حياتي جي ڪين پروڙي
تہ پڻ سو حلال ٿيني جيارت منجهاس وهي
ڏورو منجهارا جيرٿيا هوند نکرجو
مسئلو شريعت جاسيئي سڀ سکو
تہ ڪا هي حياتي جيوانهر ڪسندي ويرا
تجهر ٿيو ڪاٽي ڏورکي تہ هو جيرو
توڻي رت نہ نڪتو تہ منجهانئس سو چڙو
مگر جي جيوانکي ذابح ذبح ڪرن
نکو جي نسا انگرو نکو پيلو تٽ ڊسن
نہ ڪسو اپرڪي نہ ڪي وار آيا تيئن
مارٿو مومن ان ڪناوڙ ڪسي پاسو
جن هو نڪا تہ تولم جهس ڪهي
توڻي الهہ ڪ سو ڪي ترا منجهو نکرو
ڪي ڪري جيو ڪاٽي جڙ کهہ رپو سو تہ تکو
تکو ڪانون سر جو ذابح هٿ ڪيو
ڪہ مذ وسنگ جيو انجو اهي ذارتيو

پڻ جي ڏگيا ڏوهي کوم سُنج ڪري
نہ ڪي ڏنا چرند و ڪهن ويروڙي
پر رت ڪر جي اهڙو جو وهندا ته هو
اهي علامت حياتي جي نکرڻ رت
ني سڀ تہ ڏوهڪي گالي جڏهن رت نکا
جان وقت ذبح جي ذابح يقين ٿيو
تڏهن سو حلال ٿيو شڪ ميلي کو
عيني مسڪين مکي نہ ماروڙ
جيئن سندي تهجي خبر ڪانهن
نہ ڪي پوڙهي وانکي نہ ڪي اکين
تڏهن سو حرام ٿيو منجهہ مرڻ مذهبن
ترو شرط ذبح جو اهو ئي آهي
رڳ وڌي جو تير نس رت پڻ واهي
منہ تکو ئي جنجو گريند ڳري ٿو
ڪي باقي تکي ڪاٽي جي ڪي هن تکيرو
ڪي نکر تکو اهڙو جو نجي وڃندو
ان مرڻ تہ لنس کهڻ درست هو

ته نڪرڻ سندي رت جي ڪانهي تنهن حاجت — پڻ جي ڍڳي ڍور ڪي ڪو مڙس ذبح ڪري

خبر تنهن جي حياتيءَ جي ڪين پروڙي — نه ڪين ڏنائين چرندو ڪُهڻ وير وري

ته پڻ سو حلال ٿئي جي رت منجهانئس وهي — پر رت گهرجي اهڙو جو وهندڙ هوءِ

ڍور منجهارا جيئري هوند نڪري جو — آهي علامت حياتيءَ جي نڪرڻ رت اهو

مسئلا شريعت جا سڀ سٽي سڀ سڪو — اي سڀ تڏوهڪيون ڳالهيون جڏهن نرت نه ڪا

ته ڪا هئي حياتي حيوان ۾ ڪسندي ويرا — ۽ جان وقت ذبح جي ذابح يقين ٿيو

ته جهر وڏيم ڪاتي ڍور ڪي تهر سو جُيئرو — تڏهن سو حلال ٿيو شڪ مَ پائي ڪو

توڙي رت نه نڱئو تنهن منجهان نه ڪي سو چُريو — ”عيني“ ۽ ”مسڪين“ ۾ ڪڍي نهاريو

مگر جي حيوان ڪي ذابح ذبح ڪن — جيئڻ سندي تنهن جي خبر ڪانه لهن

نه ڪو چريس انگڙو نه ڪو ريلو رت ڏسن — نه ڪي پوري وات ڪي نه ڪي ڪي اکين

نه ڪي سنوان پير ڪري نه ڪي وار اڀا ٿين — تڏهن سو حرام ٿيو منجهه مڙن مذهبن

ماٺهو مؤمن ان ڪنان ور ڪسي پاسو ڪن — ٽئو شرط ذبح جو اهوئي آهي

جيئن هوءِ تکائي تنهن ٿول ۾ جنهن سين ڪُهي — رڳون وڍي جو تيزي سين رت پڻ واهي

توڙي لوهه ڪ رُڪ سو ڪنهن ٽامي جو ٽڪرو — مُنهن تکوئي جن جو گهڙيندڙ گهڙيو

ڪ گهڙي ڪيو ڪاتي جيئن ڪنهن رُپو سون تکو — ڪ ٻاڦ تکي ڪاني جي ڪ پهڻ تکيرو

ڪ تکو ڪانو سَر جو ذابح هٿ ڪيو — ڪ نڪر تکو اهڙو جو وجي وڍيندو

ڪ هڏو سنگ حيوان جو لهي ڏار ٿيو — ان مڙني ٿولن سين ڪهڻ درست هوءِ

ناهه تڪائي ري لازم ڪي پئو
پر کهڻ هڏڻي سنگس تؤ ڪراهت
ڄاڻ جڏ نٿئا اڃان ڏور مٿجا
جيڪو کهي ڪنهه ته ٿئي مردارا
جهلي رڳ پڻهي ڏند نس ڪري
تنهه سو حرام ٿيو ڪتابن ڪري
جي هيئو نڙي اتي جيوا پڇي ڪه تکو ڪهاڙو
وڍي رڳ وهن جي ڪري سو وڍو
جي ڪهه ڪاتي اڳلي آ ڳاهه پند
سا اڳيهه سي ڏوهه ڪي ڪهڻ جي ماڳا
ڪي هيئو ڪان ڪر ڏونه ڪه مرهس
تپڻ سي حلال ٿئا بسمله برڪتا
ٿنس رڳ وڍي تڪر حرام ٿيو
جو نو شرط ذبح جو ساهي سو سڀنا
جيڪي اهل ڪتاب جو يهودي نصراني
وطعام الذين اوتوا الكتاب حل لكم فرمائي
اهل ڪتاب جو انکي عالم ٿا چون

افر الاوداج بما شئت محمد صلعم فرمايو
لهي جي ڏار ٿيا ڪنا جيوا تن
تنهه کهڻ تنس هڏه ڪين روا
پڻ جيڪو شخص وهڻ پڇو ونيد وٺو
ڪنه وڌي تها تن س جي
ڪهي جه تو ڪس سو چند ته نڪرجي
پرچياءِ هندي نالو ڏبي سنڌو
تپڻ تڪائي ڪري سو حلال جيئو
پرچياءِ بسمله کي اڳلن ويرا
رڳ وڍياءِ تهي ساڻ تڪايا
ته وڍي رڳ ڪڪر جي لڳي نڙي منجها
پر ناهه تڪائي جه تولم جي اڳلياءِ سو
توڻي جيئو هونداءِ هندي نالو
جن کهند رجيو انجو ڳرجي مسلمان
ڪنوا اهل ڪتاب جي جو دهشت اسانکي
پر اهي ثواب انمر جي حلجي پاڻ
جو يقين رکي ڏونه هيکڙي منجهانئين

ناهي تڪائي ري لازم ڪي ٻيو
"افرد الاوداج بما شئت" محمد فرمايو

پر ڪُهڻ هڏي ۽ سگ سين توءِ ڪراهت لکن
لهي جي ڏار ٿئا ڪنان حيوانن

۽ جان جدا نہ ٿئا اجان ڊور منجها
تڏهين ڪهڻ تن سين هڏهين ڪين روا

جيڪو ڪهي ڪڏهين تہ ٿئي مردارا
پڻ جيڪو شخص وهٽ پنهنجو ويندو ٿو پسي

جهلي رڳون پنهنجي ڏندن سين ڪرٽي
ڪ ننهن وڏائي تنهن جا تن سين ڇني

تڏهن سو حرام ٿئو ڪتابن ڪري
ڪهجي جنهن ٿوڪ سين سو ڇنڊڙ نہ گهرجي

جي هنيو نڙي اتي حيوان جي ڪنهن تکو ڪهاڙو
پر ڇپائين هٽندي نالو ڏٽي سندو

وڍي رڳون وهٽ جون گهڙي سو وئو
تہ پڻ تڪائي ڪري سو حلال چئبو

جي ڪنهن ڪاتي اڇلي آڳاهين پنڌا
پر ڇپائين بسمله ڪي اڇلڻ ويرا

سا اچي رسي ڊور ڪي ڪهڻ جي ماڳا
رڳون وڍيائين تنهن جون ساڻ تڪايا

ڪ هنيو ڪان ڪڙ ڏانهن ڪنهين مڙس هٿا
تنهن وڍيون رڳون ڪڙ جون لڳي نڙي منجها

تہ پڻ سي حلال ٿئا بسمله برڪتا
پر ناهي تڪائي جنهن ٿول ۾ جي اڇليائين سو

تنهن سين رڳون وڍيون تہ ڪر حرام ٿيو
توڻي ڇيو هونڊائين هٽندي نالو ڏٽي جو

چوٿون شرط ذبح جو ساري سو سڄاڻ
جيئن ڪهنڊڙ حيوان جو گهرجي مسلمان

جيڪي اهل ڪتاب جو يهودي نصران
ڪنو اهل ڪتاب جي جو درست اسان ڪي ڄاڻ

"وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ"[1] فرمايو رحمان
پر آهي ثواب ان ۾ جي جهلجي پاڻ

اهل ڪتاب جو ان ڪي عالم ٿا چون
جو يقين رکي ڏانهن هيڪڙي منجهان نبين

---

(1) ترجمو: ۽ اهل ڪتاب جي کُني توهان لاءِ حلال آهي. (پارو 6، سورة المائده، آيت 5)

پڻ وسهجي جنهن هيڪڙي لنا ڪتابن

پر منجهي نبيءِ ڪتاب مرئي مثل مؤمنن

پڻ ڄيرو نبوءِ جي ڪڏهِ جابر مجوسين

ڪنوا هڙي شخص جو دهست مؤمنن

جڏهِ نالو رب جو ڪهن وير وني

تڏهِ سو حرام ٿيو ڪين مؤمنڪي

نڪي نالو جياءِ ڏني جو سند وڪهي

نبو ظر جنڪاني جو اهل ڪتابن ذبي

ڪنو مجوسيءِ مشرڪجو حرام فرمائين

ڪن ڪرين عبادة سڀڪي تا ڀڪي پوڄين

توڻي وني نالو ٿيو ذبح سي ڪرين

مگر ڪاني ٻن مجوسيءِ مشرڪجي مسلمان

جي فرقو مجوسي ڪڏهِ پيهي ٿيرڪنا

پڻ ڪنو تهجو تڏهِ چوڻ رهاءِ

سو ٿي پوجياءِ ٻتڪي مجوسي ٿيو

وقت ذبح جي اعتام ذ بو

ڪنو جو تها جو سو پڻ اِهِ حرام

توڻي توريت کلا انجيل کي ڪر تنها صحيف

نڪا ڪري عبادة ٻتن کي نڪا چنڊ تا

نڪو وني شريڪ ربس مشرڪ جن و

پر ڪنوا تجو مومنڪي پڻ تڏهِ درست

جي نالو حضرة عيسىٰ جو عزير جو جياءِ

پر جي وقت ذبح جي ڪناس ڪين سڀجي

تڏهِ ڪين درست تهجو سڀجي ڪتاب

ڪر نالو جياءِ ذبح جو سند و سباجي

پڻ حڪم اهو ٿي تنهجي سر ٻتن کي نا

توڻي مراهيڪو عرباڪي عجم گانهن

تين ڪنو ٿي پليتن جو مومن وهمڪين

ڪڻي ٿي ڪين ملال تهجو منجه ڪتاب

ليونن تنهجي جي اهل ڪتابجا

پر جي اهل ڪتابجو پر يهجيا فرقو

تڏهِ ڪنو تهجو اهي حرام ٿيو

جمع هونئه و ڪهڻ تهجو شام

ور ڪا تهجو تيجي پيا تان اسلام

پڻ وسهي ڪنهن هيڪڙي ڪنان ڪتابن — توڙي توريت ڪ انجيل ڪي ڪ منجهان صحيفن

پر نہ مڃي نبي ۽ ڪتاب مڙئي مثل مؤمنن — نہ ڪا ڪري عبادت بتن ڪي نہ ڪا چنڊ تارن

پڻ ڄيرو نہ پوڄي ڪڏهين جا پر مجوسين — نہ ڪو ونئي شريڪ رب سين مشرڪ جيئن ونن

ڪنو اهڙي شخص جو درست مومنن — پر ڪنو ان جو مؤمنن ڪي پڻ تڏهن درست ٿئي

جڏهن نالو رب جو ڪهڻ وير ونئي — ۽ جي نلو حضرت عيسيٰ ڪ عُزير جو چيائين ڪُهندي

تڏهن سو حرام ٿيو ڪِيڻ مؤمنن ڪي — پر جي وقت ذبح جي ڪناس ڪين سُڃي

تہ ڪي نالو چيائين ڏٺيءَ جو ڪ سندو ڪنهن ٻي — تڏهن ڪيڻ درست تنهن جو منجھ ڪتاب لکي

نِبو ظن چڱائيءَ جو اهل ڪتابن ڏي — ڪر نالو چيائين ذبح ۾ سندو سہاجهي

ڪنو مجوسي ۽ مشرڪ جو حرام فرمائين — پڻ حڪم اهوئي تن جو جي سر بتن ڪي نائين

ڪ ڪرين عبادت سج ڪي ڪ تاري ڪي پوڄين — توڙي رهاڪو عرب جا ڪ عجم ۾ گهارين

توڙي ونئي نالو رب جو ذبح سي ڪرين — تہ پڻ ڪنو تن پليتن جو مؤمن ور مَ ڪين

مگر ڪاتي سين مجوسي ڪ مشرڪ جي، جي مسلمان ڪُهي — تہ ڪيڻ حلال تنهن جو منجھ ڪتاب ڪَهي

جي ڦرئو مجوسي ڪڏهن پنهنجي پر ڪنا — آيو دين تن جي جي اهل ڪتاب جا

پڻ ڪنو تنهن جو تڏهن چون رهاءِ — پر جي اهل ڪتاب پر پهنجيا ڦرؤ

موتي پوڄيائين بت ڪي ڪ مجوسي ٿيو — تڏهن ڪنو تنهن جو آهي حرام توءِ

وقت ڪي ذبح جي اعتبار ڏبو — جهڙو هوندو ڪهندي تهڙو حڪم ڪبو

ڪنو جو مرتد جو سو پڻ آهي حرام — وري ڪافر جو ٿئي پڃاڻان اسلام

توڙي ڦري اسلام کنا اهل ڪتاب ٿئي
ٻي مسئلو شريعت جو هيءَ سڀ سڄي
جي ڪهه چئو هيڪڙو جاڻي منجهان تن
پيرن يا انبياءِ انگي منجهان ڪفر جي ڪا من
توڙي هجي ثابت تهجو تيئن نفع ڪو نه ٿئي
جيسين موٽي مسلمان ٿئي توبهه پڻ ڪري
ٻي جي ڪلام ڪياءِ اهڙو ڪان ويروي
تنهن اختلاف لکياءِ ڪفر م تهجي
پر چياءِ گناه ڪنا ٿوءِ خالي نه هجي
جيڪو ڪري سجدو ٻئي ماڙهو کي
ڪي وضوءَ ڌار نماز ڪي جاڻي جي پڙهي
ڪنو حرام تهجو جي منڪر خالق جا
جي قرآن ڪتاب ڪي نبي گنا هيڪڙي بعد اسلام جا
ذبح ربون تهجو سڀهو مومنا
تنهن حڪم تهجو تهڙو جهڙو مرتد تن
ڪي موٽي پنهنجي جي ٿيا ڪنا شفاعت
ڪي منڪر هوئي نماز جا ڪنا فرضيت

تيئن ڪنو تهجو جهڙو سڀ ڪي
ڪلمان جي ڪفر جا سي گمان لکن
ڪي گالا ياءِ ڪلسندي رهي چتر من
تمرند جيئو ته شڪي منجهه ڪتاب لکن
ذبح ته جو جهڙو ور مومن ڪو م جڪي
اهي اتفاق عالمن جو منجهه. ان مسئلي
پريا ياءِ ان ڪري جهڪن کهڙو ڪو نه ٿئي
صحي قول ڪتاب جي ڪافر نه ٿئي
ان بول جتي اهڙي منجهان خسارو آهي
نيت عباد تهجي هي منجهه رهي
تيئن ڪنو تهجو جهڙو مومن هي
جن ملڪ منجهان سي پڻ جون اها
ڪي حشر حساب ڪنا منڪر جي ٿيا
منڪر جي قيامجا سي ڪلمو تون پڙهن
منڪر جي لقا جا آروڻ قيامت
ڪي منجهين قرآن منجها هيڪڙي آيت
ڪهن تهجو جهڙو جيئو شريعت

توڙي ڦري اسلام کنا اهل ڪتاب ٿئي — تہ پڻ ڪنو تنهن جو بچڙو سين ڪي

اِي مسئلو شريعت جو هينئين سين سڄي — ڪلمان جي ڪفر سي گهٽائي لکن

جي ڪنهن چيو هيڪڙو ڄاڻي منجهان تن — ڪ ٻالهايائين ڪلندي رکي چٿر من

پر ٿي پانيائين ان کي منجها ڪفر جي ڪلمن — تہ مُرتد چئبو تنهن شخص کي منجه ڪتاب لکن

توڙي هنيون ثابت تنهنجو تہ پڻ نفعو ڪون ٿئي — ذبح تنهن جو بچڙو ور مؤمن ڪومَ چکي

جيسين موٽي مسلمان ٿئي توبه پڻ ڪري — آهي اتفاق عالمن جو منجه ان مسئلي

۽ جي ڪلام ڪيائين اهڙو ڪلڻ وير وري — پر پانيائين ان ڪري جيڪس ڪفر ڪون ٿئي

تڏهن اختلاف لکيائين ڪفر ۾ تنهن جي — صحي قول ڪتاب جي ڪافر نہ چئجي

پر چيائون گناهہ کنا توء خالي نہ رهي — ٻنهي ٻولين چٿر اهڙي منجها خسارو آهي

جيڪو ڪري سجدو نِوڙي ماٿهو کي — نيت عبادت جي هينئين منجه رکي

ڪ وضو ڏاران نماز کي ڄاڻي جي پڙهي — تہ پڻ ڪنو تنهن جو بچڙو مؤمنن مٿي

ڪنو حرام تن جو جي منڪر خالق جا — جنين مَلڪ نہ مڃئا سي پڻ چون اها

جي ڦريا ڪتاب ڪنهن نبي ڪنا هيڪڙي بعد اسلاما — ڪ حشر ڪ حساب ڪنا منڪر جي ٿئا

ذبح زبون تن جو سڄهو مومنا — منڪر جي قيام جا سي ڪلمون توء پڙهڻ

تہ پڻ حڪم تن جو تهڙوء جهڙو مُرتدن — منڪر جي لقاء جا روز قيامت

ڪ موٽي پنيرا جي ٿئا ڪنا شفاعت — ڪ نہ مڃين قرآن منجها هيڪڙي آيت

ڪ منڪر روزي نماز جا ڪنا فرضيت — ڪهڻ تن جو بچڙو چيو شريعت

بهشت ۽ دوزخ کي جيکي نو سهن
سالي سي خراب ڪئاين ڪنو حرام تن
پر جيکي ان مهن تولن کا منکر گين تين
ايمان اجمالي رئي پوءِ ڪين بجن
پڻ جيکي چيو سڀس محمد مهربان
پر نجات تفصيل سي صفت سندي ايمان
پر فتوىٰ درستي الي ذني عالمن
فتوىٰ سراجي م انه پر لکن
جن کهند رحيوا نحو تي بحند و هوءِ
پڻ جاتي بسم الله جي ۽ وڏن هه کنجو
تو ٻي اهي بالغ سو پڻ ڪلمو جي تو
ڪي نابالغ کيرو کهي ڏو ره بنو
تدهه جان تنکي رهکن ۽ بسملج خبر دائي هوءِ
کنوءِ کيو رعاقل جو جاپ ترا لکن
پڻ ذبح حلال عورتجو مخ کتاب کهن
تو ٻي بسي حيض نفاسکي ڪجنا پنکن
نڪا ڏو کنو عورتو سو نهاري سر

ڪي کنا عذاب قبر جي کي صرا لماقرن
نفع نکري انکي کلمون جي کهن
مگر جاهل سبب جهل جي خبر کان لهن
جي جيکي صاف رماپو منجھ سو نهاري قرآن
سو اسان منجھو مرتي س هيئي زبان
منجھ ذبح ان شخص جي اختلاف جون
جن جا سنده تفصيل جا اجيقو تا لين
پجا شرط ذبح جو منجھ ڪتاب جيو
تجو ان بسمله ري تي حلال نکو
نات درست نتي ذبح ته سندو
جي واهي سير وهڙکي وڃي لوجرو
ڪي مري وار و ذبح ڪري کدکو مرش ڪنو
تان کنو حلال تجو نات حرام ٿيو
مرش جنسو جي کهي تپڻ درست جون
تو ٻي اهي مسلمان ساکه کنا لکتابه
۽ منجھ شرح نکلي رزي جي اهي پچار
تدهه سو درهست پئيو مؤمن مو چار

بهشت ۾ دوزخ ڪي جيڪي نه وِسهن ڪ ڪنا عذاب قبر جي ڪ صراطا ڦرن

سائين سي خراب ڪيا، پڻ ڪنو حرام تن نفعو نه ڪري ان ڪي ڪلمون جي ڪهن

پر جيڪي ان مڙن ٽولن ڪان منڪر ڪين ٿين مگر جاهل سبب جهل جي خبر ڪان لهن

ايمان اجمالي ري پوءِ ڪين ٻجهن چي جيڪي صاحب فرمايو منجهه سونهاري قرآن

پڻ جيڪي چيو سچ سين محمد مهربان سو اسان مڃئو مڙئي سين هينئين ۾ زبان

پر نه ڄاڻن تفصيل سين صفت سندي ايمان منجهه ذبح اِن شخصن جي اختلاف چون

پر فتويٰ درستي اتي ڏني عالمن جن ڄاڻندڙ تفصيل جا اجا ٽورا تا لين

”فتويٰ سراجي“ ۾ انهين پر لکن پنجون شرط ذبح جو منجهه ڪتاب چيو

جيئن ڪهندڙ حيوان جو ئي ٻجهندو هوءِ ته حيوان بسمله ري ٿئي حلال نه ڪو

پڻ ڄاڻي بسم الله چئي ۾ وڍڻ رڳن جو نات درست نه ٿئي ذبح تنهن سندو

توڻي آهي بالغ سو پڻ ڪلمون چئي ٿو جي واهي سير وهٺ ڪي وجي ڪو چريو

ڪ نابالغ ٻيرو ڪهي ڍور ڏڳو ڪ مرگهي وارو ذبح ڪري ڪ مڙس ڪِيو

تڏهن جان تن ڪي رڳن ۾ بسمله جي خبرداري هوءِ تان ڪنو حلال تن جو نات حرام ٿيو

ڪنو ٻيور عاقل جو جائز تا لکن مڙس جُنبئو جي ڪهي ته پڻ درس چون

پڻ ذبح حلال عورت جو منجهه ڪتاب ڪهن توڻي آهي مسلمان سا، ڪ ڪنا ڪتابيين

توڻي پسي حيض نفاس ڪي ڪ جنابت لڳن منجهه ”شرح تڪملي رازي“ جي آهي اي پچار

ته ڪاڙو ڪنو عورت جو سونهاري سردار تڏهن سو درست ٿيو مؤمن موچار

جو سنّت ونئو نهوءِ جي سو دُور ڪُهي
ڪي مرض اهيس ڪوڙهه جو ڪيا انڊ وسواهي
پر اهي ڪراهت اِنم اَنڊ وجي ڪُهي
جيئن بسمل جو ٿهڪي معاف تا لڪن
چه شرط ذبح جو ساهري سڪجي سو
ذبح جه جو شريعتم جائز ڪين هوءِ
هٿ ته جي هٿ پي مجوسي رکيو
تين سو حرام ٿيو ساري سڀ سڀهو
تلازم اهي مٿي سيڪه لفظ بسمل جو
ڪي پاياءِ جيئن هيڪڙ جو ڄڪس ڪفايت ڪندو
تو ٻي مڙس هيڪڙي اُضحي جي ڪئي
ڪاتي جا ڪهنجي ساهت ڪاسائي هئي
لفظ سو نهاري بسمل جو جيڏي ڏناءِ
تين حرام ٿي اُضحي جا ڪياءِ
مگر جي ذبح ڪئو جيوانگي مڙس هيڪڙي
لفظ نجياءِ بسمل جو جلينديءَ ٿهڪي
تڪين حلال ته ڏوه جو حرام ڪين ٿئي

ڪي ٻي نماز ذبح ڪري ڪه مرڊي ٿهڪي
تين ذبح اڄو ڏهست جو نه ٿئي
ڪنگو ذبح جي ڪري تين ڏهست جو
ساني سمڪائي ڪئي گاه عاجزن
جن ڪهم شريڪ نتيي ذابسر ڪو سواهرو
جن مسلمان هيڪڙي ڪو وهت پي ڪنو
پر ڪاتي ته جي هٿم جو مسلماهو
پن بن مسلمان ڏوه هيڪڙو جي ذبح
پر جي منجان جيڏو هيڪڙي جا[illegible]
تين ڪين ٿهجو جياءِ بجرو
ڏناءِ ڪاسائي کي ساکهڻ لاءِ وري
پر پن مٿي هٿ ڪاسائي جي هٿ پهچو
جين ڪري ڪاسائي جي بس ٿي پايا
قاضيخان ڪتابم ايه لڌاءِ
مٿو ڪي جنگ جيوانجي جلا بسم مڙس ڪي
پر هٿ نر ڪياءِ ڪاتي تي ذابح ساري
غاية البيانم في مسئلو اٿي

جو سُنت وينو نہ هوءِ جي سو ڏور کھي — ڪ بي نماز ذبح ڪري ڪ مردي نہ جنهن ڪي

ڪ مرض آهيس ڪوڙهہ جو ڪ انڌو سو آهي — تہ پڻ ذبح ان جو درست چون ٿئي

پر آهي ڪراهت ان ۾ انڌو جي کھي — گونگو ذبح جي ڪري تہ پڻ درست چون

چوڻ بسمله جو تنهن کي معاف تا لکن — سائين سهڪايون ڪيون ڪارڻ عاجزن

ڇهون شرط ذبح جو ساري سڪجي سو — جيئن کهڻ ۾ شريڪ نہ ٿئي ذابح سين ڪو پيو اهڙو

ذبح جنهن جو شريعت ۾ جائز ڪين هوءِ — جيئن مسلمان هيڪڙي ڪو وهٽ تي ڪنو

هٿ تنهن جي هٿ تي مجوسي رکيو — پر ڪاتي تنهن جي هٿ ۾ جو مسلمان هو

تہ پڻ سو حرام ٿيو ساري سڀ سڻهو — پڻ ٻن مسلمانن ڏور هيڪڙو جي ذبح ڪيو

تہ لازم آهي مٿي سڀ ڪنهن لفظ بسمله جو — پر جي منجهان ڇڏئو هيڪڙي ڄاڻي لفظ سو

ڪ ڀانيائين چوڻ هيڪڙي جو جُڪس ڪفايت ڪندو — تہ پڻ ڪِيڻ تنهن جو چيائون بڇڙو

توڻي مڙس هيڪڙي اضحي جي ڪئي — ڏنائين ڪاسائي کي سا کهڻ لاءِ وري

ڪاتي جا کهڻ جي سا هٿ ڪاسائي هئي — پر پڻ مٿي هٿ ڪاسائي جي هٿ پنهن جو رکيائين

لفظ سونهاري بسمله جو ڇڏي ڏنائين — چوڻ ڪري ڪاسائي جي بس تي ڀانيائين

تہ پڻ حرام ٿئي اضحي جا ڪيائين — "قاضي خان" ڪتاب ۾ ايهين لڌائين

مگر جي ذبح ڪيو حيوان کي مڙس هيڪڙي — مٿو ڪ ڄنگهون حيوان جون جهلايس مڙس ٻي

لفظ نہ چيائين بسمله جو جهليندي تنهن کي — پر هٿ نہ رکيائين ڪاتي تي ذابح سان وري

تہ ڪيڻ حلال تنهن ڏور جو حرام ڪين ٿئي — "غاية البيان" ۾ اي مسئلو آڻي

پڻ جي مسلمان ٻهر دو ٻجي رگ ٿري وڏي

تڏهه سو حرام ٿئي وان پوءِ ذبح ڪري

جي ٻهراءِ حيوانکي ڪو مجوسي ڪهي

تڏهن ڪين ته حيوان جو حرام اهي

ڪهڻ پنجاٿا پاڻي جيڪي ڪري سو

تڏهن حرام ڪين ٿئي ڪين ته جو

تان ڪري ٻيو پاڻي ڪجهه جيڪي مڪري وس

ستا شرط ذبح جو ساري سڀ جاه

قصد نه ڪري تعظيم جو سائي ڪنا

جي اچي داخل ٿيو شهر ڪو حاڪم منجها

ڪارڻ تعظيم جي نهماني لاءِ

ڪي ٻيدي وٽ ٻڙي جي ڪي مريض مهدا

ڪي جاد الاهيندي ٻڙ جي ڪناءِ ڪينا

ڪي نني پوڪيندي ٻڙي ڪراڏيندي سرا

ڪي نوءَ وساڻيدي ڪونر وسون سوءِ

ڪي ڪيت پاڙي شاهيري ڪيلو ذبح ڪجا

تهنجه مثل صورت ڪين سو نرهاءِ

اچي مجوسي ته اٿا ڪاٿي ڪي واهي

روح ته تهنجو جيڪي رهيو پهري مرتبي

واهي مسلم ته اٿا موٽي ڪاٿي ڪي

پڻ جيڪڏهه حيوانکي مسلم ذبح ڪئو

پوندي ويرير پنداته وهت ساه

پرجي انجان ٿر گنسا تو هو وڏي وهڻ

تڏهه سو حرام ٿيو ڪين ڪين رهاءِ

جن ذبح ڪري ذابح سو خالصا لله

نات حرام ٿئي وٽجي ڪين ڪنا

ڪڪڙ ڪناءِ ٻڪري ته ڪي اگبا

ڪي قبروت ولي جي ڪراها ٿوڪنا

ڪي جاپن ما گڏ گيو جي ڪه لنو ٻڪريڪا

ڪي جهم ڏناءِ گو ٿڪي متي سروپا

ڪي هسندي وٽ زمين مر ڪي گوه ڪنن

تمتان اچي جن ڪو آسان ڪري ايڏ

ڪي ڪناءِ ٻت مهدا ڪي ڪنڌ يتي

مذبوح حرام ٿيو لڪن ڪتابا

پڻ جي مسلمان ڀريان ڍور جون رڳون ٽي وڍي   اڇي مجوسي تنهن اتان ڪاٽي ڪي واهي

تڏهن سو حرام نہ ٿيو ان پوئين ذبح ڪري   روح تنهن جو چُڪي رهيو ڀرين مرتبي

۽ جي ڀريائين حيوان ڪي ڪو مجوسي ڪهي   واهي مسلم تنهن اتان موٽي ڪاٽي ڪي

تہ پڻ ڪيڻ تنهن حيوان جو حرام آهي   ۽ پڻ جيڪڏهن حيوان ڪي مسلم ذبح ڪيو

کهڻ پڄاڻان پاڻي ڪ ڄيري ۾ ڪري سو پيو   پوندي وير پريندهين تنهن وهٽ ساهہ ويو

تہ پڻ حرام ڪين ٿئي ڪِيڻ تنهن جو   پر جي اجان ٽن رڳنئا ٿورو وڍي وهٽ منجها

تان ڪري پيو پاڻي ڪ ڄيري ۾ نڪري ويس ساهہ   تڏهن سو حرام ٿئو ڪيڻ ڪين رِهاء

ستون شرط ذبح جو ساري سٽيجاهہ   جيئن ذبح ڪري ذابح سو خالصاً للهِ

قصد نہ ڪري تعظيم جو سائين ڪنا سواءِ   نات حرام ٿئي وجي ڪِيڻ ڪنا

جي اڇي داخل ٿيو شهر ۾ ڪو حاڪمن منجها   ڪڪڙ ڪنائين ٻڪري تنهن ڪي اڳيا

ڪارڻ تعظيم تنهن جي نہ مهماني لاءِ   ڪ قبر وٽ ولي جي ڪ اها ٿوڪ ڪنا

ڪ بيدي وٽ بزرگ جي ڪ مريض جي مهدا   ڪ ڄاپڻ ماڳ ڳپور جي ڪنهن ڪنو ٻڪري ڪا

ڪ جاد لاهيندي پٽ جي ڪنائين گهيتا   ڪ جهر ڏنائين گهوٽ ڪي مٿي سروپا

ڪ نئين پوکيندي ٻني ڪ اڏيندي سرا   ڪ هٽندي وڻ زمين ۾ ڪ کوهہ کٽڻ ويرا

ڪ نئون وسائيندي ڳونڙو سوڻ سڦري لاءِ   تہ متان اڇي جِن ڪو اسان ڪري ايذاء

ڪ ڪيٽ پارڪ شاهہ پري تہ ڇيلو ذبح ڪجا   ڪ ڪنائون بت مهدا ڪ ڪنڌي تي دريا

تہ منجهہ مڙن صورتين ڪِيڻ سو نہ رهاءِ   مذبوح حرام ٿيو لکن ڪتابا

تو ٻئي چياءِ ڪهندي بسمله زبانا
فتوى ڏِناءِ انهي تڪافر ٿيجي
لِئي پر يهودين ۽ منافقن جي اصلا آهي
مگر جيڪو ديوهه کي ڪاهڻ مهانن
تڪبين حلال ٿئنو جيئو عالمن
جن ڪهندڙ شڪار جو محرم ڪين هو
جي سو کهي شڪار کي تڪبين ناهه روا
جو ڪسي شڪار حرم ۾ سو ٿئي حرام هو
حرم جيڪي ته زمين کي جا ڪعبي جو ڏارا
آهي قدر جيڪي ڪهڻ شرعين جو ڪنا ارند
جو ٿئي پار ڏکن جي اُتر تري لکن
شڪار جيڪي ته حيوانکي جو ٿيجي مار ٿنبا
جهڙو هرڻ ڦاڙو ڪه سهو گڏ وهت جنگلجا
پرجي کهي محرم ڪنڌه ڪي شڪار ڏارا
ڪي ڪهي کو حرم جيڪي غير شڪار
سائي سهڪائي ڪئي سبا جي ستار
جن وفي ذابح وقت ذبح جي نالو ٻئي سنڌ

پر ڪفر ۾ ذابح جي اختلاف لڳي
پر آهڙي هاج ڪنا ياسو نو رهجي
آهو مسئلو عجيب گڻهيس سنجها
ڪي عقيقي ڪي عرهستي ڪي نڪاح جي ذهن
انا شرط ذبح جو سارئي سو سڪو
پڏ ۽ احرام شخص جه ميقات ڪنا
توئي ڪناءِ حرم ڪي ٻهر ته ڪان
توئي احرام وارو ڪهي توئي گوهو
منع آهي جهڙ ڪهڻ سنڌي شڪار
۽ الهندي طرف ڏونه اڙڙه ڪه جون
ان مره زمين ۾ شڪار جو ڪهڻ حرام
ونجي اُڏامي پکن سر کي پير تڪاٿيا
حرم ۽ احرام اُو هي نڪهسا
جهڙ ٿئي ات ڏگي ٻڪري جن مار سان
ته اِکي سو حلال ڪيو مومن موچا
نوءِ شرط ذبح جو منجهه ڪتاب لڏو
جي جاڳي ٻجياءِ ته ذبح حرام ٿيو

توٽي چيائين ڪهندي بِسمله زبانا
پر ڪفر ۾ ذابح جي اختلاف لکي

فتويٰ ڏنائون اِن تي تہ ڪافر نہ چئجي
پر اهڙي هاج ڪنا پاسو زور ڪجي

اِي پر يهودين ۽ منافقن جي اصلا آهي
اهو مسئلو عجيب گهڻو هينئين سين سڻجي

مگر جيڪو ڏور ڪهي ڪارڻ مهمانن
ڪ عقيقي ڪ عرس تي ڪ نڪاح جي ڏينهن

تہ ڪِيڻ حلال تنهن جو چيو عالمن
انون شرط ذبح جو ساري سو سڪو

جيئن ڪهندڙ شڪار جو محرم ڪين هوءِ
ٻَڌو اِحرام شخص جنهين ميقاتن ڪنا

جي سو ڪهي شڪار ڪي تہ ڪيڻ ناه روا
توٽي ڪنائين حرم ۾ ڪ ٻهر تهين ڪان

جو ڪُسي شڪار حرم ۾ سو پڻ حرام هوءِ
توٽي احرام وارو ڪهي توٽي ڪو ٻيو

حرم چئجي تنهن زمين جا ڪعبي چوڌار
منع آهي جنهن ۾ ڪهڻ سندي شڪار

آهي قدر ڇهين ڪوهين شرعين جو ڪنا ايرندي پار
۽ الهندي طرف ڏانهن ارڙهن ڪوه چون

چوويهہ پار ڏکڻ جي اتر تي لِکن
ان مڙئي زمين ۾ شاڪر جو ڪهڻ حرام ڪَهن

شڪار چئجي تنهن حيوان ڪي جو پڃي ماڻهنئا
وجي اڏامي پکن سين ڪ پير تڪا تنهن جا

جهڙو هرڻ ڪ ڦاڙهو ڪ سهو ڪ وهٽ جهنگل جا
حرم ۽ احرام ۾ اُهي نہ ڪُهبا

پر جي ڪهي محرم ڪڏهين ڪ شڪار ڏارا
جهڙي اُٺ ڏڳي ٻڪري جن ماڻهن سان گذار

ڪ ڪهي ڪو حرم ۾ جيڪي غير شڪار
تہ آڳي سو حلال ڪيو مومنن موچار

سائين سهڪايون ڪيون سٻاجهي ستار
نائون شرط ذبح جو منجهہ ڪتاب لڌو

جئن وني ذابح وقت ذبح جي نالو رب سندو
جي ڄاڻي نہ چيائين تہ ذبح حرام ٿيو

وَلَا تَاْكُلُوْا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ فرمايائين

يا ڏٺئِس ويرته خالق سندو ناءُ

ويساريو معاف ڪيو اڳي احسانا

وَنجي وقت ذبح جي نالو خالق جو

ته الله اجل چوي ته چوي سُبحان الله

ته فقط لفظ الله جو ڪه الرحمٰن چوي نبي

تن مِنِ لفظن ڪري ڪُنو حلال

ته هندي ڪه سنڌي مرڪه وائي وري

جان نيت ذبح جي منجهه هئي ڪياءِ

ته ڪري قصد ذڪر جو اي لفظ چياءِ

تڏهه حلال نه ٿئو جيڪ ڪُناءِ

نيت ٿهي دلِ هَڏِهِ ڪان هُئي

تنهن سُئو حلال ٿيو منجهس ناهه بيئي

ته ڪُنو حلال نه ٿئي نس جي ڪُهجي سي ڪهندي

معنيٰ دعا جي جنم پڌري اهي

ته اللّٰهم تقبل مني ڪهڻ ويرڪهي

ڪري بيئي لفظ لا حول جاءِ ماشاء الله

مگر جي چيائين ٿه ڪي ويساريه جا

تڏهه ڪُنو حلال ٿيو ور سيڪو ڪاءِ

ڪرم سنڌي قادر جي ڪنڊي مورڻ ڪا

ته ٿي بسم الله چوڻ ڪه الله اڪبر ٿوءِ

ته الحمد لله ڪهي ڪه لا اله الا الله

ته لفظ الرحيم جو ڪهياءِ ڪهندي

ته ٿي چياءِ عربي مرڪ فارسي ڪري

جيڪڏهه نيت ذبح جي چيا هونئاءِ سي

ته حمد ڪه شڪرانون ٿجو دلِم پاءِ

ته جيڪ ڏيندي حمد ٿجو جي ٿي وا هما

مگر جي وقت ذبح جي بسمله ڪه جي

نه ڪا نيت ذبح جي نڪا ڪا بيئي

پڙهي لفظ اهين اهڙا منجه ڪتاب لکي

ته ٿي نيت ذبح جي لفظ چياءِ سي

جن چوي اللّٰهم اغفرلي وقت ذبح جي

ته استغفر الله چوي ته اعوذ بالله

تن سين لفظن ڪري ذبح ناهه روا

”وَلاَ تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذكَرِ اسمُ اللهِ عَلَيهِ“ سائين فرمايو [1] — مگر جي چڙي تنهن کي ويساري منجها
ياد نہ پيس وير تنهين خالق سندو ناءُ — تڏهن ڪنو حلال ٿيو ور سڀ ڪو ڪاءِ
ويسارو معاف ڪيو آگي احسانا — ڪرم سندي قادر جي ڪنڌي مور نہ ڪا
ونجي وقت ذبح جي نالو خالق جو — توڻي بسم الله چئو ڪِ الله اڪبر توءِ
ڪ الله اجل چوي ڪ چوي سبحان الله — ڪ الحمد لله ڪهي ڪ لا الہٰ الاالله
ڪ فقط لفظ الله جو ڪ الرحمٰن چوي — ڪ لفظ الرحيم جو ڪهيائين ڪهندي
تئن مڙني لفظن ڪري ڪنو حلال ٿئي — توڻي چيائين عربيءَ ۾ ڪ فارسي ڪري
ڪ هندي ڪ سنڌي ۾ ڪ وائي ٻي وري — جيڪڏهن نيت ذبح جي چيا هوندائين سي
ءِ جان نيت ذبح جي منجهہ هينئين ڪياءِ — ڪ حمد ڪ شڪرانون رب جو دل ۾ پانياءِ
ڪ ڪري قصد ذڪر جو اِي لفظ چياءِ — ڪ ڇڪ ڏيندي حمد رب جو جپ تي واهياءِ
تڏهن حلال نہ ٿئو جيڪي ڪنائين — مگر جي وقت ذبح جي بسمله ڪنهن چئي
نيت تنهن جي دل ۾ هڏهين ڪان هئي — نڪا نيت ذبح جي نہ ڪا ڪا ٻي
تہ پڻ سو حلال ٿيو منجهس ناه پَئي — پر ڪي لفظ آهين اهڙا منجهہ ڪتاب لِکي
تہ ڪنو حلال نہ تن سين جي ڪهجي سي کُهندي — توڻي نيت ذبح جي لفظ چيائين سي
معنيٰ دعا جي جن ۾ پڌري آهي — جيئن چوي ”اَللهُمَ اغفِرلِي“ وقت ذبح جي
ڪ ”اَللهُمَ تَقَبل مِني“ ڪهڻ وير ڪهي — ڪ ”اَستَغفِرُاللهَ“ چوي ڪ ”اَعُوذُبِاللهِ“
ڪ پڙهي لفظ ”لاَحوَلَ“ جا ڪ ”مَاشَاءَ اَللهُ“ — تنين سيني لفظن ڪري ذبح ناه روا

(1) ترجمو: ۽ توهان نہ کائو (ان جانور کي) جنهن جي ڪهڻ وقت غيرالله جو نالو ورتو ويو. (پارو 8، سورة انعام، آيت 121)

پڻ طريق بسملہ جي گھڻو موچاري جا
جن چيچي بسم الله والله اكبر ڪهندا ٿي
حضرة علي ابن عباس کنا پڻ انهي نقل ٿيا
۽ ڪن ڪتابن ۾ اشارت لکي
پڻ صحيح قول ڪتابن ۾ انه پر آئي
سائي ونجي وانري جا جيئي رسول سچي
جن کهندا جيوا نجو بسملہ جو ٿي پاٽ
جا ٿي چيد يا ۽ ٿهڪي هئس نو نسارو
نه ڪيئن ته مند بوح جو حرام ڪريو
جن کهجي جيوا انکي بسم الله کنا نو ۽
ڪهڻ ڪي ٿيا ناسنو ڪهي تنهن حلال ٿيو
تنهن کهجي ڊوڙ ڪي نهما نپو ۽ سگهو
جي بسملہ نجيا تان ڊوڙ کي جهلي دسيا
۽ ڪه مارو ٿس ڪالتري ڍرڪي ڪيا
ته نجيا نا جيوا انکي سيرا وا هيا ۽
ته ڪيئن سو حرام ٿيو محيط ڪتاب لڌا
پر جيڪڏهن ۽ عمل ٿو ورتو وجهه ڪيا

سگهي ٿيا جي ڪجهو ڪتا بن ڪتا
محبوب سو نهاري وقت ذبح جي ٿي
هذا ياء تبين مرا ٿيڙ اشد ۽ وا
ته بسملہ ۽ تڪبير وجهه واو ڪجي
ٿجن واو وجهه مستحب اهي
ڏڪا شرط ذبح جو ساري صحيح سنجيا
جي ته جيون جيڪس نالو ڏئي جو
پر جي ڪه بسملہ جي جو ونس هئو
۽ ڪاره شرط ذبح جو عالمن جيئو
جي جاڻي وقت ذبح جي ڪو بسملہ نجو
پر جو جيا ۽ بسم الله کي ذبحا اکا اترو
ڪم نجي موره ڪو وجهه وڏيرو
ڪ ويهي وڪيا ۽ تول ڪو ڪيو
ڪ وضو سارنا ۽ ويرته ڪ نماز پڙيا ۽
موٽي وقت ڪهي ڪت نڪيا ۽
ته بسم الله نفع نکيو جا پهر جيا ۽
جن ڳالھ ڪيا ۽ تو ورتي ڪ ياڻي پنيا

پڻ طريق بسمله جي گھڻون موچاري جا   سڪي سا صحي ڪجي ڪتابن ڪنا

جئن چئجي "بِسمِ اللهِ وَ اَللهُ اَڪبَرُ" ڪهندي ويرا   محبوب سونهاري وقت ذبح جي اهي لفظ چيا

حضرت علي ۽ ابن عباس ڪنا پڻ اهي نقل ٿيا   "هدايا" ۽ "تبين" ۾ ان پر آندو آه

۽ ڪن ڪتابن ۾ اي اشارات لکي   تہ بسمله ۽ تڪبير ۾ واو نہ چئجي

پر صحيح قول ڪتاب ۾ انهي پر آٿي   تہ چوڻ واو وچ ۾ مستحب آهي

سائي ونجي واٽڙي جا چئي رسول سچي   ڏهون شرط ذبح جو ساري صحي سجاڻ

جيئن ڪهندڙ حيوان جو بسمله چوي پاڻ   جي تنهن چيو نہ ڄيِ سين نالو ڏٺي جو

ڄاڻي ڇڏيائين تنهن ڪي هُئس نہ ويسارو   پر ٻي ڪنهن بِسلمه چئي جو وٽس هو اُپنو

تہ ڪِيڻ تنهن مذبوح جو حرام ڪري ٿو   اِڪارهون شرط ذبح جو عالمن چيو

جئن ڪهجي حيوان ڪي بسم الله ڪنا پوءِ   جي ڄاڻي وقت ذبح جي ڪو بِسمله نہ چوءِ

ڪهڻ پڄاڻا سو ڪهي تہ پڻ حلال تہ توءِ   پر جو چيائين بسم الله ڪي ذبحا آڳاٽو

تہ پڻ ڪهجي ڊور ڪي تهان پوءِ سگهو   ڪم نہ ڪجي مورهين ڪو وچ ۾ وڏيرو

جي بِسمله پڄاڻان ڊور ڪي جهلي دسيائين   ڪ وَيهي وڪيائين ٿول ڪو ڪ ڪنهن ڪاڏائين

ڪ ڪنهن ماڻهو سين ڳالهڙي ڊگهي ڪيائين   ڪ وضو ساريائين وير تنهين ڪ نماز پڙهيائين

تنهن پڄاڻا حيوان ڪي سِير واهيائين   موتي وقت ڪهڻ جي ڪجهہ نہ ڪچيائين

تہ ڪِيڻ سو حرام ٿيو منجهہ ڪتاب لڏائين   تہ بسم الله نفعو نہ ڪيو جا پهرين چيائين

پر جيڪڏهن عمل ٿورڙو وچ ۾ ڪيائين   جئن ڳالهہ ڪيائين ٿورڙي ڪ پاڻي پيتائين

ٻي ڪر آهه جهڙو هيڪڙي کيڻ ڪا ڏاءِ
ٻي مٿي هئي ڪاتري ساڪئي لاياءِ
تن مٿان صوم نم حلال ٿيو جو وهت
ٿيو جي ڪُٺاءِ بسم الله جي وهت
پر بسمل ٿياءِ ٻنهي ٻئو ٻيرو
ٻي ڪر وا صلو وچم و ڏيرو ٻيو
تڏهه ٻيئي سي حلال ٿيا سگهي ياد ڪجا
جن ذابح لفظ بسمل جو اهڙو ٻڌو هو
جي گهڻو چياءِ هر هر جن پاڻ نساءِ تو
تيرهو شرط ذبح جو آهي لي لکيو
جيڪڏهه ٻهجي ٻهڻ جو وٺجي ٿو ٿڌو نا
پر ٻڪري جا ذابح جي سامعين نگياءِ
جي مٿان هيڪڙي ٻوءِ سگهي ڪُٺا
پن آهي ڪتابن ۾ خبر اها ٿي
جيڪڏهه ٻڪري هيڪڙي دسيا اٿي
ٻوءِ جڏهي ڏناءِ ته ٻه ڪي وڃي ٻي ڪُهي
نه ساٻه حرام ٿئي ڪتابن ڪري

ڪي سلام ڏناءِ پاڻ ڪهڪي لي جو
ڪي نه ڪي ڪاتي هيڪڙي پي ڪي ڪياءِ
خلاصي ءِ تبين ۾ انبر لکياءِ
ڪهڻ پچاڻان تهجي پڻ ڪُناءِ
تڪهڻ ٻوءِ ڏوهه جو درس ڪين
مگر جي سهما ياءِ ڏوهه هيڪر وچلي
ٻارهو شرط ذبح جو ٻجي پروڙ هو
جن هوند ٻهجي ڪن ۾ سڻي لفظ
تڏهه درست نٿي ڪنو نه جو
جن ٻهر ڏوهه هيتيڪو ڪري بسمل جو ند
ڪاتي ڪري هٿ ۾ بسم الله چيا
ڪاڪهنڊس هيڪڙي لي هي ۾
تڪين درست نه تهجو منجهه ڪتاب لڏا
نه بسمل جيئي جهتي ڪهجي پڻ سائي
ڪري قصد ذبح جو بسمل مٿس جوئي
پر مٿي نام خالق جو ٻيهر ڪين وڃي
پر مٿي ڪاتي هيڪڙي جي بسمل چا

ڪ گراهہ جهڙو هيڪڙي ڪِيڻ ڪاڍائين   ڪ سلام ڏنائين پاڻ ڪنهن کي ڪ ٻي جو واريائين

ڪ مُني هئي ڪاتي سا ڪٽي لايائين   ڪ رکي ڪاتي هيڪڙي ٻئي کي ڪنيائين

تئن مڙني صورتن ۾ حلال ٿيو جو وهٽ ڪنائين   "خلاصي" ۽ "تبين" ۾ ان پر لکيائين

پڻ جي ڪنائين بسم الله چئي وهٽ هيڪڙو   کهڻ پڇاڻان تنهنجي پڻ ڪنائين ٻيو

پر بِسمله نہ چيائين موٽي ٻيو پيرو   تہ کهڻ پوئين ڍور جو ڏُرس ڪين ٿيو

اي ڪر فاصلو وچ ۾ وڏيرو پيو   مگر جي سمهايائين ڍور هيڪڙو ٻي جي اُتا

بسمله چيائين هيڪڙي ذبح ٻنهي جي لاءِ   ڪاتي واهيائين هيڪڙي پڻ نڙي ٻنهي جي تاءِ

تڏهن ٻئي سي حلال ٿيا سڪي ياد ڪجا   ٻارهون شرط ذبح جو پڇي پروڙيو

جئن ذابح لفظ بِسمله جو اهڙو پڌرو چوءِ   جيئن هوند پنهنجي ڪنن سين سٽي لفظ سو

جي گهٽو چيائين هري هري جيئن پاڻ نہ سُڻاءِ تو   تڏهن درست نہ ٿئي ڪُنو تنهين جو

تيرهون شرط ذبح جو آهي اي لکيو   جيئن پهريون ڍور هٽيڪو ڪري بِسمله چوندو پوءِ

جيڪڏهن پنهنجي پَهُڻِ جو وجي ٿولو ڏنائين   ڪاتي ڪري هٿ ۾ بسم الله چيائين

پر ٻڪري جا ذبح جي سا مُعَين نہ ڪيائين   ڪا کهندس هيڪڙي ٿي هينئين ۾ پانيائين

جنين منجهان هيڪڙي پوءِ سگهي ڪنائين   تہ ڪِيڻ درست نہ تنهن جو منجهہ ڪتاب لڌائين

پڻ آهي ڪتابن ۾ خبر اهائي   تہ بِسمله چئجي جنهن تي ڪُهجي پڻ سائي

جيڪڏهن ٻڪري هيڪڙي دسيائين آٽي   ڪري قصد ذبح جو بِسمله مٿس چوي

پوءِ ڇڏي ڏنائين تنهن پَهُون کي وني ٻي ڪهي   پر موٽي نام خالق جو ٻيهر ڪين وني

تہ سا پَهُون حرام ٿئي ڪتابن ڪري   پر مٿي ڪاتي هيڪڙي جي بِسمله چيائين

مُنهنجي پسي ٿڪي ڇڏي ڏِناءِ
مُوڙي نام خدا جو ڪين ڪهيا
ڇوڏهه شرط ذبح جو انداءِ اهڙو
اهي حلال شريعت ۾ ڪين جن جو
نات درست نه ٿيي ڪين ته سنڌو
ڇوڏهه شرط ذبح جا اچي ٻنان لئي
مستحب جي ذبح جا سڀي هي سڀ هيٺ
سکڻ ۾ شريعت جي وسر ڪيم ويچ
جن ڪاتي اڳي ٿهڙي جا جتڙا ڪان ڪرڻ
پر جي ڪاتي اصلم ساتڪيري نهوءِ
جيسين انجان ڏوهڙي نهوندا ءِ ڏسو
جن پوءِ خبر حيوانگي ذابح جي ڄهي
ٻيو مستحب ذبح جو ٻڌ اهو فرمايئن
پر ذبح ڪياءِ ڏوهڙي جيڪه ٻئي مهار
ترو جن دسجي ڏوهڙي ياسي پرڏاڳي
انم ذابح ءِ مذبوح لڳي سهڪا لڳي اهي
ڪان ڇڏي جي تن منجها ڪاپينا پيئي

اٺي ڪاتي ڪاتي لهش ڪناءِ
تنڌه ڪين ٿهجو درست لکياءِ
جن ڪهجي جه ڏور کي سوتن منجهاهو
جهروات ڪي ڏگو ٻکر و مينهون ٻڌو
تو لڳي وقت ذبح جي بسمله چياءِ ٿو
جا
هاڻي سڀ سڀي جي مستحب ڪي مڪروه ذبح
پرتي پر ورهي تن لڳي عمل ڪو ذڪر ڄج
مستحب چياءِ پهرو ذابحن اڳي
اهي
جي مني ڪاتي سن ذبح ڪري تڪراهت
تمه لاڳي تهجو ڪيو تيز نه ڪو
لاء
پر دسن ٻجاتا لائن ڪاتي جو ڪراهت
ئي
سو ذنو ٿيند و ذنبر وهت ويچار
جن مهار وهت جي ڪهندي قبلي ڏونه
تڪراهت اهي ڪم لڳي پر وهت ٿيو حلال
جن مٿو ٿيس ذڪن ڏونه پيرا متر ڏي
سيمي
جو ٿو جن چار رڳ جي نڙي جي سر و ڌڙ
جي ڪڻه نڙغي رڳ و ڏي جو ٿي ڇڏياءِ

مُڏي پسي تنهن کي چڏي ڏنائين ... آٽي ڪاتي ڪا ٻي تنهن سين ڪنائين

موتي نام خدا جو ڪين ڪَهيائين ... تڏهن ڪِيڻ تنهن جو درست لکيائين

چوڏهون شرط ذبح جو آندائون اهڙو ... جئن ڪهجي جنهن ڍور کي سو تن منجها هوءِ

آهي حلال شريعت ۾ ڪِيڻ جنين جو ... جهڙو اُٺ ڪ ڍڳو، ٻاڪرو، ماهيو ڪ رِيڍو

نات درست نہ ٿئي ڪِيڻ تنهن سندو ... توڻي وقت ذبح جي بِسمله چيائين توءِ

چوڏهن شرط ذبح جا اچي پُنا اي ... هاڻي سڄ سي جي مستحب ڪ مڪروه ذبح جا

مستحب جي ذبح جا سي هينئين سي هڻيج ... پڙهي پروڙي تن تي عمل ڪوڏ ڪريج

سڪڻ ۾ شريعت جي ويسر ڪيم ونيج ... مستحب چيائون پهريون ذابحن اتي

جيئن ڪاتي آڻي اهڙي جا جتاء ڪان ڪري ... جي مُني ڪاتي سين ذبح ڪري تہ ڪراهت آهي

پر جي ڪاتي اصل ۾ سا تکيري نہ هوءِ ... تہ منهن لائي ڪاتيءَ جو ڪيو تيز تکو

جيسين اجان ڍور کي نہ هوندائين دسيو ... پر دسڻ پڇاڻا لائڻ ڪاتي جو ڪراهت لکي

جيئڻ پوءِ خبر حيوان کي ذابح جي پهجي ... سو ڏنو ٿيندو ڏنيرو وهٽ ويچاري

ٻيو مستحب ذبح جو پڻ اهو فرمائين ... جيئن مُهاڙ وهٽ جي ڪهندي قبلي ڏانهن ڪرين

پر ذبح ڪيائون ڍور کي جي ڪِنهن ٻي مُهاڙ ... تہ ڪراهت آهي ڪم اي پر وهٽ ٿيو حلال

ٽئو جيئن دسجي ڍور کي پاسي پر ڏائي ... جيئن مٿو ٽئيس ڏکڻ ڏانهن پير اتر ڏي

ان ۾ ذابح ۽ مذبوح کي سهڪائي آهي ... چوٿون جيئن چار رڳون جي نڙي جون سي وڍجن سيئي

ڪان چڏجي تن منجها ڪا پنيان پيئي ... جي ڪنهن ٿي رڳون وڍيون چوٿي چڏيائين

تڪبير سو حلال ٿئو پر چڱو نه ڪياءِ
جن کي جيئي هٿن ڪهن وهٽ جو
تڪرار هٿان تنهجي مستحب وڃو
نه ڪهن سهڻين وٽي کاهه ذابحن
ڪم ٿيندو ذابح جو بدي ٿر پيرن
جيئي نهايت تڙئي جي ٿياءِ ڪهي
پر اهين اُنن هي جيکي جيو اُپايا
ميرو مرڪنجو تنهجي ٿيي انه جاءِ
کي ڪرکياءِ ٻڪي ٻڪريکي اوڏواڙهڪا
آناجن کي هجي جه ٿولس سوله لڳي هو
پر جي له کي هي نليي تجيکي ليي سو
نوءِ وهٽ ڳنيرا جي هيکاند اڳهين
جيئي هيکر اپنکي ڪسند الڳين بين
ذبح ذبيه جو مستحب لکن
ڪن ظاهر نه ٿيي رات ماڳر رڳٽ
پر ٿئو حلال ٿيي ڪين سندهي ماه
جان مري هيئو اڳانئو انهان

ٻچا جياءِ ذابح کي مستحب اهو
جي ڪه ذابي هٿاس جالي ٻوه ڪنو
جه پير وهٽ جا چڱو نه ٻڌجن
پر جي پير نه ٻڌجي هيکرو ٿئو ثواب لکن
سٽا جن نه ڪجي انجو اوڏواڙه کي
ميرو انجي رکنجو انه ماڳه ٿيي
چڱو نه ڪجي ٿنکي هيٺ جارنا
پر جيکو ڪهي اٺ کي جهلي جاهنا
ٿيي پر ڪتابن ۾ لکن ڪراهت تا
جي ڪناءِ ڪه بي ٿئو ڪس تجنگ ڪين
هي نکاني ٿهم لازم ڪين ٿئو
تهيکر ابئن ڪنا ياسي ذبح ڪجن
نات ٿيندو عذاب نکري وچار
جي ڪهجي اتکي تجنگ ڪين جون
اهي ڪراهت يو رجو لهن ڪيار ڪا
جان ودن سيئي نر ڳڻ جي مجهس هو
موت سنديئي تهجي خبر پويءِ نکا

ته ڪِيڻ سو حلال ٿيو چڱي نه ڪيائين
جيئن ڪجي جيٽي هٿ سين کهڻ وهٽ جو
ته ڪر هٿان تنهن جي مستحب وئو
ته کهڻ سهجيرو ٿئي ڪارڻ ذابحن
ڪم ٿيندو ذابح جو ٻڌئي ٽِن پيرن
جتي نهايت نڙي جي ٽِتائين کهي
پر آهين اُنن ري جيڪي حيوان ٻيا
ميڙو رڳن جو تن جي ٿئي انهي جاءِ
ڪ نحر ڪيائين ڏڳي ٻڪري کي اوڏو اُره ڪا
انون جيئن ڪهجي جنهن ٽول سين سولوه ڪ رُڪ جو هوءِ
پر جي لوه ڪ رُڪ نه ليي ته جيڪي ليي سو
نائون وهٽ گهٽيرا جي هيڪاندا ڪهجن
جيئن هيڪڙا ٻين کي ڪسندا ڪين پسن
ڏهون ذبح ڏينهن جو مستحب لکن
گهٽو ظاهر نه ٿئي رات (جو) ماڳ رڳن
پر توءِ حلال ٿئي ڪِيڻ سندس ماه
۽ جان مري رهيو آڳاتو انها

پنجون چيائون ذابح کي مستحب اهو
جي ڪنهن ڏائي هٿ سين ڄاٽي ڏور ڪنو
ڇهون پير وهٽ جا چڱيءَ طرح ٻڌجن
پر جي پير نه ٻڌجي هيڪڙو ته گهٽون ثواب لِکن
ستون جيئن نحر ڪجي اُٺ جو اوڏو اُره کي
ميڙو اُٺ جي رڳن جو انهين ماڳ ٿئي
چڱي طرح ڪهجي تن کي هيٺ ڄاڙنئا
پر جيڪو ڪهي اٺ کي جهلي ڄاڙنئا
تنهن پر ڪتابن ۾ لکن ڪراهت ٿا
جي ڪنئين ڪنهن ٻي ٿوڪ سين ته چڱو ڪين چوءِ
ري تڪائي تنهن ۾ لازم ڪين ٻيو
ته هيڪڙا ٻين ڪنا پاسي ذبح ڪجن
نات ٿيندو عذاب نه ڪري ويچاري وهٽن
جي ڪهجي رات کي ته چڱو ڪين چون
آهي ڪراهت ڏور جو کهڻ ڪياڙي ڪا
جان وڍن سي ٽي رڳن جي کي منجهس هو ساه
ڪ موت سندي تنهن جي خبر پوءِ نه ڪا

تَڪِ نِرِهَ گنئو اگاٽرُ وَمُوٽِي تِهَ پُڇَا ٿا

جُوهَ گهه وَڍِي ڍُورَ جِي تو جيڏي ذاتي سُوتي

ناهي ڪا ڳالهه اِنم مُعتبر ڪتاب لکي

پڻ ڪني پڇا ٿا ڍور سو جيئن ٿي ڪي

نَڪِي مَٿُو وَڍيو ٿيو نَه ڪي پيٽ انگرو

جيڪو ڪري اِي ڪم ٿا ٿڪر ڪراهت هو

پر ڪين مرحيوان جي ڪو نه شبهو توءِ

تنهن ڪه درست لکيا مرتي نول پي

جي ڪه هي ٻڪريءَ کي ترارِ ڪنڌ آيا

پيئي آگاهه تهجي سسي لهي سا

پر اهي ڪراهت ڪم اِهِ ضرور ٿيندا آ

ڪاٽي واهيا تهجي ڍيئي زور جو

تڪين مرته تو لجي ڪو نه شڪ شبهو

جي ڪه پهرگاءِ ڪيو ٻي ڪر بڪري کي

موٽي نرتي مالگر ڪناته کي ڪهي

پر ڪين حلال ٿيو ريه شڪ شبهي

تڪين ته جو بحر و مور نجڪجي

تڏهن ٿيو حرام سو سڀي صحيح ڪيا

ته پڇا ٿا نرتي وهت جي ڳن نور جي

اهي انم پُفايد و عذاب وهتڪي

تپيسي ڪنڌ نه پخيو ٿيو نه ڪي سو ڪا سو

نڪي پيرن جلي ٿهڪي پي ڏونه ڳهر بو

جن ذنب ذسند و پيفايد وهت و يجا

مڪر جنڌه وهت نرتي رهيو ڏڪن ٿا جڏا

ڪانه ڪراهت انم جيڪو ڪري سي

پر چياءِ هٽندي بسملِ مُنه منجا

تن ٿيا حلال بڪر بجا سي بي نڪرا

پڻ جي ذابح ٿي ذبح ڪيو ڪو وهت نند برو

سسي لهي ٿجي وڃن آ ڳاهه بڪو

پرجاٽي ڪرٽ ڪم اِهو ڇون ڪراهت هوءِ

پر آڃا اهي جبري ٻڌ ريعي ٿي ٻسجي

تي ڪم ڪتابن ۾ ڪراهت لکي

مڪر جي اِنه ڳاءِ سِ مَري پهه پوءِ

تو ٿي ڪيو هوندا ڳاءِ سو بسمل سا وري

ته ڪي تنهي رڳنئو آڳاٽو مُئو ڪ تنهن پڇاڙا — ته ڪِيڻ تنهن جو حرام ٿيو سڄي صحي ڪجاه

جو رڳون وڍيون ڍور جون تو چِڙي سو ڏجي — تنهن پڇاڙا نڙي وهڻ جي گهٽي نه وڍجي

ناهي چڱائي ان ۾ منجهه ڪتاب لِکي — آهي ان ۾ بي فائدو عذاب وهڻ کي

پڻ ڪني پڇاڙا ڍور سو جيسين ڏکي پيو — تيسين ڪنڌ نه ڀڃبو تنهن جو نه ڪي سو ڪائبو

نه ڪي مٿو وڍبو تنهن جو نه ڪي ٻيو انگڙو — نه ڪي پيرن جهلي تنهن کي ٻي ڏانهن گهلبو

جيڪو ڪري اي ڪمڙا ته ڪر ڪراهت هوءِ — جيئن ڏني ڏسندو بي فائدا وهڻ ويچارو

پر ڪِيڻ ۾ حيوان جي ڪونهي شبهو توءِ — مگر جڏهن وهڻ نري رهيو ڏڪڻ ڏنائين چِڙي

تڏهن درست لکيائون مڙئي ٿول اِي — ڪانهي ڪراهت ان ۾ جيڪو ڪري سي

جي ڪنهن هنئي ٻڪري کي ترار ڪنڌا تا — پر چيائين هٽندي بِسمله مُنهن منجها

پيئي آڳاهين تنهنجي سنسي لهي سا — ته ٿيا حلال ٻڪريءَ جا سي ٻئي ٽڪرا

پر آهي ڪراهت ڪم اهڙو ضرورت ڏارا — پڻ جي ذابح ٿي ذبح ڪيو ڪو وهڻ نندپيرو

ڪاٽي واهيائين تنهن تي ڏيئي زور جهجهو — سسي لهي تنهن جي وڃي اڳيان پوءِ

ته ڪِيڻ ۾ تنهن ٿول جي ڪونهي شڪ شبهو — پر ڄاڻي ڪرڻ ڪم اهڙو چون ڪراهت هوءِ

جي ڪنهن پهرين گهاءُ ڪيو ڏِڳي کي ڪ ٻڪري کي — پر اجان آهي جيئري پڌري ٿي پسجي

موٽي نڙي ماڳ ڪنا تنهن کي کهي — ته اي ڪم ڪتابن ۾ ڪراهت لکي

پر ڪِيڻ حلال تنهن جو رِيه شڪ شبهي — مگر جي انهي گهاء سين مري پُه پوي

ته ڪِيڻ تنهن جو بچڙو مور نه چڪجي — توڻي ڪيو هونڌائين گهاء سو بِسمله سان وري

ٻي مرڻ بيان مسئلن جو من لکيو
ماڻي سڀ ٻه قسم ذبح جو
نالو ٻيا ٿيو ذبح ضرورت
جن ذبح اهي جيوانجي قدرت ٿئي نڪا
جئين لفظ بسمله جو چئي ٿهڪي ڳاء
جي مري پيو تهي ٿڪين ته روا
سائي سبا جي ڏئي وڏا سڀهي ڪيا
تند حلال ليت مرته جيوانجي اختلاف
شرح تحفة الملوڪ جي اي ته فرماء
سڀجي هي ڪتن س تفصيل تن سندا
وڙي ٿئي سايجي وٽجي ڏئي وتا
تيرهياء ٿهڪي بسمله پڄا تا
جنسيئ ڏوڙي رسيا ٿيسئ وسن ساه
ٿوڻي اُت ڏڪي ترسي جنگه شهو مچي سا
جملو ڪرين ٿهي جيڪو اچين اتا
تجان ترسي جنگه جت مارو موءِ نڪي
مجان شهر ڪ ڳوٺ لي ٻي تول ترسن

سند وذبح اختيار جي سو سيو ٻي هو
ٻيو قسم ذبح جو اند ر شريعت
ته ذبح ضرورت جي اهي ٻي معني
ته ڳنسگين تهجي وڍي نڙي منجا
سو ونجي لڳي وهنڙ لڳي رت ڪڏهي ٿڪا
توڻي رهيس نڙي وتاڪ ڪهي ماڳا
پر جي رت نه نڪو وهي وهت ڪنا
مگر ڏٺي درسي اچي سبو جن فتوی
پر ذبح ضرورت جيه بيت عالمن ڪنتا
هيڪ جن اُت ڏڪي ڪهجي ڪر نمسا
رسئو سڪي نه تهڪي ماٿرن ڳنن دا
ته وٽجي ڪنو وهتڪي تنکالي جو ڳاء
تکين حلال تهجو سڪي صحيح ڪا
تهو غلبو تهجو شهم تهڙو پهراڻا
پرحڪم ڪڏهي بڪري جو وهندا اهي
تاڪين حلال تهجو توڻي ڳاء ڪجي
تان ڳاء ڪري سي ٻي حلال ڪين تا

اي مڙئي بيان مسئلن جو مٿا مون لکيو — سندو ذبح اختيار جي سو سيوئي هو

هاڻي سڻجي سو پو قسم ذبح جو — ٻيو قسم ذبح جو اندر شريعت

نالو چيائون تنهن جو ذبح ضرورت — تنهن ذبح ضرورت جي آهي اي معنيٰ

جيئن ذبح اتي حيوان جي قدرت ٿئي نہ ڪا — رڳون نہ سگهجن تنهن جون وڍي نڙي منجها

چئي لفظ بِسمله جو ڪجي تنهن کي گهاءُ — سو وجي لڳي وهٽ کي رت ڪڍي تنهن ڪا

جي مري پيو تنهن سين تہ ڪِيڻ تنهن روا — توڻي رسيس نڙي وٽان ڪ ڪنهن ٻي ماڳا

سائين سڀاجهي ڏٽي وڏا سهنج ڪيا — پر جي رت نہ نڱئو وهي وهٽ منجها

تڏهن حلاليت ۾ تنهن حيوان جي اختلاف آه — مگر ڏني درستي اتي سڀوجهن فتويٰ

شرح ۾ "تحفة الملوڪ" جي ايهين ٿو فرماء — پر ذبح ضرورت ڇهين ڀَتين عالم لکن ٿا

سڻجي هي ڪنن سين تفصيل تن سندا — هيڪ جيئن اُٺ ڪ ڍڳي ڪهجي جا گهرن ۾ ساماءِ

وري ٿئي سا پڄي وجي ڏٽي وٽا — رسئو سگهي نہ تنهن کي ماڻهن گهڻن ڏارا

تير هنيائين تنهن کي بِسمله پڄاڻا — تنهن وجي ڪيو وهٽ کي تڪائي جو گهاء

جيسين ڊوڙي رسيا تيسين ويس ساه — تہ ڪِيڻ حلال تنهن جو سکي صحي ڪاه

توڻي اُٺ ڍڳي ترسي جهنگ ۾ ڪ شهر منجهہ سا — تهڙو غلبو تن جو شهر ۾ تهڙو ڀهرنئا

حملو ڪرين تنهن تي جيڪو اچين آڏا — پر حڪم ڪڪڙ ۽ ٻڪري جو هن پر آهي

تہ جان ترسي جهنگ ۾ جت ماڻهو مور نہ ڪي — تا ڪِيڻ حلال تنهن جو توڻي گهاءُ ڪجي

۽ جان شهر ڪ ڳوٺ اي ٻئي ٿول ترسن — تان گهاءُ ڪري سي ٻئي حلال ڪين ٿين

جيئنسيئي ذبح نه ڪبي تنهن کي منجهان ماڳ هن
جن ماڙهوءَ تي پئي شمر غالب تي نسگن
سو تيو مارڻ هيرءِ سانديءَ جي سببا
جي ڳالهه ڪيا تنهن کي تڪبير سو روا
ٻيو جن ڪري ڪوهم وهت ڳله جو ٻيو
ماڳ نرڀئي جو تهجي اڳاه تيئو
ڪڏهين ڪڏ جي تهڪي پيئسي مر پيئو
توٽي ڪاڏ ڪاتي اچلي ڪ تراڙ يالو
توٽي لڳس نڙي ۽ وتاڪ ٻي ماڳاتوءِ
ڪين حلال بدو رجو تڏه جون تيي
وهت يقيناً جيئس هوند هٿڙ نمر
مگر جي شڪ اٿئي کي اچي شڪ پوي
تين سو حلال تيو مؤمنن متي
پڻ وهتي کي ڪوهم جي ڪه ڳاءِ هيو
تڏهه جيڏو تهجو پرهين هي چئو
جي سو ڪار ڳرنٿي تو ٻئي ڪبو تو
ڪتاب خزانة الاڪمل اڇهي لکيو

صحي انه فولڪي منجهه ڪتاب لکي
جي ڪه الله وڳو خر ڪ هرڦ بسند
ورهي وحشي سو شو ڪن ذبحن يجا
سنجن هي ڪانه سر حڪم شرع تها
توٽي اٽ ڪ ڏيکي ڪ ٻڪري ڳڪو ڏور
نه ڪي سگهي کو ڪاته ڪي ڪٻ
بسملچي تهڪي ڪار ئي ڳاکبو
تڪبير درست تيي ته وهت سند
ير ڳاء ڳرجي تهڙ وجو وهت ٻي مار
عجان ڳاءِ ڪيا اهڙ وجوا چيا تڙو
تڏهه سو حرام تيو ڪين وارن لي
تڳاء مارو وهت ڪي ڪ ڳه تولي
ڪفايا عيني ۾ ايه فرمائي
ير يا يا تهڦس مور نه مرند
ته بسملچي تهڪي ڪبو ڳاء پسو
يو هو ڪري ڪمکي چڏ تو تها ٻيو
تفصيل تهجو جامع الفقه ۾ لکي

جيسين ذبح نہ ڪجي تن کي منجها ماڳ رڳن   صحي انهي قول کي منجهہ ڪتاب لکن

جيئن ماڻهو اتي ئي شهر ۾ غالب ٿي نہ سگهن   جي ڪنهن آندو گورخر ڪہ هرڻ جهنگ منجها

سو ٿيو ماڻهن هيرئو ساندڻ جي سببا   وري وحشي سو ٿيو ڪن ڏينهن پڄاڻا

جي گهاءُ ڪيائون تنهن کي تہ ڪِيڻ سو روا   سڄڻ هي ڪنن سين حڪم شريعت جا

ٻيو جيئن ڪِري کوه ۾ وهٽ ڪنهن جو پيو   توڙي اُٺ ڪہ ڍڳي ڪہ ٻڪري ڪہ ڪو ڍور ٻيو

ماڳ نريئي جو تنهنجي اڳاهون ٿيو   نہ کي سگهجي کوه ڪنا تنهن کي ڪڍئو

ڪہ جيسين ڪيجي تنهن کي تيسين مري ٿو   بِسمله چئي تنهن کي ڪاري گهاءُ ڪبو

توڙي ڪان ڪہ ڪاتي اچلي ڪہ ترار ڪہ ڀالو   تہ ڪِيڻ درست ٿئي تنهين وهٽ سندو

توڙي لڱس نڙي وٺان ڪہ ٻي ماڳا توءِ   پر گهاءُ گهرجي ٿهڙو جو وهٽ کي ماري

ڪِيڻ حلال ڍور جو تڏهن چون ٿئي   ۽ جان گهاءُ ڪيائون اهڙو جو اڇاترو آهي

وهٽ يقيناً جنهن سين هوند هڏهين نہ مري   تڏهن سو حرام ٿيو ڪيڻ وارن تي

مگر جي شڪاري کي اچي شڪ پوي   تہ گهاء ماريو وهٽ کي ڪہ ڪنهن ٿول ٻي

تہ پڻ سو حلال ٿيو مؤمنن مٿي   "ڪفايا" ۽ "عيني" ۾ ايئن فرمائي

پڻ وهٽ کي کوه ۾ جي ڪنهن گهاءُ هنيو   پر پانيائين تنهن سين مورهين نہ مرندو

تڏهن حيلو تنهن جو پڙهين هي چيو   تہ بِسمله چئي تنهن کي ڪبو گهاءُ ٻيو

جي سو ڪارگر نہ ٿئي تہ وري ڪبو ٿئو   پورو ڪري ڪم کي ڇڏبو تهان پوءِ

ڪتاب "خزانة الاڪمل" ۾ اُهج اي لکيو   تفصيل تنهن جو پڻ "جامع الفقه" ۾ ڪيي نهاريو

پي آهي مسئلو عجيب گهڻو هي سنهو
سائي شرع ۾ سمجهه سڀ ڪنهن
جي ڪو ونجي سر اوڏهه ۾ تنهن کي سنگهي
مارو تنهن کي سيو موراءِ نسگي
لڳي جو تکائي سي بسملي جيڪي
تڪين تي نهجو حلال سين پي
مگر ڪري قصد دفع جو تراءِ هياءِ
پر کهو نه ڪناجي جيرو لڏاءِ
تڏ ور پونار لڳي جيڪه هي بسمل سا
ايمان هو سو مار لڳي پر حملو ڪري تو
جيسي جلن جهڙو سي بسيسي نجد تو
تڏهه وري تنهن کي گاءِ ڪون ڪپي
گاه چياءُ تڏهه جڏهه ڪهي نسگي
هو جلن جهڙو سو وهيءَ ته وار
حڪم سيي شرع جا تن پوري پار
ر سيو سگي تنهن کي پکن جي سبا
جي مري پوءِ تنهن تکين سو هاءِ

ڏور پنڌ ۾ ان روايتڪي من ونڌو ڪه
تر وجن ڏ ڳوڪي سوان ڪهجو پونارو
ڪي حملا ڪري انرو ور وچڪ وجي
تڏهه نيت ڪري ذبح جي تنهن کي گا ڳجي
ٽوٽي لڳي بکي ڪي رانم پر ماري وهت
پر جي نيت ذبح جي ڪانه ڪياءِ
جي مري پو تنهن تڏهه هت نلکيا
آهي ڪتابن ۾ ايهي پڻ بچار
پر تنس گا اچا تر و ته ڪنس نفع نلڳو
ته بسملي جيو تنهن کي ور ڳاءِ ڪنو
مگر جڏهه تيو سوا هر وجن هو جلن
جانڪي پانجي جيند و تانري ڪنا ڳهي
پر جيڪه تنهن کي گا ڪيو نري ماکا
جي مري پو ته گا سن ته تيو سو مردار
جو تو جن قسم پکين جو منجهان آهي هوا
تير هياءِ تنهن کي جي بسم الله
ٽوٽي لگس نري منجهاءِ ڪهم ني ماگا

اي آهي مسئلو عجيب گهڻو هينئين سين سٺهو   ڏوريندي ان روايت کي مون وڏو ڏک پٽئو

سائين شريعت ۾ سهنج سپ ڪَيو   ٺئو جيئن ڏڳو ڪ سانهه ڪنهن جو ڀوتار ٿئي

جيڪو وجينس اوڏڙو تنهن کي سگ هٽي   ڪ حملا ڪري اُنرؤ ورئو چڪ وجهي

ماٺهو تنهن کي رسيو موراءِ نہ سگهي   تڏهن نيت ڪري ذبح جي تنهن کي گهاء ڪجي

لڳي جو تڪائي سين ۽ بِسمله پڻ چئجي   توڻي لڳي ٻُڪي ڪ ران ۾ پر ماري وهٽ وجي

تہ ڪِيڻ ٿئي تنهن جو حلال سين تي   پر جي نيت ذبح جي ڪان ڪيائين

مگر ڪري قصد دفع جو ترار هنيائين   جي مري پيو تنهن سين تہ درست نہ لکيائين

پر ڪهبو نڙي ڪنا جي جيئرو لڌائين   آهي ڪتابن ۾ ايهي پڻ پچار

تہ ڀور ڀوتاري کي جيڪڏهن هنئين بسمله سان ترار   پر ٿئيس گهاءُ اجاترو تنهن ڪيُس نفعو نہ ڪو

اجا رسئو ماٺهن کي پڻ حملا ڪري ٿو   تہ بسمله چيو تنهن کي ورئو گهاء ڪبو

جيسين جهلڻ جهڙو نہ ٿئي تيسين نہ ڇڏبو   مگر جڏهن ٿيو سو اهڙو جيئن هوند جهلي سگهجي

تڏهن وري تنهن کي گهاءُ ڪون ڪجي   جان ڪي ڀانئجي جيئندو تان نڙي ڪنا ڪُهي

گهاءُ چيائون تڏهن، جڏهن ڪهي نہ سگهجي   پر جي ڪنهن تنهن کي گهاء ڪيو نڙي مان ڪان ڏار

هو جهلڻ جهڙو سو وهٽ تهين وار   جي مري پيو تنهن گهاء سين تہ ٿيو سو مردار

حڪم سيئي شريعت تون پر وري پار   چوٿون جيئن قسم پکين جو منجهه اڏامي هوا

رسيو نہ سگهجي تنهن کي پکن جي سببا   تير هنيائين تنهن کي چئي بسم الله

جي مري پيو تنهن سين تہ ڪيڻ سو رهاء   توڻي لڳس نڙي منجها ڪ ڪنهن ٻي ماڳا

مگر جي اِئي ڪبوتر کي ڪو گرم ساندي
جيئي لفظ بسمله جو نه ڪلي ڪالله هيٺ
پراهي هٿن هيٺ مارڻ سان ٽڙي
تڏهن سو حلال نه ٿئو صحي قول ڪري
رکيو ڏياءِ تهجي تنهن تڪائي ساڻ
توڻي ڪبوتر وحشي مارڻ هيراءِ
پنجاڻ ڪرڪ تيکه جي وتي جڙي ويئي
جيسيئي جڙي وتي تيسيئي هو مري
تنهن سا حلال ٿئي ڪرسين کي
ڄاڻ اهڙو سگونيا هجي مرڻ ته جو
جڏهن هيٺ انديئي الهجي تڏهن ذبح ڪبو
پر جيڪڏهن ته وٺ جو جڙن آهڪواهه
نڪا انديئا گرڙوه گرم هري نه اهه
سوئي حڪم ڪبوتر جو جيڪو ڇڪڙ لاءِ
تي اهڪائي تهڪي ويا مرع ويرا
جو ڪب هئس پيتم سو ڪناءِ نرياءِ
ڄاڻ ماڪي ترجي رهسوڪين سگس

سو منجا هٿ ڏيتي اٿي اڏامي
سو نري ڏاراپي ماگه رهيو ڪبوتر کي
هونداچي پاڻه پهجي منزل ڏي
پرجي رهيو ڪان ڪبوتر کي ذبح جي ڪا
تڏهن درست ٿيو جيڪو نه ڪي ڪاءِ
قاضيخان ڪتاب ڪيدي نهاءِ
ماڙو ذبح تي تهجي قادر ڪين ٿئي
ڪان هياءِ نه ڪي بسم نالي ڏيتي
توڻي هئي هٿن هيٺ منجه گرن الله
تڏهن حلال نه ٿئي جي گاءِ ڪياءِ تو
جيڪي جڙي جا وتي وتجي ته رهيو
نڪو جڙي بسم الله جو ڪڙي کي ڇتا
تڏهن پڻ حلال ٿئي جي هيٺجي گاءِ
جه ڏڱي ڪ بڪري خهجي جي ساحائر
هٿ موڪلياءِ تهجي ڪيرن منجهار
تڪين سو موچار سو ٿيو بسمله برڪت
گاءِ ڪياءِ تهڪي جتا سڀ ٿيس

مگر جي آٽي ڪبوتر کي گهر ۾ سانديي   سو منجها هٿ ڏٽي جي اٿي اڏامي

چئي لفظ بِسمله جو تنهن کي ڪان هٽي   سو نڙي ڏاران ٻي ماڳ رسيو ڪبوتر کي

پر آهي هٽن هيرئو ماڻهن سان مڙي   هوند اڇي پاڻهين پنهنجي منزل ڏي

تڏهن سو حلال نہ ٿيو صحيح قول ڪري   پر جي رسيو ڪان ڪبوتر کي ذبح جي ماڳا

رڳون وڍيائين تنهن جي تير تڪائي ساڻ   تڏهن درست ٿيو جيڪو تنهن کي ڪاءِ

توڻي ڪبوتر وحشي ماڻهن هيرايو آه   "قاضي خان" ڪتاب ۾ ڪڍي نهارجاه

پنجون جيئن ڪڪڙ ڪنهن جي وڻ تي چڙهي ويني جي   ماڻهو ذبح تي تنهن جي قادر ڪين ٿئي

جيسين چڙهي وڻ تي تيسين هوند مري   ڪان هنيائين تنهن کي سين نالي ڏٽي جي

تہ پڻ سا حلال ٿئي ڪڪڙ سيني کي   توڻي هئي هٽن هير ۽ منجھ گهرن گذاري

۽ جان اهڙو سِگهو نہ پانئجي مرڻ تنهين جو   تڏهن حلال نہ ٿئي جي گهاء ڪيائون توءِ

جڏهن هيٺ ايندي ألهي تڏهن ذبح ڪبو   جيڪي چڙهي وڻ تي وڃي تنهن رسيو

پر جيڪڏهن تنهن وڻ جو چڙهڻ اهڪو آهِ   نہ ڪو جڙي سج ألهارڻ جو ڪڪڙ کي مٿا

نہ ڪي ايندي گهر ڏانهن، گهر ۾ هِري نہ آه   تڏهن پڻ حلال ٿئي جي هٽجي گهاء

سوئي حڪم ڪبوتر جو جيڪو ڪڪڙ لاءِ   ڇهون ڍڳي ڪ ٻڪري ڪنهن جي، جي سا حامل آه

ٿي اهڪائي تنهن کي ويامڻ ويرا   هٿ موڪليائين تنهن جي ڳپيرڻ منجهارا

جو ڳپ هئس پيٽ ۾ سو ڪنائين نڙياء   تہ ڪيڻ موچارو سو ٿيو بِسمله برڪتا

۽ جان ماڳ کي نڙي جي رسئو ڪين سگهيس   گهاء ڪيائون تنهن کي جتان سجھ ٿئيس

تڏهن پڻ ڪتابن ۾ تہ حلال لکيس
جانئي جرح ڪياءِ پيءَ ڪاه ماڳ ڪنا
جهڙي مسئلو ذبح ضرور تا آهي تہ بنا
تہ ٻئي ڏڪي ڪبد بڪري کهڙي ڪنديا زوره ڪئو
وير نسا هي نيتري جي ذبح ڪيميس تو
تهڏهن حلال نٿي ٿو ٿي بسمله جو
ورتس ڪاتي ناهڪا جه سان ڪهي
تڏهن ڳاءِ ڪيائيس ڪہ تو لس بسم الله ڪري
پڻ اڃي اٿ ڪرڏڪي حامل ڪي لو جلي ذبح
ڪي ورڇي جيرو نڪو پر کهڻ سيئي نسيجي
پر مذهب صاحبين جي سو حلال هوء
ءِ جان نڪو ڪٿ سو جيرو پيٽ منجها
پر نڪناءِ ٿهڪي جاني جان منجها
تو ٿي نزد امام اعظم جي ڪته جي يار ن
تو پر ورت جي يقين ڪرئي تہ تحقيق اهي سا
ذبح ڪياءُ ٿهڪي بسمله جي مها
هاڻي سٽجي سيجا منجها ڪين حلال جنجو

پر جي هيس قدرتا ذبح جي مرئي ماڳ
تڏهه وڃاياءِ س پاڻه ماڻ نجي ڪينا
ان ماڳن ري بسم ناه ضرورت ڪا
جن جين سند سو اڪه موت اوتي
جرح ڪياءِ ٿهڪي ولي تول تڪو
ڪ اچي جنگم رسبوذ ڪند و ٻڏي ڪي
جيسي ونجي ڪاتي ڪي تيسي ئي
تڪين حلال نہ ٿهجو ڪ جان نودي
جو ڪي هوئس پيٽم مرئي سو نڪري
تڪين حرام تہ ڪپ جو امام اعظم جو
مگر فتوي ڏناءِ تهني جيڪ امام جي
انجان ڪهڻ جيترو منجس اهي سا
تڏهه ڪين حرام تهجو منجه مزن مذهب
ءِ جان ڪپ نڪري اسو جيرو پيٽ منجها
ڪ جورياءِ ڪنر ڪنجيا ٿهجو ڪ جنگ
تڏهه ڪين حلال ٿهجو ور سيڪو
جن جيوانڪي شريعتم حلال تا الڪ

تڏهن پڻ ڪتابن ۾ حلال لکيس   پر جي هيس قدرت ذبح جي نڙي ماڳ ڪنا
جاڻي جرح ڪيائين ٻي ڪنهن ماڳ ڪنا   تڏهن وڃايائين سين پاڻهي ماڻهن جي ڪِيڻا
ڇهئي مسئلا ذبح ضرورت جا اچي اِت پُنا   ان ماڳ ري ٻئن ۾ ناه ضرورت ڪا
توڙي ڍڳي ڪ ٻڪري کي ڪنهن ڏکندي زور ڪيو   جيئن جيئڻ سندس اڳاهون ۽ موت اوڏيرو
وير نہ سهي تيتري جي ذبح ڪجيس ٿو   جرح ڪيائين تنهن کي وٺي ٿول تکو
تڏهين حلال نہ ٿئي توڙي بِسمله چوءِ   ڪ اچي جهنگ ۾ رسيو ڏکندو ڍڳي کي
وٺس ڪاتي ناه ڪا جنهن ساڻ کهي   جيسين وڃي ڪاتي کي تيسين ٿي مري
تڏهن گهاء ڪيائنس ڪنهن ٿول سين بسم الله ڪري   تہ ڪِيڻ حلال نہ تنهن جو رڳون جان نہ وڍي
پڻ اچي اُت ڪ ڍڳي حامل کو جهلي ذبح ڪري   جو ڳڀ هوئس پيٽ ۾ مري سو نڪري
ڪ وري جيئرو نڪئو پر کهڻ سيئي نہ سهي   تہ ڪِيڻ حرام تنهن ڳڀ جو امام اعظم چوءِ
پر مذهب ۾ صاحبين جي سو حلال هوءِ   مگر فتويٰ ڏنائون تنهن تي جيڪي امام چيو
۽ جان نڪئو ڳڀ سو جيئرو پيٽ منجها   اجان کهڻ جيترو منجهس آهي ساه
پر نہ ڪنائين تنهن کي جاڻي جاڻ منجها   تڏهن ڪِيڻ حرام تنهن جو منجهہ مڙن مذهبن
توڙي نزد امام اعظم جي ڪ تنهن جي يارن   ۽ جان ڳڀ نڪري آئيو جيئرو پيٽ منجها
ٿو پروڙجي يقين ڪري تہ منجهس آهي ساه   ڪ چوريئين ڪن ڪ پيچ پانهنجو ڪ ڄنگهون ڪ هٿڙا
ذبح ڪيائون تنهن کي بسمله چئي مها   تڏهن ڪِيڻ حلال تنهن جو ور سيڪو ڪاءِ
* هاڻي سڄن سچ منجها ڪيڻ حلال جن جو   جن حيوانن کي شريعت ۾ حلال تا لکن

* حلال جانورن جو بيان

ڪجي تفصيل تنجو ڪنا ڪتابن
هيڪڙا جو پا پا ٻکي ٽي ٻاجي پوين ٿي سڙن
ترتيب پروڙن سهلو ڪارڻ ابو حسن
اُٺ ڍڳي رڍ ٻڪري ڪي منجهان مينهن
ڍڳي ۽ ٻڪري جنگ جي پڻ ڏهس جي سڀن
هرڻ ڦار ۽ ڪي سهو پڻ حلال اهي
گڏه ۽ استر جو ڪين حرام هو ۽
ڪن ڪراهت تحريم جي ڪي تنزيه جو ڪن
پڻ ڪين لکيا ۽ ٻچڙو تن جو پا بڻ
تڪا سنڌان ڏنڌڙا شڪاري تن سرڪن
ڪي سياه گوش ڪي ٻوهي گڊيج ڪم ٻولڙو
ڪي نهار ڪي وانر ڪي ڪومڙو سيو
ڪتو ۽ يوسٽون پڻ حرام ڪهن
پڻ جي جا پي ڊوڙ ڪو ٻن وهن ۽ جا
جن ڪر گڏه چاؤ لوڍڙو ڪهي ڍڳي منجها
تن جون اهي ٻچڙو ڪين سو ۽ پا
جن ڪر ٻڪري چيلو جنو لي ڪم يڪا منجها

اهين جيوان ترتيب منجه ڪتاب ڪهن
ڊارو ۽ ڊار بيان ڪيو حڪم سنڌ و مڙن
پر لکجي بهر قسم سنڌ و جو پا بڻ
حلال لکيا ۽ انکي منجه جين مذهبن
پڻ ڪين حلال گو تنجو جي جنگ ۾ پون
گيند جي ڪتاب پڻ ڏهستي لکي
پڻ امام اعظم ڪراهت لکيو ماه لوڙ تنجو
پر فتوي تنزيه اڃي منجه محيط لکن
جي ڦار تين جيوانکي جيني سانڍ ڏنڌن
جهرڙو ٻگاڙ سيار ڪي هٿڙو ڪسيه ڪرتو
ڪي جراڪ ڪي پرتري ڪي لنگور لوڪڙو
پڻ سوئر سڀن مذهبن ۾ جيا ۽ ٻچڙو
توئي رهڻ جنگ ۾ ڪي ماڻهن ۾ پون
پو حلال جه جو ۽ حرام جهجي ماء
ڪي ڪتي چاؤ گڏرو ڪڻ لوهڙ خرڪنا
۽ جان ماء حلال تهجي ۽ پاس مردارا
ڪي تنوڏن ڍڳي ٿي هلي ڪه جمارا

كجي تفصيل تن جو كنا كتابن   آهين حيوان ٽين ڀَتين منجهہ كتاب ڪَهن

هيكڙا چوپايا ٻيا پكي ٽئا جي پوين تي سُرن   ڏاروڏار بيان كبو حكم سندو مڙن

تہ ٿئي پروڙڻ سهلو كارڻ ابوجهن   پر لكجي پهرين قسم سندو چوپاين

اُٺ ڍڳي رڍ ٻكري ۽ منجها جا مينهن   حلال لكيائين ان كي منجهہ چئن مذهبن

ڍڳيون ۽ ٻكريون جهنگ جون پڻ درس چيون سين   پڻ كِيڻ حلال ڳئونن جو جي جهنگ ۾ پُونن

هرڻ ڦاڙهو ۽ سهو پڻ حلال آهي   گيندي جي كتاب ۾ پڻ درستي لكي

گڏه ۽ اَستر جو كِيڻ حرام هوءِ   پڻ امام اعظم كراهت لكيو ماه گهوڙي جو

كنين كراهت تحريم چئي، كي تنريه چون   پر فتويٰ تنريه اتي منجهہ "محيط" لكن

پڻ كيڻ لكيائون ٻچڙو تنين چوپاين   جي ڦاڙين حيوان كي چني ساڻ ڏندن

تِكا سندان ڏندڙا شكار تنين سين كن   جهڙو ٻگهڙ سيار ۽ هٿيو ۽ شينهن ۽ چيٽو

۽ سياه گوش ۽ ٻوهي ۽ رڇ ۽ ٻولڙو   ۽ چراخ ۽ پرتري ۽ لنگور ۽ نوكرو

۽ نهار ۽ وانرڪ كو مرون ٻيو   پڻ سوئر سيني مذهبن ۾ چيائون ٻچڙو

كتو ۽ پوسٽون پڻ حرام كهن   توٽي رهن جهنگ ۾ ۽ ماٺهن سان پُونن

پڻ جي جاپي ڍور كو ٻن وهٽن وچا   پيءُ حلال جنهين جو ۽ حرام جنهن جي ماءِ

جيئن كر گڏهہ ڄائو كودڙو كنهن جي ڍڳي منجها   ۽ كُتي ڄائو گلرڙو كنهن گورخر كنا

تہ چون آهي ٻچڙو كِيڻ سو ويا   ۽ جان ماءُ حلال تنهن جي ۽ پئاس مردارا

جيئن كر ٻكري چيلو ڄڻيو كتي ۽ ٻگهاڙ منجها   ۽ ٽپو ڏنو ڍڳي تي هلي كنهن حمارا

ڪهرتي ڪي حمل رهيو ڪناڪه سبا

اِن مسئليم ماء تي لڪن اعتبار

ڪفاياءِ ڪافيم اهي تي پچار

جڏهه پڇو سڀو ايهار م اهي ماء جهو

تانجان سڀوئي پوڇهو تان ڪين حرام ٿو

جن ڪرا هيس ٿو ڪتي جهڙو باقي پنه

تر ٿو نس پنهن ءِ ڪتن جي جهوڙي سو جڏ

تان حڪم ٿهڪي ٿهڙو جهڙو ڪتي جو

حڪم ته ڪي بڪر پڇو پڙهايون ڏبو

جو هو ڪتي جهڙو سو ڪيه ڏهر سر نهو

ءِ جان پوني پنهنجي سر پٺ ڪتنس گڏجي

جن ماه هيڪاندو گاهسر وتس ڪي رکجي

تان ڪين حرام ٿهجو ڪتو سو جيجي

تڏهه حڪم بڪري جو ڏناء ٿهڪي

ءِ جان گاڏاءِ ماهڪي ءِ چناءِ گاه

اهان ڪهڙي دانه ڪري صحي سبا

تان ڪتي جهڙو بڇو اهي ته جو ماه

تجيڪ جاؤ تن منجا سو چياء موچار

جيڪو حڪم تهجو سو ٿي سندو با

بڙتي تڏو ڪي ڳالتري هي

ءِ جان ته پڇرنڪي ايهار پوڇي پوءِ

ءِ جان ڪا ايهار پوڇي ڳاماٿس جي

تڏهه حڪم تهجو عالم فرمايو اهو

پوءِ جان وٺجي ٿو ڪتنس هلي منڪا

ءِ جان وٺجي ڪڏو نپهنس تان ڪين حلال

مگر مٿو وڍي تهنجو اڇلي وجهو

مٿي ڏار امر تي پيو اهي موچارو

تڏهه چياء تنجو حيلو هي ڪيجي

جان گاڏاءِ ماهڪي ءِ گاه ڪين چري

ءِ جان گاه چناءِ مرتي ماه ڏناءِ جڏ

مگر مٿو تهجو وجهو آگاهه اڇلي

تڏهه هي تهڪي لت لنگنا

جان داه ڪياءِ ٿهڙي جهڙي ڪن

ءِ جان داه ڪياءِ ٿهڙي جهڙي ٻڪرين

ته هرڻي کي حمل رهيو ڪنا ڪنهن سيار	ته جيڪي ڄائو تن منجها سو ڇپائون موچار
ان مسئلي ۾ ماءُ تي لکن اعتبار	جيڪو حڪم تنهن جو سوئي حڪم ٻار
”ڪفايا“ ۽ ”ڪافي“ ۾ آهي اي پڇار	پر هي تڏهوڪيون ڳالهڙيون هينئين سين سٺهو
جڏهن ٻچو سڄو اِيهار ۾ آهي ماء جهو	۽ جان تنهن ٻچڙي کي ايهار پيءُ جي پوءِ
تان جان سڄوئي پيءُ جيهو تان ڪِيڻ حرام ٿيو	۽ جان ڪا ايهار پيءُ جي ۽ ڪا ماڻس جي هوءِ
جيئن ڪر آهيس مٿو ڪتي جهڙو باقي پهون جهو	تڏهن حڪم تنهن جو عالمن فرمايو اهو
ته ٿولي سين پنهڻ ۽ ڪتن جي چوڙي سو چڏيو	پوءِ جان وڃي ٿيو ڪتن سين هلي هيڪاندو
تان حڪم تنهن کي تهڙو جهڙو ڪتي جو	۽ جان وڃي گڏيو پنهڻ سين تان ڪِيڻ حلال سو
حڪم تنهن کي ٻڪري جو پڙهيا چون ڏٻو	مگر مٿو وڏي تنهن جو اُڇلي وجهبو
جو هو ڪتي جهڙو سو کهين ڏُرس نه هوءِ	مٿي ڏاران مڙئي ٻيو آهي موچارو
۽ جان پوني پنهڻ سين، پڻ ڪتن سين گڏجي	تڏهن ڇپائون تن جو حيلو هي ڪجي
جيئن ماه هيڪاندو گاه سين وٽس ڪٽي رکجي	جان ڪاڏائين ماهه کي ۽ گاهه کين چري
تان ڪِيڻ حرام تنهن جو ڪتو سو چئجي	۽ جان گاه چِنائين مڙئي ماهه ڏنائين ڇڏي
تڏهن حڪم ٻڪريءَ جو ڏنائون تنهن کي	مگر مٿو تنهن جو وجهبو اڳاهون اڇلي
۽ جان ڪاڏائين ماهه کي ۽ چِنائين گاهه	تڏهن هٽي تنهن کي لَٽ لڳن ٿا
اهان کهڙي دانهن ڪري صحي سٽي سا	جان دانهن ڪيائين تهڙي جهڙي ڪن ڪتا
تان ڪتي جهڙو ٻچرو آهي تنهين جو ماه	۽ جان دانهن ڪيائين تهڙي جهڙي ٻڪرين

تڏهه ڪين تنهجو دهشت مؤمنن
جان پهڻ ڪتن جي مڙن ڪري سو
جن پائي پائي ٿا ئم مهند اس ۾ ڪجهي
تان حڪم ڪئي جو ٿهڪي منجهه ڪتاب لڳي
تان ڪين حلال تنهجو جيڪي ۾ ئي مٿي
تڏهه ڪهڙ تارا تنهجي خبر نه پوندي
جان انڌي ۾ انڪيا ته منجهاءِ اوجري نهو
جان اوجري نڪتي اندر ۾ ساڻ وڃي
مگر مٿو تنهجو وجهو اڇلي
پڻ جو وهٽ اهي حلال اصلم ڪيم موچا
گاهه نجري موره پليتيا ڏار
ڪٿ ماهه ڪي ڪير تنهجو لڪيا مرداره
گاهه موچار وچاره جي تنم ته ڪا
گابيٽرو تن ڏيهن جو ڪن لڪيو هيٺ
جرڪني ڏيه هيڪڙو ڪڪر حلي ۾ ئي
مگر صحي قول ڪتابم هنير ٿو اچي
تيسي لئيجي تنڪي جيسي بوءِ ونجي

پر مٿو وجهو اڇلي عالم ۾ ئي جوڻ
تڏهه فڪر تنهجو هيڪڙو چياءِ
جان لبياءِ جيس ڪتو جي لبي
عجان تنهن جي پنياءِ ڏنئي تڪ نهڪي
جان لبياءِ جيسر ڪي پي تڪ ڏني
جڏهه ذبح ڪبو تهڪي تڏهه نرت ڪئي
تان ڪين ته جو نجر ود رس نه تنيند
تا حڪم ته ڪي ٿهڙو جهڙو ٻڪريءَ کي
قاضيخان ۾ مسعودي ۾ ئي پانئي مسلو
پر پوئي پليتي جنهن ڏو نبسو ۾ ئي ٻار
بوءِ نڪري نجري تهجي ماهه منجها
مگر جي لبي اپيار ئي ته وهنڪي ڪيترا
تڏهه ونجي دهشت ٿيي ڪير سنڌس
تنان ۾ دڳي ڪي لسبوڏه پورائي ڏيه
پڻ ۾ ڏي ٻڪريءَ کي نري چار ڏينه لئي
تڪاٻيٽريڪي ڏيهنجي اعتبار نه ڪجي
ذبح ڪجي تڏهه جڏهه هي قرار ٿئي

تڏهن ڪيڻ تنهن جو درست مؤمنن پر مٿو وجهبو اڳلي عالما ايئن چون

۽ جان پهڻ ۽ ڪتن جي مڙن ڪري سو دانه تڏهن فڪر ڪبو تنهن جو هھڙو چياءَ

جن پاٽي پائي ٽانءُ ۾ مهداس رکجي جان لبيائين جيِ سين ڪتو جيئن لبي

تان حڪم ڪتي جو تنهن ڪي منجهه ڪتاب لکي ۽ جان پَنهن جيئن پيتائين ڏيئي ٽَڪِ تنهن ڪي

تان ڪِيڻ حلال تِنهن جو جيڪي رِي مٽي ۽ جان لبيائين جيِ سين ڪين پئي تڪ ڏيئي

تڏهن ڪهڻ ڏارا تنهن جي خبر نہ پوندي جڏهن ذبح ڪبو تنهن ڪي، تڏهن نِرت ڪبي

جان آنڊا نڱيا تنهن منجها ۽ اوجهري نہ هوءِ تان ڪِيڻ تنهين جو ٻچڙو درس نہ ٿيندوءِ

جان اوجهري نڪتي آنڊن ساڻ وري تا حڪم تنهين ڪي تهڙو جهڙو ٻڪري ڪي

مگر مٿو تنهن جو وجهبو اڳلي "قاضي خان" ۽ "مسعودي" ۾ اي مسئلو پسجي

پڻ جو وهٽ آهي حلال اصل ۾ ڪِيڻ ۾ موچار پر يوني پليتي چرندو بسُوڙي نِبار

گاه نہ چري مورهين پليتيا ڏار بُوءِ نڪري ٻچڙي تنهنجي ماه منجهار

ڪيڻ ماه ڪ ڪير تنهن جو لکيائون مُردار مگر جي لئي اپياري تنهن وهٽ ڪي ڪيترا ڏينهڙا

گاه موچارو چارجي تن ۾ تهين ڪا تڏهن وجي درست ٿئي ڪير سندس ۽ ماه

ڳاٽيٽو تن ڏينهن جو ڪنين لکيو هيءِ تہ اُٺ ۽ ڍڳي ڪي لئبو ڏه پورائي ڏينه

جهرڪي ڏينهن هيڪڙو، ڪڪڙ جهلي ٽي پڻ رڍ ٻڪري ڪي ٽي چار ڏينهن لئجي

مگر صحيح قول ڪتاب ۾ هن پر تو آٽي تہ ڳاٽيٽي ڪي ڏينهن جي اعتبار نہ ڪجي

تيسين لئجي تن ڪي جيسين بُوءِ وڃي ذبح ڪجي تڏهن جڏهن هينئون قرار ٿئي

پر پي جلن جو جيو انجو سو لازم تنهن ڌوئڻو
۽ جان پليتي پئي چري ڪي پئي چري گاه
تنهن ڪئين درست تنهجو بدن نه ڌارا
تيلاه ڪا ڏوهه سول رکجي گهر سندو ماه
ڪنهن ڪئين ڏنا ٿهڪي ڪتي ڪي سور جو
جان اهي انجام ٿيو پهرو ڪي پيو
تجان پيتي پنجاتا پرينده ذبح ڪيا سو
۽ جان پئي پنجاتا ان تولن جي مده ڪڏري
تنهن ڪئين تهجو چياء نجگاه
چار جيسن تن ڏيهنم موچار پيرو گاه
جي ڪه ڏگي ڪي ٻڪريس ونجي جماع ڪيو
تعزيرس تان ٿهڪي پرينده ڏيو
مگر جنگ ته پاسو ڪجي ڪنا ڪئين تهنجي تو
اعتماد پئي انه قولتي منجهان وصي جو
پيو قسم تن حيوان جو جي ڪئين نگرجن
لکيو بيان تهجو هنين عالمن
ڪئين حرام تهجو متي مؤمنن

جڏهن ڪي پليتي ڏوهه سو چري ڪئين
بوءِ بچڙي تهم ٿيي نه پيدا
توڻي ڏگي ڪي بکري ڪي گهڙا هي سا
جيڪڏهن پيي ڪير گڏهه جو جيلو ڪي گنو
ڪي خمر پيار ثاء انکي ڪي پاڻي پليتي گڏو
تان حڪم تهجو هيڙو پرهين فرما ٿيو
تان ڪئين حلال تهجو لڪياء پڌر هو
ڪي پيار ٿاس اصله گهيرا پيرا ٻ
جي جليسر ان تولن ڪناتري چار ڏهڙا
تو نهي موچار ونتي ته سندو ماه
ڏوه پرماءِ پانکي گهرڻي ڪم ڪجو
پر ڪئين ته حيوان جو حرام جون نهو
ڪي هي ڪري ٿهڪي ڪانئي چڏ بوءِ بوءِ
جن حضرة علي اهڙي وهيڪي ڪهي ڪانڙ
اهي چياء پڌر هو منجهان پکرين
تجبڪي منجهائي شڪار جيني سر ڪر
جهرو مبارڪي ترجي ڪي جهڙي ڪي شڪرو

پر اي جهلڻ جو حيوان جو سو لازم تڏهن هوءِ
۽ جان پليتي پڻ چري، ڪي پڻ چري گاهه
تڏهن ڪِيڻ درست تنهن جو ٻَڌڻ ئي ڏارا
تيلاهه ڪاڏو رسول رب جي ڪڪڙ سندو ماهه
ڪ ڪير ڏنائون تنهن ڪي ڪتي ڪ سوئر جو
جان آهي اجا مرتبو پهريون ڪ ٻيو
تہ جان پيتي پڄاڻا پريندي ذبح ڪيائون سو
۽ جان پيڻ پڄاڻان ان تولن جي مُدة گذري ڪا
تڏهن ڪيڻ تنهن جو چيائون نہ جُڳاءِ
چارجيس تن ڏينهن ۾ موچارڙو گاهه
جي ڪنهن ڏڳي ڪ ٻڪري سين وجي جماع ڪيو
تعزير سٽراڻو تنهن ڪي پريندي ڏبو
مگر چڱو تہ پاسو ڪجي ڪنا ڪِيڻ تنهن جي توءِ
اعتماد پڻ انهيءَ قول تي منجهہ "خلاصي" چوءِ
* ٻيو قسم تن حيوانن جو جي ڪِيڻ نہ گهرجن
لکيو بيان تنهن جو هن پر عالمن
ڪِيڻ حرام تن جو مٿي مؤمنن

جڏهن ري پليتي ڏور سو چري ڪين ٻيو
ٻُوءِ ٻڇڙي تنهن ۾ ٿئي نہ پيدا
توڻي ڏڳي ڪ ٻڪري ڪ ڪڪڙ آهي سا
جيڪڏهين پِيئي ڪير گڏهه جو ڇيلو ڪ گهيٽو
ڪ خمر پياريائون ان ڪي ڪ پاڻي پليتي گڏئو
تان حڪم تنهن جو هڙو پَڙهين فرمايو
تان ڪيڻ حلال تنهن جو لکيائون پڌرو
ڪ پياريائينس اصلهين گهٽيرا پيرا
جي جهليس ان تولن ڪنا ٿي چار ڏينهڙا
تہ وجي موچارو ٿئي تهين سندو ماهه
ڏوهه پريائين پاڻ ڪي ڪري ڪم ڪچو
پر ڪِيڻ تنهن حيوان جو حرام چون نہ هوءِ
ڪُهي ڪري تنهن ڪي ڪانئي ڇڏبو پوءِ
جيئن حضرت علي اهڙي وهٽ ڪي ڪُهي ڪانرايو.
آهي چيائون پڌرو منجها پکيئڙن
تہ جيڪي منجها پکي شڪار چنبي سين ڪن
جهڙو باز ڪ ترمچي ڪ بهري ڪ شڪرو

---

* حلال ۽ حرام پکين جو بيان

ڪِ سِرن ڪِ سيچانو ڪِ ڪجهڙ ڪِ باشو
پڻ جيڪي ڪين پلبتي پکيڙا ڪِ پوندي
ڪين زبون تنهنجو لکيو ڪتاب ۾
نڪِ نسور ئي پوندڙ نکي ڪِ پلبتي ڪين
جهڙو ابابيل ڪِ ڪيرو مور ڪِ جهرڪي
ڪِ ڪبوتر گرجهو ڪِ ورهي هوءِ وحشي
ڪِ شتر مرغ ڪِ بلبل ڪِ قاز ڪِ قمري
ڪين جتو ئي جيڪي پڻ حلال لکيا
اهي حڪم ڪانگ جو مٿي جي بيان
هيڪڙو قسم ڪانگ جو اهڙو اهي
ڪين ته جو چڙو منجهه ڪتاب لکي
جو پلبتي ڏار امور جي ڪين سو
ٻئو قسم تنهنجو اهو جي لکن
پڻ جو جي سڏا ءِ انکي اوجهو قسم
ٽئو قسم تن حيوانن جو ڪين حرام
سڀني سيتي حرام لکيا الله ڪتاب ۾
ڪِ ورهي تنهنجو منهن ۾ سو پيري ماهو

ڪين ان مٿرن جو سيائي ٻچڙو
پرسي پلبتي هي ٻو ڪين جٽن
ءِ جنهني سِ پکيڙا جي شڪار مڪڙين
ساڻي سي حلال ڪيا عالم فرمائين
ڪِ هدهد ڪِ جو نير ڪِ ڪبر گهه ماڻي
ڪِ ڪنج ڪِ مرغابي ڪِ تتر ڪِ تغدري
ڪِ ڪڪڙ رهي جا ماڻهن گهه ڪڪڙ جنگ
مذهب امام اعظم جي انهي ريا
صحي سنجي نکي هي جن ڪتن
جو شڪار جنهني سر ڪري پکيڙا قادر
ٻو قسم تنهنجو اهي جون اهو
اهي ڪين مومنکي دهشت نه ته جو
جو جي پلبتي کي ءِ پڻ جيي آن
ڪين ان پڻ قسمن جو دهشت مسلمن
اهي تن تولن ڪا جي مٿي زمين سر
جهڙو ٿو ڙ ڪِ ڪر وڪجي گهه جاهو
ڪِ ڪتو جو گرجهو ڪِ ورهي جنگ سنڌ

ڪ سرڻ ڪ سيچانو ڪ ڳجھ ڪ باشو — ڪِيڻ ان مڙني جو چيائون ٻُڇڙو

پڻ جيڪي ڪِيڻ پليتي پکيڙا ڪ ڍوندي تي پون — پر سي پليتي ري ٻيو ڪين ڇُٽن

ڪِيڻ زبون تن جو لکيو ڪتابن — ۽ چنبي سين پکيڙا جي شڪار نہ ڪرين

نہ ڪي نسوري ڍونين ڪي ڪ پليتي ڪي ڪين — سائين سي حلال ڪيا عالم فرمائين

جهڙو ابابيل ڪ ڳيرو، مور ڪ جهرڪي — ڪ هُدهُد ڪ چوٽير ڪ ڪٻر ڪ دوهائي

ڪ ڪبوتر گهرن جو ڪ وري وحشي — ڪ ڪُنج ڪ مُرغابي ڪ تِتر ڪ تُغدري

ڪ شُتر مرغ ڪ بُلبل ڪ قاز ڪ قمري — ڪ ڪڪِڙ رهي جا ماڳهن ۾ ڪ ڪڪڙ جهنگ سندي

ڪِيڻ چتوء ۽ چِٻ ڪي پڻ حلال لکيائون — مذهب ۾ امام اعظم جي ان پر چيائون

آهي حڪم ڪانگ جو متي چئن يَتيَنِ — صحي سٽجي تن ڪي هينئين جي ڪنن

هيڪڙو قسم ڪانگ جو اهڙو آهي — جو شڪار چنبي سين ڪري پکيڙا ڦاڙي

ڪِيڻ تنهن جو ٻچڙو منجھ ڪتاب لکي — ٻيو قِسم تنهن جو آهي چون اهو

جو پليتي ڏاران مورهين ڇُٽي ڪين ٻيو — آهي ڪِيڻ مومنن ڪي دُرست نہ تهين جو

ٽِئو قسم تنهن جو اهوئي لکن — جو ڇُٽي پليتي ڪي ۽ پڻ ڇُٽي اَن

پڻ جو ڇُٽي سدائين اَن ڪي او چوٿون قسم لکن — ڪيڻ اِن ٻن قسمن جو دُرست مسلم

ٽِئو قسم تن حيوانن جو ڪيڻ حرام جن — آهي تنين ٺولن ڪان جي متي زمين سُرن

سي سيئي حرام لِکيا اندر ڪتابن — جهڙو نور ڪ ڪِرڙو ڪ ڪچون ۽ جاهو

ڪ وري سپ ڪ سرجٽو ڪ سوپيري سانپو — ڪ ڪُوئو جو گهرن جو ڪ وري جهنگ سندو

ڪهڪي ڏيڏر ڪي ٻڌون ڪوڇي سانڊ
ٻئن مڙن تولئجو ڪئن درست نه هو
بد تول حلال لکيا مڙئي منجهان تن
پيا سيني تنڪان عالم حرام جون
ڪي پتنگ ڪي ڪرڪير پوڪي مکڪي مڪڙي
ڪي مکڙ مالکي ٻي ڪي جيون ڪي اڏو هي
توهي ڪيان ٿجاڪي ميوي سندا
مگر سوف ڪي ڪاهه ڪم ڪيا جي لين
ماڙو تجي ڪيڏن ڪنا عاجز ٿئي اين
جي ڪيا ڪيڏي نسگيا سي معاف ٿا جون
پر جيڪي ڪيڏي سگهي ٿيم موسير تن
رت وهند رنئي ٿيم مورا ء :
مگر مچي جنجي جهڪي سادرس لکياء
جهوا ٻڪي پاڻي جا جيڪي ٿا پسجن
قسم جي مچي جاسي درس سيئيي
توهي اڇي رنگ ساڪي ورن ڪا پريم
توهي لهر ڪي سنڌ ڪالر ذات حڪم جي

ڪي سيا تو پاڻي جو ڪي پيا پاڻي تو
پڻ رت وهند رنئي جن منجهه تولن
هيڪ مچي مڪر بيا سي صحي ڪجن
جهڙ و مهو منڪر ڪي جيني ڪگار و لسار
ڪي تندن ڪي ڪويير و ڪيٽر نندي ڪرودا
پڻ قسم سيني ڪيئن جا جيا ڪيڙا
ڪي پت ڪيڏي جن منجهان تو ٿي
ڪي ڪهان پون منڪم ڪي لمام جاڻن
تڏهه ڪيم سند عين تولنجي موهن ني
مطالب المؤمنين مڃي اشارة لکن
جاين جن تولنجو پاڻي ملا هيڪ سند
ڪين حلال نه هيڪڙو تول نياء
پر جيڪي تو ڪي جاپن سگهي ٻي پاڻي
ڪين درست تجهوا تو عالمن
توهي لسي هوء سا توهي جليري
توهي وڏي ساڳي ڪي اهي ننڍيري
پر ڪين مچي جو مڙه تڏهه حلال ٿئي

ڪ ڪه ڪ ڏيڏر ڪ پٽون ڪ وچي ڪ سانڊو   ڪ سياتو پاٽي جو ڪ بياباني توءِ

ان مِڙن ٿولن جو ڪِيڻ دُرست نہ هوءِ   پڻ رت وهندڙ نہ ٿئي جنين منجهہ ٿولن

ہہ ٿول حلال لکيائون مڙئي منجها تن   هيڪ مڇي، مکڙ بيا، سٽي صحي ڪجن

بيا سيئي تن ڪان عالِم حرام چون   جهڙو مهوءِ مُنگهڻ ڪ جنيي ۽ ڪ ڪارڙو ڪ ملڪوڙي

ڪ پتنگ ڪ ڪڙڪبيتو ڪ مک ڪ مکڙي   ڪ تنبڻ ڪ ڪوريئڙو ڪ ڪيڙ نندي ڪ وڏي

ڪ مک ماڪيءَ جي ڪ جُون ڪ اڏوهي   پڻ قسم سيئي ڪِيئن جا چيائون بچڙا

توٽي ڪينئان اَن جا ڪ ميوي سندا   ڪ پَٽُ ڪيجي جن منجها ڪ توٽي ڪ بيا

مگر صوف ڪ ڪارڪ ۾ ڪينئان جي لين   ڪ ڪينئان پون مگّن ۾ لِهَا ۾ چارن

ماٽھو تن جي ڪيڻ ڪنا عاجز ٿي اُيين   تڏهن ڪيڻ سندي ٿن ٿولن جي موڪل ڏني پڙهين

جي ڪينئان ڪيي نہ سگهبا سي معاف ٿا چون   ”مطالب المؤمنين“ ۾ اي اشارة لکن

پر جيڪي ڪيي سگهجي تنهن ۾ مَ ويسرن   چاپڻ جنين ٿولن پاٽي ۾ ۽ رَهَڪِ سدائين

رت وهندو نہ ٿئي تنهن ۾ موراهين   ڪِيڻ حلال نہ هيڪڙو ٿول نيائين

*مگر مڇي چٽجي جنهن کي سا درس لکيائين   پر جيڪي ٿوڪ چاپن سُڪي اتي ۽ پاٽي ۾ پونن

جهڙا پکي پاٽيءَ جا ڪي ڪي ٿا پسجن   ڪِيڻ درست تن جو اُتو عالمن

قِسم جي مڇي جا سي دُرس سيئي   توٽي لسي هوءِ سا توٽي چِليري

توٽي اڇي رنگ سا ڪ وَرن ڪاريري   توٽي وڏي سا گهٽو ڪ آهي ننديري

توٽي لُهر ڪ سنڪ ڪا ڪ ذات حَڪمن جي   پر ڪِيڻ مڇي جو مِڙهين تڏهن حلال ٿئي

---

* مڇيءَ جو بيان

جڏهن ٿيو مرڻ تنهجو ڪنهه سبب ڪري

ڪ نه ٿيو نيئي پاڻه نڪري ٻهر اچي

ڪ رهي وڃي پاڻي مڇي تا سڪي منجهه جڏهن

ڪ ٻجي رهي جاريم ڪ ڪنڌ ٻيم اٽڪي

ڪ ڪو ٽول وڏاءِ پاڻي م جو مڇي کي ماري

ڪ گرمي م سج جي ڪ پاڻي م ميري

ڪلو لڳي ٿيس مڇي پيئي مري

ته جان سبب مڇي جي موت جو ظاهر نه سڃي

ڪ مڇي لڏاءِ پاڻي م پر خبر ڪا نه پوي

تڏهه کين ڊرس نه تنهجو مومنن مڃي

پر جڏهه پاڻي وڌو رهي مڇي متا

جان اهيس پار سسي جو ٻهر پاڻي کا

ته جان سسجي پاڻي م ٻهر پجي پار

کفاياءِ تنين م ڪڏي ڇتن نهار

حڪم ته جو هم تو منجهه ڪتابن اهه

تان کين سنڌي تنهجي منع ڪيا موراه

تان جان سبب تنهجي موت جو سڃي پيدا

جن ڪر جلي انڊاءُ پاڻي ڪنارهه ته ڪي

ڪ درياوڏ ٿو تهڪي ڪنڌ نيئي اڇلي

ڪ مڇي هيڪر ئي ٿڪي ڪهي موڪلي

ڪ ڪو ٻڪي تهڪي جهنب سان جهي

ڪ مري سو ٿڙائي سبب امنهن پاڻي جي

ڪ ڪو سائي پاڻي ڪي ڪ تڏائي وري

تن سڀني صورتن ڪنن درست ئي

مرڻ مري پاهجي ڪ ڪه مرض ڪري

ته ڪ مرڻ انجو ڪنه سبب ڪري ڪهڙي سبب اهي

پي مسئلو هي ڪنس سٽي ياد ڪجي

پر ڪ رهيو س پاڻي م ٿو ٻهر ٿها

تان ڪين حلال تنهجو لڪن عالمن تا

تڏهه عالمن تهجي ڪين ٿي ڏنو ڪين قرا

پڻ جا تري پاڻي ٿي مڇي موت پوا

تجا سڀجي اپا مي پٽ پر موٽي پيئي سا

جان اهي پٽ پر منجهس سوجهه نه ڪا

جن لڳر هُمر پٽ اٿي ڪي پٽ ڪوڪا

جڏهن ٿيو مرڻ تنهن جو ڪنهن سبب ڪري   جيئن ڪر جهلي آندائون پاڻي ڪنا ٻهر تنهن کي
ڪ ٽپو ڏيئي پاڻهي نڪري ٻهر اچي   ڪ دريا وڌو تنهن کي ڪنڌي تي اُڇلي
ڪ رڙهي ويو پاڻي مڃي تا سُڪي منجهه چڙي   ڪ مڃي هيڪڙي ٻئي کي کِهي موڪلي
ڪ ٻجهي رهي جاريءَ ۾ ڪ ڪُنڊي ۾ اٽڪي   ڪ ڪو پکي تنهن کي چهنب ساڻ چِني
ڪ ڪو تول وڌائين پاڻيءَ ۾ جو مڃيءَ کي ماري   ڪ مري سوڙهائي سببا مَٽ ۾ پاڻيءَ جي
ڪ گرميءَ ۾ سج جي ڪ پاڻيءَ ۾ ميري   ڪ ڪوسائي پاڻي کي ڪ ٿڌائي وري
ڳلو لڳي تنهن سين مڃي پئي مري   تِئن سيني صورتن ۾ کِيڻ دُرس ٿئي
۽ جان سبب مڃي جي موت جو ظاهر نہ پسجي   مرڻ مري پانهنجي ڪ ڪهين مرض ڪري
ڪ مُئي لڌائين پاڻيءَ ۾ پر خبر ڪان پوي   تہ ڪ مرڻ ان جو ڪنهن سبب ڪري ڪري سبب آهي
تڏهن کيڻ دُرس نہ تنهن جو مؤمنن متي   اي مسئلو هينئين ڪنن سين سٽي ياد ڪجي
پر جيڪڏهن پاڻي وئو رڙهي مڃي متا   پر ڪِين رهيوس پاڻي ۾ پئو ٻهر تها
جان آهيس پار سِسي ٻهر پاڻي کا   تان کِيڻ حلال تنهن جو لکن عالم تا
۽ جان سسي پاڻيءَ ۾ ۽ ٻهر پُجي پار   تڏهن عالمن تنهن جي کِيڻ تي ڏنون ڪين قرار
"ڪفايا" ۽ "تبيين" ۾ ڪدي تون نهار   پڻ جا تري پاڻيءَ تي مڃي موت پُؤا
حڪم تنهن جو ههڙو منجهہ ڪتابن آه   تہ جا سُجي ايامي پُٽ پر موٽي پيئي سا
تان کِيڻ سندي تنهن جي منع ڪيائون مورا   ۽ جان آهي پيٽ پر منجهس سوچ نہ ڪا
تان جان سبب تنهن جي موت جو ڪو پسجي پيدا   جيئن لڳو هُئس پُٺ اتي ڪ پيٽ تي ڪو گهاءُ

تان ڪيڻ حلال ٿيو نات ناهه روا
ڪي پکي ڪري جهنس ٻه آڏ ته ڪي؛
پڻ جي ڪه اڏ مڇي جو لڏو زمين متا
جي مڇي منجهان ڪري پي مڇي نڪري
تڪين درست ٿيو جان سڀ سلاهي
تان منع ڪئي عالم ته جي ڪيا
تڪين ته مڇي جو موچارو جون
ڪتاب حيوة الحيوان ۾ پي پچار لڪن
ناهه لازم تن اُتي چون بسم الله
پڻ پاڻي پليت ۾ مڇي جا جا پي
ڪيڻ درست ٿيو پڇا تان ڏوپي
ڪين نگر جي تنجو اڇلي وجبو س
جه منجها ڪنڌ وڃنجو پيتو ڪيئي نسڳجي
درست چيا ٿهڪي صحي قول ڪري
قسم جي مڪر نجاسي مرتي حلال جون
ٿوٺي مومن تنکي ڪي مجوسي وتن
جي ڪٽي ڪڏ زمين ۾ مڪر لتياءِ

جي هٿي ٽراز مڇي ڪي ڪو سوت ڪري
تڪين پڻ ٽڪر نجو درست فرمائي
نه اهي موچارو گڻ ڪٿ وارن لاءِ
ڪي منجها پيٽ پکي جي نکتي ٻهروري
ءِ جان تغير ڪا ڏاءِ جهجي تي پرزا
جي ماري مجوسي مڇي ڪي ڪٽي هيڪاندي
ڪونه اختلاف انهن منجهي مذهبن
پر جيڪي مارين مڇي ڪي مومنين منجها
جي جڏ ياءِ جاڻي پڇي تيئي موهن ڪا
وڏي ته پاڻي ۾ وڏي سا ٿيي
پتو جو مڇي جو ڪنڌ وپٽ سنڌو
پر جا مڇي ننڍا ئي ۾ اهڙي اهي
ڪراهت ٿهجي اختلاف لکي
پر جنڪه نه پاسو ڪجي ڪا پي جي لپي
ٿوٺي ڪه سبب ڪري يه سبب
بسمله وقت وٺجي پڻ لازم ڪا لڪن
ڪي جيرنهم حير اجلي ڪئي ڪانياءِ

تان ڪيڻ حلال تنهن جو نات ناه روا　　جي هٽي تراڙ مڇي ڪي ڪ ٻه پوت ڪري

ڪ پڪي ڪري ڇهنب سين ٻه اڌ تنهين ڪي　　تہ ڪِيڻ ٻنهي ٽڪرن جو درست فرمائي

پڻ جي ڪنهن اڌ مڇيءَ جو زمين مٿا　　تہ آهي موچارو گهٽو ڪِيڻ وارن لاءِ

جي مڇي منجها هيڪڙي ٻي مڇي نِڪري　　ڪ منجها پيٽ پڪي جي نڪتي ٻهر وري

تہ ڪيڻ درست تنهن جو جان سڄي سا آهي　　۽ جان تغير ڪاڏائين ڇڄي ٿي پرزا

تان منع ڪئي عالمن تهين جي ڪِيٽا　　جي ماري مجوسي مڇي ڪي ڪٽي هيڪاندي ڪن

تہ ڪيڻ تنهن مڇي جو موچارو چون　　ڪونهي اختلاف ان ۾ منجهہ چئني مذهبن

ڪتاب "حيواة الحيوان" ۾ اي پچار لکن　　پڻ جيڪي مارين مڇيءَ ڪي مؤمنن منجها

ناهي لازم تن اتي چوڻ بسم الله　　جي ڇڏيائين جاٽي ٻجهي تہ ڀَئي مور نہ ڪا

پڻ پاٽي پليت ۾ مڇي جا جاپي　　وَڏي تنهن پاٽيءَ ۾ وڏي سا ٿئي

ڪِيڻ دُرست تنهن جو پڇاٽان ڏوتي　　پتو جو مڇيءَ جو ڪ ڪندو پڻ سندوس

ڪِيڻ نہ گهُرجي تن جو اُڇلي وجهبوس　　پر جا مڇي نندائي ۾ اهڙي آهي

جنهن منجهان ڪندو پُٽ جو ۽ پِتو ڪيي نہ سگهجي　　ڪراهت ۾ تنهن جي اختلاف لکي

دُرست چيائين تنهن ڪي صحي قول ڪري　　پر چنگو تہ پاسو ڪجي جيڪا ٻي ليي

قِسم جي مڪڙن جا سي مڙئي حلال چون　　توڙي ڪنهن سبب ڪري ڪ ريهين سبب مرن

توڙي مؤمن تن ڪي ڪ مجوسي ونن　　بِسمله وقت ونڻ جي پڻ لازم ڪان لِکن

جي ڪٽي ڪڏ زمين ۾ مڪڙ لٽيائون　　ڪ ڄيري ۾ جيئرا جهلي ڪٽي ڪانيائون

ڪي وڃي ڪوسي پاڻي ۾ تنگي ٿيا
پر ڪائڻ جيري تن کي جون ڪراهت
هي ڏيئي سڀئي حڪم شريعت جو
ها اڳي سڀئي بيان تنهن جو هيس هتا
رهٽ وهي جو نرتي منجهان سو حرام ڪيا
پر ان ڏارا رهٽ پيو درست چيا
تنهن کي ذبح پنجاتار ڪڻ پٺ جي وهنده
فتوى لکي ڪتابن ۾ انه قول اچي
هيڪ الت قرج پئو نر ٿيا انورا
پنجا پنو وگوڃه سارئي صحي ڪجا
اتا ڳرڀ بکنڌ جي نوءِ مغز مڻي جو
ني مرتئي ڪراهت تنزيه ڪري ڪتاب
ان ڏه ٿولن رئي حلال چيا مرئي تو
ڪي هي ڪي بڪي ڪي قبر ڪي اندرا
ڪي رڳ ڪي چرٻي ڪي ڪونرا سنگرا
مگر هذا جي پکين جا پکسندا
پڻ عالمن وچري ۾ اختلاف لکن

تمرن مذهبن ۾ سي حلال ڪيا
ڪجي پاسو ته ڪنا جي تني سڀ بسو
ڪين درست جن جيوانجو سي اچي
ڪين نگر جي جن ٿولنجو دوهر حلال
ڪين ڪنا تهجي منع ڪياءِ
ڪن ڪتابن ۾ هي روايت آهي
ڪين تهجو مومنن کي پڻ درست نه
ڏه ٿول حيوان حلال لم لکن ڪراهت
جوتي دبر حيوانجي پڻ آهي مڪروها
ستا سنهر و بيرد وجهم سي ساما
ڏه مغز ڪنڌ جو پنجي جهم مني جاءِ
ڪين نگر جي تنهن جو ضرور ڏارا
ٿوڻي ماهه ڪي پوجري ڪسني
ڪي ڪلمن بوجهي ڪي سنداسي ڪنڙا
ڪي جونرو ڪرتري ڪه هذا کوهرا
جي گابجي تنڪي تجنگ ڪين جور
ڪن درست جي کي ڪراهت

ڪ وجي ڪوسي پاڻيءَ ۾ تن کي تايائون — تہ مڙن مذهبن ۾ سي حلال لکيائون
پر ڪائڻ جيئري ٿول جو چون ڪراهت هوءِ — ڪجي پاسو تنهن کنا جي ٿئي سجهہ ٻيو
هينئون ڏيئي سڄي حڪم شريعت جو — ڪِيڻ دُرست جن حيوانن جو سي اچي ات پُنا
هاڻي سڄي بيان تن جو هينئين سين هٿجا — ڪِيڻ نہ گهرجي جن ٿولن جو ڍور حلال منجها
رت وهي نڙي منجها سو حرام لکيائون — ڪِيڻ ڪنا تنهن جي منع ڪيائون
پر ان ڏاران رت ٻيو دُرست چيائون — کن ڪتابن ۾ اي روايت آهي
تہ جيڪي ذبح پڄاڻان رڳن پيٽ جي وهندڙ رت رڙهي — ڪِيڻ تنهن جو مؤمنن کي پڻ درست نہ آهي
فتويٰ لکي ڪتابن ۾ انهي قول اُتي — ڏهہ ٿول حيوان حلال ۾ لکن ڪراهت ٿا
هيڪ آلت، فَرج ٻيو، ٽِئا آنورا — چوٿي دُبر حيوان جي پڻ آهي مکروها
پنجون پِتو، وکو ڇهون ساري صحي ڪجا — ستون سنهڙو پردو جنهن ۾ سٽي ساماءِ
انون رڳون ۾ ڪنڊ جون، نائون مغز مٽي جو آه — ڏهون مغز ڪَندي جو پُٺ جي جنهن ۾ مني جاءِ
اِي مڙئي ڪراهت تنزيهہ ڪري ڪتاب لکيا — ڪِيڻ نہ گهرجي تن جو ضرورت ڏارا
ان ڏهن ٿولن ري حلال چيائون مڙئي ٿوڪ ٻيا — توڻي ماه ڪ پوچڙي ڪ سِسي ۽ ڪُريا
ڪ هينئون ڪ ٻُڪي ڪ ڦڦڙ ڪ آنڊا — ڪ ڪل مذبوح جي ڪ سندا سي ڪنڙا
ڪ رڳون ڪ چربي ڪ ڪونئرا سگڙا

مگر هڏا جي پکين جا ۽ پک سندا تن — جي ڪائجي تن کي تہ چڱو ڪين چون
پڻ عالمن اوجهري ۾ اختلاف لکن — ڪن دُرست چئي، کي ڪراهت ڪهن

ڪين جا ٻور جي جهم ڪپ ساماءِ

تنهن تي جو سفر ٿو لکيا علماءِ

وري جي ڏنا ٿهڪي اڳي ذبح ڪنا

ماه جن تو لڳو حرام آهي انا اما ٿيا اڳير

ٻن ڪڪڙ ٻڪري ذبح ٿي مري پيا

تڪيه ڦٽو تنهجو تو وڃي ماه نڪي

هاڻ سڀڻ سڀ ڳاڏو محمد جن منجها

ڪجي تحقيق تنهجو منجها سڪ سر ٿئي

ڏه وهت لکيا اهڙا صحي سڀ سڀڻ

ٿئي ڪڪر جا تعدد ٿي جو منجها ڪيرڻ

ڪرڻ ڪتابن ڄاري آهي

مڪر ٿئي ماهم ٻن روايت آهي

سرخاب آهي هيڪڙو ٻئي ٻاڻي جو

تڪو اڏا اهي ڳڻ جو نس چڪو ٿيو

مهر ڪر منڊ ٿي ٻاج ساڻ ٻڌڻ

من جي منايڻ جا يا ٻڌ پريا جن

ڪريا رحمت تنهن ڪلو ٻي ڪهڻ

جي هوندي هيڪانڌ جيو انس ڪنڌي

پر جي ڪيرڻ ٻهر اچي نڪري ڏور منجها

تڏه منع ڪياءُ ته جي ڪيٺا

مڪر ڪير آهي عو تجو ٽسٽ ڪيرو ڪي

انون نڪو ته منجاڏي ڪير نڪري

فتاوي سراجي مر ڪيڏي نهاڃي

ڳاڏو جن تو لڳو ماه محمد مير صلي الله عليه وسلم

تڏهين تسلي تڪي اندر جن اڪير

اٽ ٻڪري ٻڏي جو تو سمهو جون

سٽا ڳوشت ڳوڙ جو انو سند و ڇين

تڪا ڏو ڳوشت سرخاب جو سيد سوڀها

پور اڏه حيوان تيا ان روايت ڪري

ڳار و تيئي رنگم مرغابي جيڏو

سانيم سڀ سوڀهائي مرن مومن

بخشي بوجهه ڀڃائي ڏهر اڏهار ٿين

ڪرم تنهجو ڪثير سوبي صاسنڌ حبيب

لا اله الا الله محمد رسول الله صلي الله عليه وسلم

ٻيپيرڻ جا ڏور جي جنهن ۾ ڳپ ساماء
ته ڪِيڻ تنهن جو سڦرو لکن تا علماء
وڏي چڏيائون تنهن کي اڳي ذبح ڪنا
ماه جن تولن جو حرام آهي، آنا امار تن جا ڪير نه ڪئجي
پڻ ڪڪڙ ڪ ٻڪري ذبح ري مري پئي جي
ته ڪيڻ ڦترو تن جو توڙي ماه نه چکي
* هاڻ سڄن سي کاڌو محمد جن منجها
ڪجي تحقيق تن جو منجها سڪ سرير
ڏه وهٽ لکيائون اهڙا صحي سي سڄن
پنجين ڪڪڙ، ڇهون تغدري ڇئو منجها پکيڙن
ڪن ڪتابن ۾ پچار اي آهي
مڪڙن جي ماه ۾ پڻ روايت آهي
سُرخاب آهي هيڪڙو پکي پاڻيءَ جو
تکو اڏامي گهڻو چونس چَڪويو
مهر ڪر مون ڏٽي ٻاجهه ساڻ ٻُڏن
مون جيئن مَنايِن جا پاندا پريا جن
ڪري رحمتون تن سين ڪلمون جي ڪهن

جي هوندي هيڪاندي حيوان سين ڪهندي ويرا
پر جي ٻيپيرڻ ٻهر اچي نڪري ڏور منجها
تڏهن منع ڪيائون تنهن جي ڪِيڻا
مگر ڪير آهي عورت جو درست ڳيرو ڪي
آنو نگئو تنهن منجهان ڪ ڪين ڪير نڪري
”فتاويٰ سراجي“ ۾ ڪڍي نهارجي
کاڌو جنين تولن جو ماه محمد مير

اُٺ، ٻڪري ۽ ڍڳي، چوٿون سهو چون
ستون گوشت گورخر جو، اٺون سندو مڇين
ته کاڌو گوشت سُرخاب جو پڻ سيد سونهاري
پورا ڏه حيوان ٿيا ان روايت ڪري
ڪارو ٿئي رنگ ۾ مرغابي جيڏو
سائينم سنئي سونهائي مڙن مؤمنن
بخشي بوڇ بچائيون ڏوهڙا ڏوهارين
ڪرم تنهن جو ڪثير ٿيو اي صاحب سندا سين
لا اله الا الله محمد رسول الله ﷺ

* بيان نبي سائينءَ جن جانورن ۽ پکين جو گوشت کاڌو.

پهرو باب ذبح جو اچي ٿيو تمام
تہ ٿيئي پر وجهن سهلو حلال حرام
سکي شريعت کي ور عامل عمل کرن
لکن کتابن ۾ نرٿي سي پچار
واذا حللتم فاصطادوا فرمايو جبار
پر کيو شڪار پاڻ نکدا اسره وره شپي
تيلاه مباح ٿيو منجھ مڙن مذهبن
ڪي ڪري نيت له نفع جي وٽن شڪار
پر کين جن ٿو لنجو حلال مور نهوء
جي شڪار کجي تهجو تکراهت نهوء
ڪم اسندي ڪل تنجي ڪي شر دفع ڪيو
هيڪر و ٿيئي تن حيوانن جي شڪار جي هون
حکم پن قسمن جا بيان کيا کرجن
چوڏه شرط شڪار جا منجھ ڪتاب لکي
تسکن ٿين سهلا مومنن متي
جن شڪار کجي جه حيوانن سو قارنه
جهرو ڪتو لڏ شينه کو سڙ کو مرو رنهو

هاڻي سو باب شڪار جو سنجي بيان
سنجي مسئلا ونجاين عي باجهان
تہ صباح ذبح قيا جي مرکن وجهين
تہ اهي فرحت مومنن کي کري سندو
موکل ڏني تنجي پٽ محمد مختار
مگر اذن ڏنا انهو کي صحي صحابن
پر قصد قوت حلال لنجو شڪار ڪجي
جي نيت ڪيا ۽ ماندي تکراهت
جهرو سور ڪي پو لتو ڪي شينه ڪي
کين ڏارا تن منجا ٿيندو نفع سو
قسم ته شڪار جا ٻن پٽ لکن
ٻيو ٿيئي همنا ٻن هو ٿڪالي جن
هاڻي پهر سي سجن جي شرط شڪار جا
لکي کرهان پدر اسندي والي
پهرو شرط شڪار جو سي ياد کر
تو ٿي قسم کين جو ڪي اهي جو ٻاٻو
ڪي جيتو ڪسيان ڪي شکر ولہ ياد کما

پهريون باب ذبح جو اچي ٿيو تمام
تہ ٿئي پروڙجڻ سهلو حلال ۽ حرام
سکي شريعت کي ور عامل عمل کن
لکن کتابن ۾ نرتي اي پچار
”وَاِذَا حَلَلتُم فَاصطَادُوا“ (1) فرمايو جبار
پر کيو شڪار پاڻ نہ کڏهين سرور سڀ ڄمار
تيلاهن مباح ٿيو منجهہ مڙن مذهبن
ڪ ڪري نيت ڪنهن نفعي جي وڃي شڪار وٺن
پر ڪِيڻ جن ٽولن جو حلال مور نہ هوءِ
جي شڪار ڪجي تنهن جو تہ ڪراهت نہ هوءِ
ڪم ايندي ڪل تن جي ڪ شر دفع ڪبو
هيڪڙو ٿئي تن حيوانن سين جي شڪاري هُون
حڪم ٻن قسمن جا بيان ڪيا گهرجن
•چوڏهن شرط شڪار جا منجهہ ڪتاب لکي
تہ سکڻ ٿين سهلا مومنن متي
جيئن شڪار ڪجي جنهن حيوان سين سو ڦاڙيندڙ هوءِ
جهڙو ڪتو ڪ سياه گوش ڪ ڪو مرون ٻيو

*هاڻي ٻيو باب شڪار جو سڻجي تنهن بيان
سڻي مسئلا دين جا پڙهي پارجن
تہ صباح ڏينهن قيام جي مَرڪن وچ ٻين
تہ آهي دُرست مؤمنن کي ڪرڻ سندو شڪار
موکل ڏني تِنهن جي پڻ محمد مختار
مگر اِذن ڏنائون ان جو صحي صحابن
پر قصد قُوت حلال جو ور شڪاري ڪن
جي نيت ڪيائين راند جي، تہ ڪراهت ڪهن
جهڙو سوئر ڪ پولڙو ڪ شينهن ڪ ڪتو
ڪيڻ ڏاران تن منجها ٿيندو نفعو ٻيو
★قِسم تنهن شڪار جا ٻن پتين لکن
ٻيو ٿئي هٿيارن سين هوءِ تکائي جن
هاڻي پهرين سي سڻجن شرط شڪار جا
لکي ڪريان پڌرا سنڌي وائي سي
پهريون شرط شڪار جو سڻي ياد ڪرهو
توڻي قِسم پکين جو ڪ آهي چوپايو
ڪ چيٽو ڪ سيچاٽو ڪ شڪرو ڪ باز ڪ باشو

---

* باب ٻيو: شڪار جي باري ۾ ★ شڪار جا قسم
• شڪار جا چوڏهن شرط
(1) ترجمو: ۽ جڏهن احرام لاهيو پوءِ پلي شڪار ڪريو. (پارو 6، سورة المائده، آيت 2)

ڪرڻ شڪار انسان درست لکي ٿو
جڏهن ڍوري شڪار کي وڃي سمهو سو
جيئن سي وڃي رسيا تيئن ئي مرغي رهيو
پر جيڪو حيوان قابو سندر پئي اصلا
جي بچيا تهڪي شڪار ذونه بسم الله
تڪين سندي تهنجي ڪانه درستي
پيو شرط شڪار جو چيائي اهڙو
وما علمتم من الجوارح مكلبين خالق فرمايو
هيڪڙو ڪارڻ ٽکي پيو چوپاين
سکڻ سندي تنجي آهي علامت اها
ثابت رسائي تهڪي پاڻ مڃاس نڪاءِ
تڏهن معلم سو پيو شڪار ڦٽس
تيئن ئي ڪٺ تن ٿين جو حلال مور تهو
تڏهن صحي قول ڪريمي سو حلال آکيا
پڻ جي تري نيرا ڪين جڪي کتو شڪار منجهان
تنهه پچائيا جو شڪار جهلياءِ گاڏاءِ تنا
جڏهه گاڏو هونداءِ تنهه منجها آڳي رسا

بسمله جي شڪار ذونه منجهان چڏو
گاءِ کياءِ تهڪي تيز تڪائي جسو
تڪين حلال تهجو منجه هدايا جو
جهروا اٿڪي ڏگو کهو کبوتر قمري
ته وڃي مار فو شڪار کي متا پهتين
مگر جي جيرو ليند وتذبح ته هي
تڪجي شڪار ته جيو انس سو شڪار پل
پر سکڻ جيو اڳو پن ٻيت جيون
کتو ڪي چيتو ڪي پيا چوپايا
جن وٺي اٿي شڪار کي شڪاري مهڏا
جو نڪا ڏاءِ شڪار منجها لڳو تري پيرا
پر جيئن سي اچا ڪين جڏيا پهرين پن
عجان تري شڪار منجها لڳه نڪا تاءِ
پيو شرتي پويون مو چيار و چيا ءِ
تي شڪار ڪياءِ تهس گهٽائي پيرا
تني شڪار حرام سو گاڏاءِ جهڪا
عجان ڪٺي اٿي رسا تو شڪار شڪار کي

ڪرڻ شڪار تن سين درست لکي ٿو ۔۔ بِسمله چئي شاڪر ڏانهن منجهان ڇڏبو ڪو

جڏهن ڊوڙي شڪار کي وڃي رسيو سو ۔۔ گهاءُ ڪيائين تنهن کي تيز تکائي جو

جيسين وڃي رسيا تيسين مري رهيو ۔۔ تہ ڪِيڻ حلال تنهن جو منجهہ "هدايا" چوءِ

پر جيڪو حيوان ڦاڙيندڙ نہ ٿئي اصل الائي ۔۔ جهڙو اُٺ ڪ ڍڳو ڪ هجو ڪ ڪبوتر ڦُمري

جي ٻچيائين تنهن کي شڪار ڏانهن بسم الله چئي ۔۔ تنهن وڃي ماريو شڪار کي مٿا ڦهس پئي

تہ ڪيڻ سندي تنهن جي ڪانهي دُرستي ۔۔ مگر جي جيئرو ليندو تہ ذبح تنهن ڪبي

ٻيو شرط شڪار جو چيائون اهڙو ۔۔ تہ ڪجي شڪار جنهن حيوان سين سو سيڪاريل هوءِ

"وَمَا عَلمتُم مِنَ الجَوَارِحِ مُکَلِبِينَ" (1) خالق فرمايو ۔۔ پر سڪڻ حيوان جو ٻن پتين چون

هيڪڙو ڪارڻ پکي ٻيو چوپاين ۔۔ ڪتو ڪ چيتو ڪ ٻيا چوپايا

سڪڻ سندي تن جي آهي علامت اها ۔۔ جيئن ونئي آڻي شڪار کي شڪاري مَهدا

ثابت رساڻي تنهن کي پاڻي منجهانس نہ کاءِ ۔۔ جو نہ کاڌائين شڪار منجها لڳہ ٽي ڀيرا

تڏهن مُعلَم سو ٿيو شڪار تنهن سين رِهاءِ ۔۔ پر جيسين اجان ڪِيڻ ڇڏيائين ڦهرين ٻن شڪارن جو

تيسين ڪِيڻ تن ٻنهي جو حلال مور نہ هوءِ ۔۔ ۽ جان ٽن شڪارن منجهان لڳہ نہ کاڌاءِ

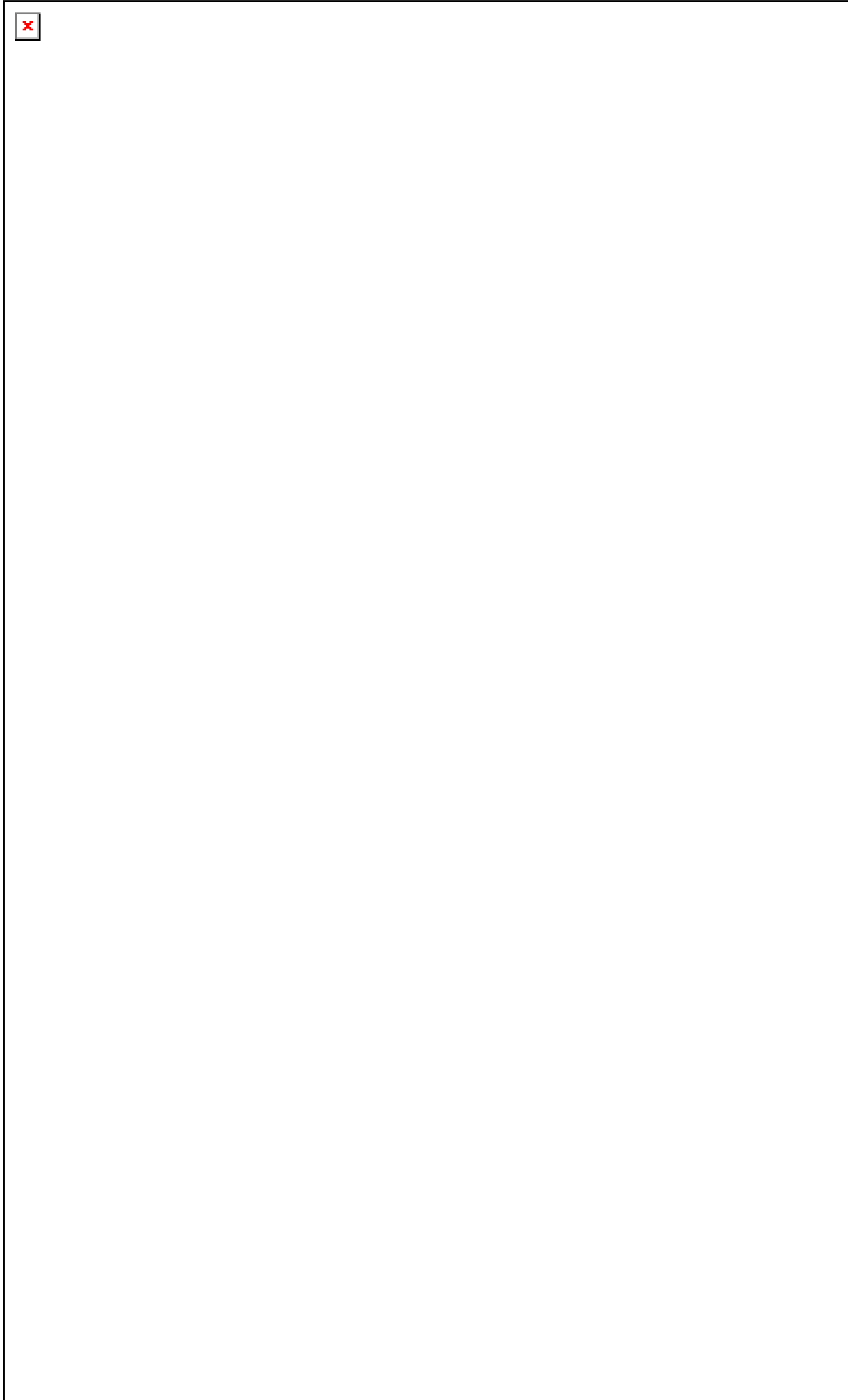
تڏهن صحي قول ڪري سو حلال لکياءِ ۔۔ ٻيو مڙئي پويون موچارو چياءِ

پڻ جي ٽي ڀيرا ڪين چکي ڪتو شڪار منجها ۔۔ ٽي شڪار ڪيائين تنهن سين گهٽائي ڀيرا

تنهن پڄاڻان جو شڪار جهليائين کاڌائين تِئان ۔۔ تہ اي شڪار حرام ٿيو کاڌائين جنهن کان

جڏهن کاڌو هونڌائين تنهن منجها اڳي رساڻئا ۔۔ ۽ جان ڪتي آڻي رساڻيو شڪار شڪاري کي

(1) ترجمو: ۽ جن جانورن کي توهان شڪار سيکاريو ٿا (انهن جو ڪيل شڪار حلال آهي) پارو 6، سورة المائده، آيت 4

وري موتي تنهن منجها ٻوڙي ڪ چري — ڪ وڍي شڪاري ٽڪرو اڇليو ڏانهن ڪتي

تہ ڪِيڻ ڪري ان صورت ۾ شڪار حرام نہ ٿئي — پر جي ڪاڏائين رساٽنئا اڳي ٽڪرو گوشت جو

ڪ ڪل ڪاڏائين تنهن جي ڪ ڪرتيائين هڏڙو — ڪ پڪڙاندي منجها پڪي جي ڪو چبيائين ٽڪرو

ڪ چهنب چبيائين تنهن جي ڪ چنبو تنهن جو — تان اهڙي ڪتي جاهل جو شڪار درس نہ هوءِ

نہ ڪي ڪائبو شڪار تنهن جو موتي ڪو ٻيو — جيسين وري تي پيرا لڳه ڪِيڻ نہ ڇڏيندو

پر اي سڀ تڏهوڪيون ڳالهيون منجھ ڪتاب لکي — جڏهن ڪتي جي جرح سين پئي شڪار مري

۽ جان آئيو جيئرو هٿ شڪاري جي — تنهن موتي ذبح سو ڪيو بِسمله ساڻ وري

تڏهن ڪِيڻ حلال تنهن جو مؤمنن متي — توڙي ڪتي ڪاڏو منجهانس ڪنهن جاهلي ڪري

حڪم چيتي ۽ ٻئن چوپاين جو جن سين شڪار ڪجي — ان مڙن مسئلن ۾ پڻ ڪتي جهو آهي

پر ڪجي شڪار جن پکين سين توڙي باز ڪ ٻيا — سکڻ سندا ئي تن جي اُهجاڻ اهڙا

جيئن فرمان ۾ شڪاري جي ٿين سي پورا — جِهر ڪوئي تن ڪي تِهر اچن موتيا

جڏهن ڪونڻ سين موتي آيو باز تي پيرا — تڏهن معلم سو ٿيو لائق شڪار لاءِ

جي باز ڪاڏو شڪار منجها تہ حرام سو نہ هوءِ — آهي دُرس مؤمنن ڪي ڪِيڻ تنهن سندو

حڪم نہ آهي پکين جو ان ڳالھ ۾ چوپاين جِهو — پر جيڪڏهن باز ڀڄي وئو بازدار ڪنا

ڪونڻ سان نہ آئيو موتي مالڪ ڏانه — تڏهن شڪار تنهن جو بچڙو ڪِيڻ ناه روا

جيسين موتي اجابت نہ ڪري تي پيرا — تئون شرط شڪار جو ڪاتب اي ڪهن

جيئن ڪجي شڪار جن هٿيارن سين تڪا سي هُون — توڙي لوه ڪ رڪ جا ڪ ڪاٺ منجها گهڙجن

نات حلال نه ٿئي شڪار سندو تن
جن ڪي شڪار جن تولنس ٿي تڪو ڪرين ڳاءِ
ٿو ٿي ڳاءِ ڪياءِ ٻڪي ڪرانڪا ڪهي ٻيا
جو ڳاءِ ڪياءِ تيرنس تو انهي ٻسرجو تن
ڪڍن نه ناهي تنهجو وسم شڪارين
ڪهياءِ تيرڪڪاني ڪڍي وهنگا
مرغي سو شڪار ٿيو تن جي سبب
جان اچي پهرڪڪاني ٻپ پار الڳي
سو نهجي ذڪجي لڳو وهند شڪار کي
ڪڳاءِ ڪياءِ لڳس ڪي ٻهون ساعري
تڪين درست نه تنهجو توڙي بسملا چياءِ هئي
مڳر نه جي ڳتري ڪياءِ مه ڳرجو تڪو تيرجهو
تڏهن سو حلال ٿيو ڪين صيد سندو
جي ٿي لفظ بسملا جو سو جلي اچلياءِ
مڳر تڪي ٻهم جيڪا ڳراڻي هوءِ
متان ٿيو هوءِ ڳراڻي س موت شڪار جو
ڪبندوق هياءِ ڪ ڳليل پري

جو تو شرط شڪار جو چونا علماءَ
رت نڪري هٿس هوند رهجيه صحيا
پر نڪرڻ رت جو لازم ڪين چون
فتوى انه قول اٿي ذڪر عالمن
جيڪه تيرڪي پالو هيو جيئي بسم الله
سي ونجي لڳا شڪار کي ٿيو تامه پار
تڏهن ڪين حلال تنهجو عالم چونا
ڪکه شڪاري ڳزهيو منجهه ڪمان پر ٿئي
ڪ ڳليل اچلياءِ ڪ بندوق هئي
لڳس ان تولنجي ٿئي شڪار مري
جن ڳاءِ ٿئي تنهجو تڪاڻي ڪري
سو نهجي تڪاڻي پاڻ س منجهه شڪار لڳو
ڪ مه هر هي پهنجو تڪو ڪياءِ
تين شڪار تنهجو حلال چياءِ
تين شڪار تنهجو جون نڪا ٿيو
جي شڪاري ڳزهيو پيچندي ڪي
سنسي لاتاءِ تنهجي لڳي جيئي ڏکي

نا تہ حلال نہ ٿئي شڪار سندو تن — چوٿون شرط شڪار جو چون ٿا علماء

جيئن ڪجي شڪار جن ٽولن سين سي تِڪو ڪرين گھاء — رت نڪري هٽڻ سين هوند وري جنهن منجھا

توڙي گھاء ڪيائين ٻُڪي ڪہ ران ڪان ڪہ ڪنهن ٻي ماڳا — پر نڪرڻ رت جو لازم ڪين لکن

جو گھاء ڪيائين تيزي سين تہ ايهي بس چون — فتويٰ انهي قول تي ڏني عالمن

ڪڍڻ نہ آهي رت جو وس ۾ شڪارين — جي ڪنهن تير ڪہ ڀالو هنيو چئي بسم الله

ڪہ هنيائين تير ڪہ ڪاتي ڪنهن وهٽ کا — سي وجي لڳا شڪار کي نِرتا مُنهن پارا

مري سو شڪار پيو تنين جي سببا — تڏهن ڪِيڻ حلال تنهن جو عالم چون ٿا

۽ جان اڇي تير ڪہ ڪاتي پٺ پارا لڳي — ڪہ ڪنهن شڪاري گز هنيو منجھ ڪمان پري

سو وجي ڏُکي جيئن لڳو وهنده شڪار کي — ڪہ گُليل اُڇليائين ڪہ بندوق هٿي

ڪہ گھاء ڪيائين لٺ سين ڪہ پهڻ ساڻ ڪري — لڳڻ سين ان ٽولن جي پئي شڪار مري

تہ ڪيڻ دُرست نہ تنهن جو توڙي بسمله چيائين هٿندي — جيئن گھاء نہ ٿئي ان جو تکائي ڪري

مگر جي گھڙي ڪيائين مُنهن گز جو تِڪو تير جِهو — سو وجي تکائي پاڙ سين منجھ شڪار لڳو

تڏهن سو حلال ٿيو ڪِيڻ صَيد سندو — ڪہ مُنهن هَرڙي پَهڻ جو تِڪو ڪيائين

چئي لفظ بسمله جو سو جهلي اُڇليائين — تہ پڻ شڪار تنهن جو حلال چيائين

مگر تِڪي پهڻ ۾ جيڪا ڳرائي هوءِ — تہ پڻ شڪار تنهن جو چون نہ کائبو

متان ٿيو هوءِ ڳرائي سين موت شڪار جو — جي شڪاري گز هنيو پڪي پڇندي کي

ڪہ بندوق هنيائين ڪہ گليل پري — سِسي لاٽائين تنهن جي لڳي جيئن ڏُکي

پر اجان پسجي جيرو پيو ڪر قبني
ٿين حلال نه ٿيو سگهو صحي سي
جان سسي ٿي ارا ٿهڪي پي ڪه مالگو
تذه جي ڪناس ٿي گنا ٿڪين درسهو
وٽجي جي وهنڪي ڪرين تکيرو گاء
پر جيڪه ڪتو ڪه باز هنا جذ پيو بسملڪنا
ٻلڪ بوسا ٿياء ٿهڪي ڪو نگاء س انگرو
سبب اِن تو لنجي شڪار جو ماله ساه وٽج
جي ڪه پر جي شڪار ذونه ٿڪو ٿير هيو
ڪ لگي هذ يتا اترجي اچا ترو و ٿو
جلسي ٿهجي ماهڪي وٽجي نرسو
جن جذي شڪار جي ڪتي ڪه بازگي هٿا
جي ڪتو ڪه باز شڪار ٿي ڪين دور ٿو
وٽجي ڪناء ٿهڪي ڪري گاء تڪو
مگر جي ڪتي کي دور هذو شڪار جي
پجن پنجا ٿا ٿهجي ڪتو زور دڪو
تذه جون حلال ٿيو ڪين ته جو

جهلي ڪناء نرجي ڪنا بسم الله ڪري
حڪم اِن حياتي کي موت جهڙو آهي
پر آهي حياتي مخسي گني ڪ تو ري
ڪجي شڪار جن جيو انس گهر جون پن اها
تو ٽي ڪرين ذنذ ٿسرچ جهب جبني
ته وٽجي نڪتو شڪار کي گاء تڪا بجو
ڪ ڪتي هياء زمين تي مشو جرتي و
تذه ڪين حرام تهجو درس ڪين ٿيو
سو وٽجي سنگر ڪ ڪرتي ته کي لگو
ته آهڙي گاء ڪري حلال ٿيتي سو
پنجا شرط شڪار جو سڻهو مومنا
ڪه پائي ڪان ڪمان هڻي شڪار ذانه
پر پسي شڪار پاته پنس سو دور ٿيو
تڪين مرد اهڃاء ان شڪار سند
ته جي لفظ بسم الله جو جهلي هڻ ڪا
وٽجي قتل ڪياء دور جي شڪار سو
جان اکو ٽي دور نه مسڪي ٿير نڪو

پر اجان پسجي جيئرو پيو ڪر ڦني — جهلي ڪُنائين نڙي ڪنا بسم الله ڪري

تہ پڻ حلال نہ ٿئو سيڪو صحي سٽي — حڪم ان حياتيءَ ڪي موت جِهو آهي

ءِ جان سِسي ڏاران تنهن ڪي ٻي ڪنهن ماڳ لڳو — پر آهي حياتي منجهس گهٽي ڪ ٿوري توءِ

تڏهن جي ڪنائنس نڙي ڪنا تہ ڪِيڻ ڏُرس هوءِ — ڪجي شڪار جن حيوانن سين سي گهرجن پڻ اها

وجي جي وهٽ ڪي ڪرين تڪيرو گهاء — توٽي ڪرين ڏندن سين ڪ ڇهنب ڪ چنبي سان

پر جيڪهن ڪتو ڪ باز هٿا ڇڏيو بِسمله ڪنا پوءِ — تنهن وجي نڪئو شڪار ڪي گهاء تِڪائي جو

بلڪ ٻوساٽيائين تنهن ڪي ڪ ڪو پڳائينس انگڙو — ڪ ڪٽي هنيائين زمين تي ڪ مٿس چڙهي وينو

سبب ان ٿولن جي شڪار جو ماڳهين ساهہ ويو — تڏهن ڪيڻ حرام تنهن جو ڏُرس ڪين ٿيو

جي ڪنهن پري شڪار ڏانهن تڪو تير هنيو — سو وجي سنگ ڪ ڪُر تي تنهن ڪي لڳو

ڪ لڳي هڏي تان اُتري اُڇاترو ويو — تہ اهڙي گهاء ڪري حلال نہ ٿئي سو

جيسين پيهي ماهہ ڪي وجي نہ رسئو — پنجون شرط شڪار جو سٽهو مؤمنا

جيئن ڇڏي شڪاري ڪتي ڪ باز ڪي هٿا — ڪ پائي ڪان ڪمان ۾ هٽي شڪار ڏانه

جي ڪتو ڪ باز شڪاري ڪين ڊوڙايو — پر پسي شڪار پاڻهي پُنس سو ڊوڙيو

وجي ڪُنائين تنهن ڪي ڪري گهاء تڪو — تہ ڪِيڻ مُردار چيائون ان شڪار سندو

مگر جي ڪتي ڪي ڊوڙندو شڪاري ڏٺو — تنهن چئي لفظ بِسمله جو جهلي هُشڪاريو

بچڻ پڄاڻا تنهن جي ڪتو زور ڏُڪيو — وجي قتل ڪيائين ڊوڙي شڪار سو

تڏهن چون حلال ٿيو ڪِيڻ تنهن جو — ءِ جان اڳوٽي ڊوڙڻ ۾ ڪتي ڦير نہ ڪيو

ڪي ٻڌيندا لفظ بسم الله جو ٻڌندي

مگر جي ليئي جيرو تڪهي ڪا سڀو

ته اچي مارو شڪار کي وهندا ٻڌو

ته ٻڌو ٿو اهي ٻاڻه ڪي ٻڌو اهو ڪه

پڻ جي شڪار ڪيائين اچليو شڪار ٿو ته هتا

ڪوڙ وقت بسم الله جي پڻ ڪيا سنيا

تنهن ڪيڻ ٿهنجو اهي نموچار

ٿوٽي ترازڪي تير پاهجو ڪه ماڳ منڌاه

سو اچي لڳو شڪار کي پر پيندو مو

مگر جي ڪان هيڪڙو ٻيت اتي رکيو الڳ هو

جو هو بسم الله سرڪي شڪار هيو

ته وڃي لڳندو شڪار کي ماڳ مارپو

ٿوٽي شڪار ڪليل هئي پري زور منجها

تن وڃي ڪيو قوتس ڪان يت اتا

جيسين ڏوري سيا تيسين پٺس سا

ڪرهو شڪار ڪيا اچليو ڪا اصل ڪتا

تير هيا تهم بسم الله جي مها

تان شڪار جيا حرام سو جي ماڳ مو

پڻ جيڪڏهن ڪتو ڪي باز هيڪڙو جو

پر اصل ڪنا انجي پرورڪان پوي

تڏ پڻ ڪين ان شڪار جو ڏڙ سڪين

پر گوڙهي جڏ ياءِ لهه ڦاهي منيجي تيري

اچي وڃي تنس مري پيو شڪار

عيني تنهن ماهي لي چيار

واءِ سٽران جو لڳو ته ڪيئي هيت

تڪين تهجو مومنڪي جيا ٻجرو

اچي لڳو تهڪي منتا ڪان بسو

اٿري تهس ڏوڙ ڪان يت وارو

تڪين جيا تهجو اهي موچارو

ڪي ڪاتي اچليا ڪي پٺس ڪو ٻجيا بسم الله

سو وڃي لڳو شڪار کي ڪان نڪائي

تڏن ڪين ته شڪار جو اهي حلال

جي ڪه ڏنوا ذامند رنجي منجهه هو

سو ٻجي وڃي ڪري ته تير ڪنا

ڪ بچيندڙ لفظ بسم الله جو بچيندي نہ چيو — تان شڪار چيائون حرام سو جي ماڳهين مُئو

مگر جي ليپي جيئرو تہ کهي ڪائبو — پڻ جيڪڏهن ڪتو ڪ باز هيڪڙو جو معلم آه

تنهن اڇي ماريو شڪار کو وهنده ڊوڙ ڪري — پر اصل ڪنا ان جي پروڙ ڪان پوي

تہ اي ڊوڙئو آهي پاڻهي ڪ ڊوڙايو ڪنهن بي — تڏ پڻ ڪِيڻ ان شڪار جو درس ڪين لکي

پڻ جي شڪاري نہ اڇليو شڪار ڏانهن هٿا پنهنجي هٿيار — پر ڪوڙي چڙيائين ڪنهن ڦاهي ۾ نيئي تير ڪ ترار

ڪوڙڻ وقت بسم الله جي پڻ ڪيائين سنڀار — اڇي وڍجي تن سين مري پيو شڪار

تہ پڻ ڪيڻ تنهن جو آهي نہ موچار — ”عيني“ ۽ ”تبيين“ ۾ آهي اي پچار

توڻي ترار ڪ تير پاهنجو ڪنهن ماڳ مٿاهون رکيو — واءُ سِناٽو جو لڳو تنهن ڪٽي هيٺ هنيو

سو اڇي لڳو شڪار کي پريندي مئو — تہ ڪِيڻ تنهن جو مؤمنن کي چيائون بچڙو

مگر جي ڪان هيڪڙو پٽ اتي رکيو اڳ هو — اڇي لڳو تنهن کي مٿا ڪان بئو

جو هو بسم الله سين ڪنهن شڪاري هنيو — أٿڙي تنهن سين ڊوڙيو ڪان پٽ وارو

تنهن وجي لڳندي شڪار کي ماڳهين ماريو — تہ ڪِيڻ چيائون تنهن جو آهي موچارو

توڻي شڪاري گُليل هنئي يري زور منجها — ڪ ڪاني اڇليائين ڪ پهڻ کو پر چئي بسم الله

تنهن وجي ڪنيون قوت سين ڪان پٽ أتا — سو وجي لڳو شڪار کي ڪان تِکائي پارا

جيسين ڊوڙي رسيا تيسين وِئس ساه — تہ پڻ ڪِيڻ تنهن شڪار جو آهي حلالا

ڪر هو شڪاري أڇليو ڪان اصل ڪنا — جي ڪنهن ڏنو اڏامندڙ پکي منجهہ هوا

تير هنيائين تنهن ۾ بسم الله چئي مُها — سو پکي ويو نکري تهين تير ڪنا

پر اچي لڳو ڪهي ني شڪار کي موتنديءِ

چه شرط شڪار جو اهو فرمايئن

نالو ٻڌي رب جو وڃي جاني ڪيم ڇڏين

تڏهن درست شڪار جو مومن مٿي

جهڙو ڪتو ڪي باز هٿان ڇڏي جي ڪنهن ڪان

ته شڪار حرام ٿيو جان جاني ني ڪري

ته ڇڏيائين بسم الله جي ٿهلي هشڪاريا

پڻ جي ڪتو ڪي باز ڇڏيندي نجياءِ لفظ

نجا ڪتو نه سيو شڪار کي تا ورهي ياد سو

ونجي ڪني ڪي باز مارو شڪار ٿيا ٿيو

مگر جي ڪان هنڌي ڪهلي بسم الله وسري

جي جياءِ تڏهن حلال جون ٿئي

ته ڪان نموتي موره وڃو هتا

ٿولي اچي سڌ پس هنڌ شڪار ذبح

تاتار خاني ڪتاب ۾ انه پرايه

جهڙ اچلي ڪانگي جي باز ڪتو

تڪم نه اينده مورهي جين ته جو

ته پڻ سو حلال ٿيو سڪي ياد ڪياه

جن شڪاري وقت شڪار جي بسم الله ياد

پر جي ونئي وسري بسم الله شڪار کي

وقت جو ٿن جو بسم الله جي سٽي ياد

جي پهر ڪان اچلي بسم الله پوءِ چوءِ

ته ٿولي ڪتو ڪي باز ڇڏيندي بسم الله جاني

ته شڪاران صوم تم درس موري

پڻ نجڏ تا جاڻندي بلڪ وسري وو

بسم الله ته ساعتم شڪاري جيو

ته پڻ سو حلال نٿيو سارهي سپ

اچان ڪان نرسيو تان موتي ياد اچي

ان پڻ مسئلن وچم فرق ايترو آهه

پر ڪتي باز کي موتي ڪو نجي

ان پڻ مسئلن وچم فرق ڪياءَ لي

پڻ لازم لکياءِ شڪاري ته بسم الله ياد

جي بسم الله يا ٿي نجياءِ جوئي ڪو بيو

پڻ هي مسئلو شڪاري کي ياد رکو ڪري

پر اچي لڳو ڪنهن ٻي شڪار کي موٽندي مٿا
تہ پڻ سو حلال ٿيو سڪي ياد ڪجاھ
ڇهون شرط شڪار جو اهو فرمائين
جيئن شڪاري وقت شڪار جي بِسمله ياد ڪرين
نالو پنهنجي رب جو ور ڇاٽي ڪيم ڇڏين
پر جي ويئي وسري بِسمله شڪاري کي
تڏهن دُرست شڪار جو مؤمنن مٿي
وقت ڇوڻ جو بِسمله جي سٽي ياد ڪجي
جهڙو ڪتو ڪ باز ڇڏي جي ڪ ڪان اُڇلي
جي پهرين ڪان اُڇلي بِسمله پوءِ چوي
تہ شڪار حرام ٿيو جان ڇاٽي ايئن ڪري
توڙي ڪتو ڪ باز ڇڏيندي بِسمله ڇاٽي ڇڏيائين
تنهن پڇاڻا بِسمله چئي تنهن کي هُشڪاريائين
تہ شڪار ان صورت ۾ دُرس مور مَ ياءِ
پڻ جي ڪتو ڪ باز ڇڏيندي نہ چيائين لفظ بسم الله جو
پڻ نہ ڇڏيائين ڇاٽندي بلڪ وسري ويو
اجان ڪتو نہ رسيو شڪار کي تا وري ياد پيو
بسم الله تنهين ساعت ۾ شڪاري چيو
وجي ڪتي ڪ باز ماريو شڪار تهان پوءِ
تہ پڻ سو حلال نہ ٿيو ساري سپ سٺهو
مگر جي ڪان هٽندي ڪنهن کي بسم الله وسري
اجان ڪان نہ رسيو تان موٽي ياد اچي
جي چيائين تڏهين تہ حلال چون ٿئي
انهي ٻنهين مسئلن وچ ۾ فرق ايترو آه
تہ ڪان نہ موٽي مورهين ويو جو هٽا
پر ڪتي ۽ باز کي موٽي ڪوٺ ڪجي
توڙي اچي سڏ سين هوند شڪاري ڏي
ان ٻن مسئلن وچ ۾ فرق ڪيائون اي
"تاتارخاني" ڪتاب ۾ انهي پر آهي
پڻ لازم لکيئون شڪاري تي، تہ بسم الله پاڻ چوي
جهر اُڇلي ڪان کي ڪ ٻجي باز ڪتو
جي بِسمله پاڻ نہ چيائين چوي ڪو ٻيو
تہ ڪم نہ ايندو مورهين ڇوڻ تهين جو
پڻ هي مسئلو شڪاريءَ کي ياد ڪئو گهرجي

جن بسمل ڪئي جيڪي تير الي سو اچلي
سو واهي وڏاءِ ٿئي مرڪه سبب
نڪين حرام ته شڪار جو جي ٿئي سو مري
پڻ جيڪه ڪتو ڇڏي باز ڇڏ بسمل ڪئي
پر بسمل ڇڏياءِ جاتي ٻجي پئي پوئي
ست آ شرط شڪار جو ساري سڀ ٿيا
جن ڪر هوندا مسلم سو ڪتابين
مگر جي ڪتو يا باز مجوسي جو سيکاريل آهي
جي شڪار ڦسي مومن ڪري ترو اچون
ته شڪار بسمل ري حلال ڪين ٿئي
نات شڪار ٿجو درست نه آهي
پڻ صيد ته جو ڇڏي وڃه احرام
انا شرط شڪار جو پڻ سڀئي ياد ڪجا
تڏه سو ڪتو سر ري شڪار جي ٻي ڇاج
نڪو ونجي قرار وڃي سٺي تڏ پري جا
ونجي قتل ڪياءِ شڪار کي ته پنجانا
جانسي جير ونلبي ڪهجي نه نزيا

جن بسمل ڪياءِ جهڙا تي هيڪڙي
ڪدي هياءِ ڪان پيو بسم الله ري
جانسي جير ونلي تذبح ته نڪجي
وري ڪوئياءِ ٿهڪي جڏ ناءِ پيو
ته شڪار ڪياءِ جڏ ٿو جوا ڪتي ته باز
ته ٿوني شڪاري تن مذابح جن
مشرڪ مجوسي مرتد جو شڪار تان رها
ٿوني مجوسي پان سيکار ولکه مومن
پڻ شڪاري ڪڙ ڪجي اهو جوا ٿيو مجي
پڻ جاتي بسم الله جي وقت شڪار
ڪرڻ شڪار حرم ڪياءِ حرام
لا تقتلوا الصيد وانتم حرم فرمائي علا
تڏه شڪاري ڪتو ڏوهايو بسمل ڪئي
سني تلي نڪري نڪا ماڻي ڪار
پر جي ڪجي ڪيئو ڪڏه ڪوان ڪمن منجها
تڏه سو حرام ٿيو ڪين ما ترن ڪا
مگر عادة لکياءِ هيڪڙي ٿي منجهيتن

جيئن بِسمله چئجي جنهن تير اتي سوئي اُڇلجي   جيئن بِسمله چيائين پهرين اتي هيڪڙي

سو واري وڏائين پتي ۾ ڪنهن سبب ڪري   ڪڏي هنيائين ڪان ٻيو بسم الله ري

ته ڪِيڻ حرام تنهن شڪار جو، جي پئي سو مري   جانسين جيئرو نه لڀي ته ذبح تنهن نه ڪجي

پڻ جي ڪِهين ڪتو ڪ باز ڇڏئو بسمله چئي هيڪڙو   وري ڪوٺيائين تنهن کي ڇڏيائين ٻيو

پر بِسمله ڇڏيائين جاڻي ٻجهي اي پويون پيرو   ته شڪار چيائون ٻڇڙو جو ان ڪتي ڪ باز ڪيو

ستون شرط شڪار جو ساري سُڻيجا   ته هوءِ شڪاري تن منجها ذبح جن روا

جيئن ڪر هوندو مسلم سو ڪ ڪتابين ڪنا   مُشرڪ مَجوسي مُرتد جو شڪار تا نه رِهاءِ

مگر جي ڪتو ڪ باز مجوسي جو سيکاريل آهي   توڙي مجوسي پاڻ سيکاريو ڪ ڪنهن مومن ٻئي

جي شڪار تنهن سين مؤمن ڪري ته روا چون ٿئي   پڻ شڪاري گهرجي اهڙو جو ايترو ٻجهي

ته شڪار بسمله ري حلال ڪين ٿئي   پڻ جاڻي بسم الله چئي وقت شڪار جي

نا ته شڪار تنهن درست نه آهي   ڪرڻ شڪار حرم ۾ لکيائون حرام

پڻ صَيد تنهن جو ٻَڌو جنهن احرام   "لاَ تَقتُلُوا الصَيدَ وَ اَنتُم حُرُمٌ"[1] فرمائي علام

اٺون شرط شڪار جو پڻ سٽي ياد ڪجا   ته جڏهن شڪاري ڪتو ڊوڙايو بسمله چئي مُها

تڏهن سو ڪتو رسڻ ري شڪار جي ٻي ڪري هاج نه ڪا   سنهي ٿلهي نه ڪري نه ڪا ماني ڪاءِ

نه ڪو وني قرار وچ ۾ پسي ٽڏيري جاءِ   پر جي ڪتي ڪيو ڪڏهن ڪو اِن ڪمن منجها

وجي قتل ڪيائين شڪار کي تنهن پڄاڻا   تڏهن سو حرام ٿيو ڪِيڻ ماڻهن ڪا

جانسين جيئرو نه لڀي کهجي نه رهاءِ   مگر عادت لکيائون هيڪڙي ٿئي منجهه ڇيتن

(1) ترجمو: (اي مومنؤ!) نه ماريو شڪار کي حالانڪ توهان احرام ۾ آهيو. (پارو 7، سورة المائده، آيت 95)

جن پسن پڳا تا شڪار جي ني واوهڻ
ني ويڙ معاف ڇئي اصلا عالمن
پر جيڪو ڪتو ڪنڌ ۾ لئي عادت سڪي
تنهن ويڙ ماهر ڪيا تن معاف فرمائي
هدايا ۾ تنهن مني عبارت آهي
جان وڃي ويڙهندو ته ذونه نا ويسرئو
تان هلي ايسرات ڪو پيو شڪار متا
تنهن سو حلال ٿيو ويڙهي ڪوڪاء
جان پريائي موٽيو وڃي شڪار جي ڏي
تڪين نهجو شر نعيم دهن ڪين لڪي
جي شڪار جي شڪار ذونه ڪتو دوڙايو
قتل ڪريندو ته ٿڪي شڪار ڏنا ۾ پيو
تنهن شڪار حلال ٿيا منجهه قاضيخان جو
ويڙ جي گڏهه نان آهي پيو نڪتو
تڏهه ڪين پيوئي شڪار جو درسن جون لهو
پڻ جي ڪتو ڪي بازن سان جي جهلي ٿو
پيٽي ڪي ڏائي هلئو ڪري پسرو پيو

لکي لکي انگي او چتو و تن
چيتي جي شڪار ۾ لئي خاصيت لکن
جن ونئو وات شڪار جي جيتي جيتي لکي
پڻ حڪم تهو ٿي باز جو جهو سنڌ ري
پڻ جي شڪار جي ڏوڙايو ڪتو شڪار
پر و نجي ڪاهيندو پڇم موٽي نورا
قتل ڪيا ته نهڪي ڪري ڪار جا گا
جان ويڙ م نڪيا وڃي ڪا ويڙهه ذارا
ڪو گڏ سن شڪار موٽندي جلي سو مار
توئي ويڙ م وڃي پڻ موڙ ۾ گان لڳي
سو ڏو وڃا ته شڪار جي پرينده ريو
ور ٿي ڪناء انگي وچ پنو ڌاء سڪو
پر جي ڪي قهري شڪار جي مشن ڪري ويو
ڏوڙي ڪناء ٿهڪي ونجي نهايو
سو ئي حڪم باز جي ان امر جيڪو
سو جڏي ٿي رو ء شڪار جي لئي ذونه مو
موٽي پني شڪار جي بانهه ڏوڙايو

جيئن پسڻ پڃاڻان شڪار جي وني وات وِهن ‏ لِڪي لڪي ان کي اوچتو وٺن

اي وير معاف چئي اصلا عالمن ‏ چيتي جي شڪار ۾ اي خاصيت لکن

پر جيڪو ڪتو ڪڏهين اي عادت سکي ‏ جيئن ونيو وات شڪار جي چيتي جيئن لڪي

ته پڻ ويرم اهڙي ڪتابن ۾ معاف فرمائي ‏ پڻ حڪم تِهوئي باز جو، جهو سندو ڪتي

"هدايا" ۽ "تبيين" ۾ اي عبارت آڻي ‏ پڻ جي شڪاري ڊوڙايو ڪتو شڪار ڏانه

جان وئو ڊوڙندو تنهن ڏانهن تا ويس سو هٿا ‏ پر وجي ڪاهيندو پَٽ ۾ موٽي نه مورا

تان هلي آيس آڏ ۾ ڪو ٻيو شڪار متا ‏ قتل ڪيائين تنهن کي ڪري ڪاري گهاءُ

ته پڻ سو حلال ٿيو ور سڀ ڪو ڪاءِ ‏ جان ويرم نه ڪيائين وچ ۾ ڪا ڊوڙڻ ڏارا

۽ جان پريان ٿي موٽيو وري شڪاري ڏي ‏ ڪو گڏيس شڪار موٽندي جهلي سو ماري

ته ڪِيڻ تنهن جو شريعت ۾ دُرس ڪين لکي ‏ توٽي ويرم وچ ۾ پڻ مورهين ڪان ڪري

۽ جي شڪاري شڪار ڏانهن ڪتو ڊوڙايو ‏ سو ڊوڙي تنهن شڪار کي پرينده رسيو

قتل ڪندي تنهن کي شڪار ڏٺائين ٻيو ‏ وري ڪنائين اُن کي وچ نه وڌائين ڪو

ته ٻئي شڪار حلال ٿيا منجهه "قاضي خان" چوي ‏ پر جي ڪُهي پهرين شڪار کي مٿس چڙهي وينو

ويرمَ جهجهي گذري تان اچي ٻيو نِڱيو ‏ ڊوڙي ڪنائين تنهن کي وجي تِهان پوءِ

تڏهن ڪِيڻ پوئين شڪار جو دُرس چون نه هوءِ ‏ سوئي حڪم باز کي ان امر ۾ جيڪو ڪتي جو

پڻ جي ڪنهن ڪتو ڪ باز بِسمله چئي جهلي ڊوڙايو ‏ سو ڇڏي روءِ شڪار جي ٻي ڏانهن موٽيو

جيٽي ڪ ڏائي هليو ڪر پِيس پهه پيو ‏ موٽي پني شڪار جي پاڻهي ڊوڙيو

وٽجي ڪنهن نهڪي تيئن حرام ٿيو
جيڪي ڪَهه ڪان اڇلئو شڪار ڏونه جي بسم الله
ورجي لڳو شڪار کي مو تند ٻي ويرا
مگر جي نه ڪري ڏِبوا ڙڪو ڙ ٽنجا سو سامه
پر جي ٻچه شڪار ڏونه هيڪڙو ڪتا اڇليو
نبي شڪار موچار ٿيا سڪه نه ائي ڪو
سو وارو مو تاٻوٽ ڏونه واسٽاني لڳي
تڪبين سنڌي نجي پڙهن منع ڪئي
نڌ ڪبئي پرته شڪار جي اختلاف آه
جن پاسو ڪري نسڳبو اهڙي واڳنا
نوع شرط شڪار جو نجي ياد ڪر هو
جانئن نيتي شرعيتم شڪار جا جو
پڙهو منجان هيڪڙو مجوسي مڪو
ڪي ٻو وقت ڪتي هيڪڙ نجي بسلجي هو
نڌ شڪار حرام ٿيو پڻ جو ڪنو
شڪار جا جو شرعيتم حلال آهي
پر شڪار وٽي نجند وسو ڏناس واري

پر جي لهو جيئرو تڪهي حلال ڪبو
سو لڳي ڪَهه ڏيوار ڪو ٽس مو ٿيو پڻ ذا ته
تڪبين سو حرام ٿيو جي ماڳهه وٺس ساه
وٽجي لڳو شڪار کي نه حلال جون ٿيو
سو ٻئي ته شڪار منجا وٽجي ٻي لڳو
پڻ جي ڪهه شڪار جي تير هنيو بسم الله جي
اچي لڳو شڪار کي مو ٽن وير وري
ڄاموٽا پاسن ڏونه پر جيئي ڌالي ڏانه
ڪن ڪتابن جياءُ فتراوا
سائي سباجي شرعيتم سڀجهه سڀ ڪنا
جن ڪتي شڪار پس شريڪ نيتي ڳتو ڪو اهڙو
جي اچي ڪهه شڪار کي پڻ ڪتن قتل ڪيو
ڪي پڻ منجا هيڪڙو ان سڳار ٻو هو
ڪي هوتن ڪان هيڪڙو ياڻه ٻو ڙو
جي ڪذه شڪار کي ڪنو ته ڪئي
ٻيو ڪتو شريڪ ٿيو قتل تهنجي
تڪبين ته شڪار جو ڪراهت لڳي

وجي ڪنائين تنهن کي ته پڻ حرام ٿيو ‏ پر جي لهبو جيئرو ته ڪُهي حلال ڪبو

جي ڪنهن کان اُڇليو شڪار ڏانهن چئي بسم الله ‏ سو لڳي ڪنهن ديوار ڪ وڻ سين موٽيو پُٺ ڏانه

وري لڳو شڪار کي موٽندي ويرا ‏ ته ڪِيڻ سو حرام ٿيو جي ماڳهين ويس ساه

مگر جي نڪري ديوار ڪ وڻ منجها سو سلهون ويو ‏ وجي لڳو شڪار کي ته حلال چون ٿيو

پڻ جي ڪنهن شڪار ڏانهن هيڪڙو ڪان اڇليو ‏ سو پيهي تنهن شڪار منجها وجي ٻي لڳو

ته ٻئي شڪار موچارا ٿيا شڪ نه آٿي ڪو ‏ پڻ جي ڪنهن شڪاري تير هنيو بسم الله چئي

سو واري موٽايو پٺ ڏانهن واء سنائي لڳي ‏ اچي لڳو شڪار کي موٽڻ وير وري

ته ڪيڻ سندي تنهن جي پڙهين منع ڪئي ‏ ۽ جان موٽائس نه پٺ ڏانهن پر جيٽي ڏائي ڏانه

تڏهن ڪِيڻ ۾ تنهن شڪار جي اختلاف آه ‏ ڪن ڪتابن ۾ چيائون ته روا

جيئن پاسو ڪري نه سگهبو اهڙي واء ڪنا ‏ سائين سباجهي شريعت ۾ سهنج سي ڪئا

نائون شرط شڪار جو پڇي ياد ڪرهو ‏ جيئن ڪتي شڪاري سين شريڪ نه ٿئي ڪتو ڪو اهڙو

جائز نه ٿئي شريعت ۾ شڪار جنهن جو ‏ جي اچي ڪنهن شڪار کي ٻن ڪتن قتل ڪيو

پر هو منجهان هيڪڙو مجوسي مُڪو ‏ ڪ ٻن منجها هيڪڙو اڻ سيکاريو هو

ڪ ٻوڙ وقت ڪُتي هيڪڙي جي بِسمله چئي نه هوءِ ‏ ڪ هو تني کان هيڪڙو پاڻهي ڊوڙيو

تڏهن شڪار حرام ٿيو ٻنهي جو ڪنو ‏ ۽ جي ڪڏهن شڪار کي ڪُنو تنهن ڪتي

شڪار جنهن جو شريعت ۾ حلال آهي ‏ ٻيو ڪتو شريڪ نه ٿيو قتل ۾ تنهن کي

پر شڪار وئو ٿي پڄندو سو ڏنائينس واري ‏ ته ڪِيڻ تنهن شڪار جو ڪراهت لکي

ڪن سا تنزيه جي پر فتوى تحريم اِلي
مگر جي شڪار جي چار ڪان ڪياءِ
ته وٺجي هت سان هن جي وڌي شڪار جلتا
ان قدر ڪري ايتري ڪراهت جو ناهه مورا
اهي جاءِ ٿورو جهڙو ڪتي جو
ٻيو ڪه ڪان شڪار کي بسمله سان هيو
وٺجي ٻئي لڳا شڪار کي پٺي سو مُو
ڏهه شرط شڪار جو ٿيا هن هي جيو
روا ناهه شريعتم شڪار جه جو
ٿو ٿي بسمله جي شڪار ڏو ته لڳه مسلم تير هيو
ڪيئو ئي پڻ مسلم هيو پر بسم الله پڙهيو
لڳو ڪري تهجي مڃس زور زياده پيو
تيئن سو حرام شيءِ ور سٽي سيئو ڪيو
پر ڪڍي سندي سينگ جي طاقت تيس گا
وٺجي مار شڪار کي لڳي اهڙي ڪان
ڪڍيائين ڪماڻ جو مسلمان هو
جي ڪن مجوسين شڪار ڏو نه ٻري ڪان هيا

هدايا محيط مرغبا مسئلو اِلي
پر ڪٽي شڪار جي حمو ڪري بگيا دور ڪيا
تڏ ته شڪار حلال ٿيو منجه ڪتاب لکياءِ
ان مٿين مسئلن م حڪم بازسند ڦ
جو شڪار کجي ڪانس سويٽ صحي سيهو
پي مڙس ته شڪار ڏو اچليو پهڻ گرهو
تماه ته جو ٻئي مومن جڪي مڪو
جن مڙس شڪار ٻيس شرهڪ ٿئي شڪار حڪو
نات ٿئي حرام تو ڪين شڪار سو
ور عي مجوسي هيو تهتا ڪان بيو
اجي ڪان پوئي پهريئي لڳو
ته ٻيا ٿا ڪان پهري وٺجي شڪار ڪنو
ڪي هيو ٿي ڪان شڪار ڏو ته لڳه مسلمان
اجي مجوسي تهڪي ڪڍائي ڪمان
تيئن ڪين تهجو حرام ڪري جان
پر بسمله جدياءِ جائي جي تيئن حڪم اِهو
اجي شڪار جنڊو تن جي ديا

كنين سا تنزيھ چئي، پر فتويٰ تحريم اُتي | ”هدايا“ ۽ ”محيط“ ۾ اي مسئلو آٽي

مگر جي شڪار جي پچار ڪان ڪيائين | پر ڪتي شڪاري تي حملو ڪري ٻُڪي ٻوڙ وڌائين

تنهن وجي همت سين هن جي وڏي شڪار جهليائين | تڏهن شڪار حلال ٿيو منجھ ڪتاب لکيائين

ان قدر ڪري ايتري ڪراهت چون ناه مورا | ان مڙن مسئلن ۾ حڪم باز سندو

آهي چيائون تهڙو جهڙو ڪتي جو | جو شڪار ڪجي ڪان سين سو پڻ صحيح سُٺهو

ته جي ڪنهن شڪار ڪي بِسمله ساڻ هنيو | ٻي مڙس تنهن شڪار ڏانهن اڇليو پهڻ ڳرو

وجي ٻئي لڳا شڪار ڪي پئي سو مئو | ته ماه تنهن جو ٻچڙو مؤمن چڱي مَ ڪو

ڏهون شرط شڪار جو پڙهين هي چيو | جيئن مڙس شڪاري سين شريڪ نه ٿئي شڪار ۾ ڪو

روا ناه شريعت ۾ شڪار جنهن جو | نا ته ٿئي حرام تو ڪِيڻ شڪار سو

توڙي بِسمله چئي شڪار ڏانهن ڪنهن مسلم تير هنيو | وري مجوسي هنيو تنهن تا ڪان ٻيو

ڪ پويون پڻ مسلم هنيو پر بسم الله نه چيو | اچي ڪان پويون پهرين تي لڳو

لڳڻ ڪري تنهن جي منجهس زور زياده پيو | تنهن پڇاڙان ڪان پهرين وجي شڪار ڪنو

ته پڻ سو حرام ٿيو ور سڻي سڀ ڪو | ڪ هنيو تي ڪان شڪار ڏانهن ڪنهن مسلمان

پر ڪيڻ سندي سينگ جي طاقت ٿيس ڪان | اچي مجوسي تنهن ڪي ڪڍائي ڪمان

وجي ماريو شڪار ڪي لڳي اهڙي ڪان | ته پڻ ڪِيڻ تنهن جو حرام ڪري ڄاڻ

ڪ ڪڍائيندڙ ڪمان جو مسلمان هو | پر بِسمله ڇڏيائين ڄاڻي ٻجهي ته پڻ حڪم اهو

جي ڪن مجوسين شڪار ڏانهن پري ڪان هنيا | اچي شڪار پڄندو تنين جي ڊپا

پر اُڇيان پسان پَٽ تي ڪا مجوسين جا
ته وڃي سا ماڳ شڪار کي ڪري نه تڪبير ڪا
ڪري ونئي شڪار جي پٺيان مجوسن تيا
جان اچي پاٽ تي تير مجوسين جا
تڏهن ڪين حلال ٿئي جو ٿو اي ماڳ وسِن
اُيو شڪار پڄندو ٿي جي سدّ ٻا
تان مومن ڇڏيو بسملا ڪتو يا
جان ڪتا ڪي ٻار مجوسين جا وڃي
تڪين حلال شڪار جو ڪانه ڪراهت
سو وڃي اُيو ڊوڙندو شڪار ڏونه تا مجوسي
پڄي ڪري تهجي تڪبير ڊُڪيو
مسئلا
جان اصل مجوسي ڪتو ڇڏي وٺو پيو ڇيو
اهي اعتبار انهم اُتي اصلي ڊوڙان
تڏهه هشڪار کي اعتبار ڪجي
جان مسلمان ڪتا تان موچار واهي
تات پن پول ڇڙو ڪين نگر جي
اڳاهه شرط شڪار جو ڇڙو پروه هو

تان هئو مومن شڪار کي تير بسملا سان
تڪراهت حرم تئي ڪين ته جو ماڻه
پر جيرو لهي ذبح ڪجي تڏهه پاڪ نڪا
مومن پنهنجو اچليو ڪان شڪار ذانا
پڻ جي ڪتا ڪي ٻار شڪار ڏونه مجوسين
پر اچا پني شڪار جي و ماڊو ڙيندا
ته سا ماڳ شڪار ماڳه نکر اهت حرم
ڪتو مومن ڊوڙيو ڪنيان ڀان پنهيا
پڻ جي ڪه مومن بسملا جي لتو هئا
ته مجوسي اُپي ماڳه شو ڪتو هشڪار
وڃي ڪناءِ ته شڪار کي تحلال چيام
تڪين ڌوٻون پهنجو ساهه سڪ سيان
مڪر جي ڪتو پاته ڊوڙو ڪه تبدو وڙهيو
جان ٿيو مجوسي ڪتا تا ڪر حرام سبي
جان ٻچن ڪري مسلما جي ڪتو ڊوڙو پيو
حڪم پار ضوان مسلي هين ڪنهي جهڙو اهي
تجي شڪار جي ڏسي شڪار کي پڙهي ڪان

پر اجان پيا نہ پٽ تي کان مجوسين جا
تان هنيو مؤمن شڪار کي تير بِسمله سان

تنهن وجي ماريو شڪار کي ڪري تڪيرو گهاء
تہ ڪراهت تحريم ٿئي ڪيڻ تنهن جو ماه

ڪر ونڻ ۾ شڪار جي ٻيلي مجوس ٿيا
پر جيئرو لهي ذبح ڪجي تڏهن باڪ نہ ڪا

۽ جان اڇي پيا پٽ تي تير مجوسين جا
مؤمن تهان پوءِ اُڇليو ڪان شڪار ڏانه

تڏهن ڪِيڻ حلال تنهن جو توڙي ماڳهين ويس ساه
پڻ جي ڪُتا ڪ باز شڪار ڏانهن مجوسين ڇڏيا

آيو شڪار ڀڄندو تنين جي سببا
پر اجان پُني شڪار جي وٺا ڊوڙندا

تان مؤمن ڇڏيو بِسمله سين ڪتو پاڻ هٿا
تنهن ماريو شڪار ماڳهين تہ ڪراهت تحريم آه

۽ جان ڪتا ڪ باز مجوسين جا وري پوئتي موٽيا
ڪتو مؤمن ڊوڙايو پڇاڻان تِها

تہ ڪِيڻ حلال شڪار جو ڪانهي ڪراهتا
پڻ جي ڪنهن مؤمن بِسمله چئي ڪتو هٿان ڇڏيو

سو ويو ڊوڙندو شڪار ڏانهن تان ڪنهن مجوسي ڏنو
تنهن مجوسي اُيي ماڳهين سو ڪتو هُشڪاريو

ٻچڻ ڪري تنهن جي تڪيرو ڊُڪيو
وجي ڪنائين تنهن شڪار کي تہ حلال چيائون هوءِ

۽ جان اصل مجوسي ڪتو ڇڏيو پوءِ ٻچيو مسلمان
تہ ڪِيڻ زبون تنهن جو ساري سِڪ سڄاڻ

آهي اعتبار ان ۾ اتي اصل جي ڊوراڻ
مگر جي ڪتو پاڻهي ڊوڙيو ڪنهن نہ ڊوڙايو اي

تڏهن هُشڪارڻ کي اعتبار ڪجي
جان ٿيو مجوسي ڪنا تان ڪر حرام ٿئي

۽ جان مسلمان ڪنا تان موچارو آهي
جان ٻچڻ ڪري مسلمان جي ڪ ڪتو زور ڊُڪيو

نا تہ ٻنهي ٻول ٻچڙو ڪيڻ نہ گهرجي
حڪم باز جو ان مسئلي ۾ پڻ ڪتي جهڙو آهي

اڪارهون شرط شڪار جو پڇي پروڙيو
تہ جي شڪاري ڏسي شڪار کي پري کان هنيو

ڪتوڪي بازجيتا تا بسم الله چيائي پوءِ
پرته پڄاڻا ناشڪار غائب ٿي ويو
ونئون ٻ شڪار جي ڏوڙ ڏيندو ويندو
جي تکيا اندر وري ۽ وڃي مر هيو
پوءِ وڃي لڌائين ٿڪي تان ڏنائين مو
لعل هوام الارض قتله محمد فرمايو
پر وڃي رسيو ٿڪي مرن پڄاڻا
ڪاءِ پڻ هوسي هيڪڙو پئو ڪو ڏنائين
مگر جي شڪاري شڪار م پئو ڪا لڌو
تڪا هي انه تير جو ڪي پئي ڪه سندو
تون پئي ويتو نو جم ڏوڙ ڏيندو ويو
اهي مثل تير جي نخاڻ مٿن مسلن
ڪونجي ته شڪار کي وهندو ڪاءِ ڪيو
جان ڏوڙ ڏٺ گنا ٿڃي ۽ ويهي شڪار کي هيو
جان وڃي ترهيو وئس ڏوڙ ڏيندو
ڪتو ڏنائين پا هڄو پئي ۽ تسل پيئو
تکين تهڄو مؤمنڪي اهي موچارو

تن وڃي رسي شڪار ڪي تڪو ڪاءِ ڪيو
تشڪار عي طلب ڪنا ٿڃي ويهي نه هندو
تون پئي ڏوڙ ڏي ياته ڪکه پئي ڪي جوءِ
ڪي ڏوڙ ڏٺ ڏار اشڪار جي ڪوڪم ڪيائي و
تکين ته شڪار جو حرام جون ٿيو
ڄاڻا ويو ڏوڙ ڏيندو شڪار کي فرصت نکيائي ڪا
ڪان پهچو شڪار م پڻ لڳو لڌائين
تڏه ڪين شڪار جو موچارو چيائي
ڪي ڪاءِ هوسي هيڪڙو پر نير ويو جي تو
تڏه پڻ نه بون ٿيو ڪين صيد جو
حڪم ٿئي بازجو جي شڪاري هوت
تون پئي شڪار ع چڏ هتا باز ڪو
پرته پڄاڻا شڪار سو غائب ٿي ويو
پوءِ مرڻ پڄاڻا سولي تکين ڏهس نهو
ڏوري لڌائين ٿڪي مرڻ ڪنا پوءِ
هوڳاءِ شڪار م پڻ مٿي هيڪڙو
پرئي سب تڏ وڃي ڪاليو منڪتاب لکيائي

ڪ ڪتو ڪ باز ڇڏيائين بِسمله چيائين پوءِ تن وجي رسي شڪار کي تکو گھاء ڪيو

پر تنهن پڄاڻان شڪار غائب ٿي ويو تہ شڪاري طلب ڪنا تنهن جي ويجهي نہ رهندو

ونئو پُٺ شڪار جي ڏوڙيندو ويندو توڙي ڏوڙي پاڙهي ڪ ڪنهن ٻي کي چوءِ

جي نہ ڪيائين ان پر وري ويجهي رهيو ڪ ڏورڻ ڌاران شڪار جي ڪو ڪم ڪيائين ٻيو

پوءِ وجي لڌائين تنهن کي تان ڏٺائينس مُئو تہ کِيڻ تنهن شڪار جو حرام چون ٿيو

”لعل هو امر الارض قتله“ محمد فرمايو ۽ جان ويو ڏوڙيندو شڪار کي فرصت نہ ڪيائين ڪا

پر وجي رسيو تنهن کي مرڻ پڄاڻا ڪان پنهن جو شڪار ۾ پڻ لڳو لڌائين

گھاءُ پڻ هوس هيڪڙو ٻيو ڪون ڏٺائين تڏهن کِيڻ شڪار جو موچارو چيائين

مگر جي شڪاري شڪار ۾ ٻيو گھاءُ لڌو ڪ گھاء هوس هيڪڙو پر نہ پروڙجي تو

تہ ڪ آهي انهي تير جو ڪ ٻي ڪنهن سندو تڏهن پڻ زبون ٿيو کيڻ صيد جو

توڙي وينو نہ وچ ۾ ڏوريندو ويو حڪم ڪتي ۽ باز جو جي شڪاري هُونِ

آهي مثل تير جي منجھ ان مڙن مسئلن توڙي شڪاري ڇڏيو هٿان باز ڪو

وجي تنهن شڪار کي وهنده گھاء ڪيو پر تنهن پڄاڻان شڪار سو غائب ٿي ويو

جان ڏوڙڻ ڪنا تنهن جي ويجهي شڪاري رهيو پوءِ مرڻ پڄاڻان شڪار سو لڀي، تہ کِيڻ دُرس نہ هوءِ

۽ جان ويجهي نہ رهيو ويس ڏوڙيندو ڏوري لڌائين تنهن کي مرڻ ڪنا پوءِ

ڪتو ڏٺائين پانهنجو وٽس اُپينو هو گھاء شڪار ۾ پڻ مڙئي هيڪڙو

تہ کيڻ تنهن جو مؤمن کي آهي موچارو پر اي سڀ تڏهوڪيون ڳالهيون منجھ ڪتاب لکيائين

جڏهن شڪار غائب ٿي مئو پوءِ لڌا
تڏهن مڙني صورتن ۾ سو حلال لکيا
ٻارهن شرط شڪار جو پڻ هي سڀ ئي
سو هوءِ جڏهن اهڙو جو ڪي رسي ٿي سگهي
ڪا اهي قسم ٻڪين جو منجهه هو اڏائي
جي ڏي گئي ڪي ٻڪري ڏونهه ڪي تير اڇليو
جي مري پوءِ ته گاءِ سڀ تڪين تي ڪيترو
پڻ اچي ٿيو هلي هيره هرڻ جنگ سند
تحڪم ٿيڪي تهرو جهڙو ڏي گي جو
پڻ جي بسم الله جي شڪار ڏونهه ڪو تير هي
هوند ٻوري شڪار ٿيڪي جلي هٿ ڪري
ڪي پان نهايءِ تهڪي پرهيس مهرس ٿي
توڻي بسم الله پڻ چيائين پوءِ پيري
ماڙوءِ وري ٿيڪي هوندو نه ٿي ڪين سگهي
تڏهن شڪار حلال سو توڻي پيئي پهچي
پر چيائين پڻ پٽرم لفظ بسم الله جو
جان تڏهن جڏ پاءِ هٿ منجهه پوءِ پار ڪي

جان لڌاءِ سڀ جيڪو پوءِ ڪانئي سڪنائي
توڻي طلب شڪار جي پڻ هڏهن ڪانه ڪئاءِ
تڪئو ڪو پار جڏ جي جيوانڊ و لڳا ان
جنگ هو نسن ٿڪي جن سڀ ڏو ڙ سي
نات ڪين ٿيندو گاءِ سڀ حلال ڪيتي
ڪي ڪتر ڏونهه ڪري جي پار جهڏيا ءِ ڪه سڪٿو
جان مري نسا تان ٿيڪي ذبح ڪيو
ڪي اچي شڪار قائم هي مر جي ڪوٻ سو
تهين احلال نه ڪاسڀ ذبح جان ڪيو
رهيو سو جن ڪنا لگن ڪري تهجي
موني هيءِ ڪان ٻئو شڪار ڏونهه اهڙي
جي مري پوءِ پوءِ ڪان تحرام جو ٿئي
جان شڪار جن ڪنا اٿيار هوندا اهي
تان هيس شڪار ڪانه بسم الله سڀ ڪي ٿئي
جي جي سڪو ڪي پار هٿا جڏهن پوءِ جڏهن تا
تحڪم ٿيندو ان مسئلي اهي ڪا جهڙو
جڏهن شڪار جلن جهڙو اکا ڪين هو

جڏهن شڪار غائب ڪي مئو پوءِ لڌائين ۽ جان لڌائينس جيئرو پوءِ ڪاتي سين ڪنائين
تڏهن مڙني صورتن ۾ سو حلال لکيائين توڙي طلب شڪار جي پڻ هڏهين ڪان ڪيائين
ٻارهون شرط شڪار جو پڻ هينئين سين سڄجي تہ ڪتو ڪہ باز ڇڏجي جي حيوان ڏانهن ڪہ ڪان اڇلجي
سو هو پڇندڙ اهڙو جنهن ڪي رسي نہ سگهجي جنگهون هئونس تکيون جن سين ڊوڙي
ڪہ آهي قسم پکين جو منجهہ هوا اڏامي نا تہ ڪِيڻ تنهن جو گهاء سين حلال ڪين ٿئي
جي ڊِڳي ڪہ ٻڪري ڏانهن ڪنهن تير اڇليو ڪہ ڪڪڙ ڏانهن گهر جي باز ڇڏيائين ڪہ ڪُتو
جي مري پون تنهن گهاء سين تہ ڪِيڻ تن بچڙو ۽ جان مري نہ پيا تان تن ڪي ذبح ڪبو
پڻ اڇي ٽيو هٿن هيرئون هرڻ جهنگ سندو ڪہ اڇي شڪار ڦاهي ۾ ٻجهي ڪو پئو
تہ حڪم تن ڪي تهڙو جهڙو ڊِڳي جو ٽيندا حلال نہ گهاء سين ذبح جان نہ ڪيو
پڻ جي ٻِسمله چئي شڪار ڏانهن ڪو تير هٽي رهيو سو پڇڻ ڪنا لڳڻ ڪري تنهن جي
هوند ڊوڙي شڪاري تنهن ڪي جهلي هٽ ڪري موٽي هنيائين ڪان ٻيو شڪار ڏانهن اهڙي
ڪہ پاڻ نہ هنيائين تنهن ڪي پر هنيس مڙس ٻي جي مري پيو پوئين ڪان سين تہ حرام چون ٿئي
توڙي ٻِسمله پڻ چيائين ان پوئين پيري ۽ جان شڪار پڇڻ ڪنا اجان رهيو نہ آهي
ماٺهو ڊوڙي تنهن ڪي رسي ڪين سگهي تان هنيس شڪاري ڪان ٻِسمله سين ڪہ ڪنهن ٻي
تڏهن شڪار حلال سو توڙي پئي مري جي ڪنهن ڪتو ڪہ باز هٿان ڇڏي پوءِ ڇڏيائين پيو
پر چيائين ٻنهي پيرن ۾ لفظ ٻسمله جو تہ حڪم تن جو ان مسئلي ۾ آهي ڪان جهڙو
جان تڏهن ڇڏيائين هٿ منجها پوئين باز ڪہ ڪتو جڏهن شڪار جهلڻ جهڙو اجان ڪين هو

تان ڪئين حلال ٿئي جو نات درست ٿيو
جرح ڪري ٿي جنا سو هيو
پر نڪليا ۾ سي هٿم اڃا اپنو هو
ان پوءِ جرح ڪري پيئي شڪار مئو
ته جان شڪار ۾ شڪار کي اڃا رسيو ناه
تنهن ۾ پڻ ڪئين درست ٿئي جو نه وسواس
تڏهن ڪئي ڪا اڇليو ته صحيح بسم الله
جن ڪر هئاءِ تير مرني ته ات ڪئي ڏکيو
ڪي هرڻ پر وهو ٿا هي مٿي ڪري ڪا
بلڪ وٺي رسئو ته شڪار تنهن ڪا
تڏهن ته شڪار جو پڻ جياءِ نرهاءِ
تهئاءِ جه ات ڏکي ڪئي ته ڏونه سو هو خشي
ڪئين جياءِ قتر ته شڪار سنڌو
پر اصل هياءِ جن تولن ڏونه ٿئي خير
تڏهن ظاهر حالتي حڪم چون ڪئي
جن لڳ ڳڏا من ڪرئم اهي سنڌ وات
هنديا عنايا مڪي عبارت ايهي

پڻ ٻئي ڪئي بازشڪاري ونئي ڪاڪيو
ڏوري شڪاري ٿڪي جيري سيو
تان موٽي باز ڪٽي شڪار کي ڪيو ڪاءِ
تڪين ته شڪار جو حرام چون ٿيو
ٻيسي ڪتو باز شڪار ڪي ڳتا ڪاءِ ڪري
پڻ اهي ڪتابن ۾ اهڙي پچارا
طرف ته جيوانجي جو چند نراه
ڪي هئي ڪه پڪي ڏونه هو ڪرنه ساما
سو ڪان تلڪو ته جيوانڪي هئاءِ جه
مري پيئو ٿهن ڪان ڪياءِ جتا
مگر جي ظاهر ٿيو وٺي تها پيو
ڪان تلڪو ٿڪي پر ته شڪار کي رسيو
جان لڳي ڪان قتل ڪيو ته شڪار تنهن
تڪي هوا مار ن هيرئان ڪو وحشي
ات يگي ڪي اهي ليکو وحشي ٻڪين کي
ٻڪي اصل ۾ سو ڪر وحشي ٿئي
جڪه هيو تير ته جيوان ڏونه بسم الله

تان ڪِيئن حلال تنهن جو، نا تہ دُرست نہ ٿيو
جرح ڪري تنهن جي پڄڻئا سو رهيو
پر نہ جهليائينس هٿ ۾ اجا پينو هو
ان پوئين جرح ڪري پئي شڪار مئو
۽ جان شڪاري شڪار کي اجان رسيو ناهي
تڏهن پڻ ڪِيئن دُرست تنهن جو ري وسواسي
تہ جيڪڏهن ڪان اُڇليو ڪنهن چئي بسم الله
جئن ڪر هنيائين تير پري ڪنهن اُٺ کـ ڏِڳي ڏانه
کـ هرڻ ٻَڌو هو ڦاهي ۾ تنهن کي ڪري گهاءُ
بلڪ وڃي رسيو ڪنهن شڪار پڄنڊڙ کا
تہ ڪِيئن تنهن شڪار جو پڻ چيائون نہ رهاءِ
تہ هنيائين جنهن اُٺ ڏِڳي کـ پڪي ڏانهن سو وحشي هو
تہ ڪيئن چيائون ڦُٽرو تنهن شڪار سندو
پر اصل هنيائين جن ٽولن ڏانهن تن جي خبر ڪان پوي
تڏهن ظاهر حال تي حڪم چون ڪجي
جن گهڻو گذران گهرن ۾ آهي سندو اُٺ ڏِڳي
”هدايه “ ۽ ”عنايه“ ۾ اي عبارت آهي

پڻ جي ڪتي کـ باز شڪار کي وڃي گهاء ڪيو
ڊوڙي شڪاري تنهن کي جيئري رسيو
تان موٽي باز کـ ڪتي شڪار کي ڪيو گهاءُ بيو
تہ ڪِيئن تنهن شڪار جو حرام چون ٿيو
تيسين ڪتو کـ باز شڪار کي گهڻا گهاء ڪري
پڻ آهي ڪتابن ۾ اهڙي پچارا
طرف تنهن حيوان جي جو پڄنڊڙ نہ آه
کـ هٽي ڪنهن پکي ڏانهن جو گهرن ۾ ساماءِ
سو ڪان نہ لڳو تنهن حيوان کي هنيائين جنهن لاءِ
مري پيو تنهن سين ڪان ڪيائين جٽا
مگر جي ظاهر ٿيو وڃي تهان پوءِ
ڪان نہ لڳو تنهن کي پر ڪنهن شڪار کي رسيو
۽ جان لڳي ڪان قتل ڪيو ڪنهن شڪار پڄنڊڙ کي
تہ کـ هئا ماڻهن هيرئان کـ وحشي وري
اُٺ ڏِڳي کي اهلي ليکبو، وحشي پکين کي
پکي اصل ۾ سڀ کو ڪر وحشي پسجي
جي ڪنهن هنيو تير تنهن حيوان ڏانهن بِسمله چيئين پوءِ

ڪنهن اهي شرط ته حلال نه جنهن جي
جهڙو سو هڪ سيار کي ٿيو مرغو پيو
پرسنڌه ته ڪانس مري شڪار پيو
ٻيو شرط شڪار جو چياءِ اهڙو
ڪتو يا تير ڇڏي ته ڏونه بسم الله چيو
ٽيون سبب نوحيو ڪو مرڻ جو پيو
جنهن ڪري چياءِ شڪار ڏوه ٻي تير ڪسو
جي مري رهيو سو پاڻي ۾ ٿي حرام سو
صرڻ ٿيو پاڻي ڪري متا هوءِ
ته شڪار ٻن جي عجز ۾ تفاوت اهي
ڳاءِ ٿيا ٿان پاڻي ۾ ٻڏي سو مري
تان ڪنهن حلال ٿيو نات حرام ٿي
ٿوڙي مٿي رهي ماڳ جرح جو ڪيڏو ٿئي تمام
جيڏي تي ماڳ ڪنا ٿيڪي ذبح ڪجي
پر بسملجي شڪار کي ٿيو نه ڳالهه ڪيو
ڳچي ٿي جنهن گرجي ڪه ڏونگر ٿي پيو
جيئن شڪاري ڪيو ٿي سو ٿي مرجي رهيو

پر اهي ماڻهو نه سو ٿيون نفير اُٺو ڳچو
پر ڪئه شڪار هلا ڪيئي سو ٿي ڳالهه ڪو
تين چياءِ ڦترو ڪنهن شڪار سو
جهڙي شڪار جي شڪار تي ڇڏي يا ڪٿو
ٿهري پٿي ٿئي گاءِ ڪري مرڻ شڪار جو
جي گاءِ ڏاڍا ڪو سبب پيو واقع اچي ٿيو
گاءِ ٿيا ڪا پاڻي ۾ وڃي سو پيو
ٿوڙي شڪار ٻڏي گسڪي سندو تو
پر ڪن ڪتابن ۾ انهن اچي ٿو
جنهن ٻکي ڪي پاڻي جي جيڪو ڳاءِ ڪري
ٿيان اهين ماڳ جرح جو پاڻي گناهه
جان ٻکي سعي سندو ٿيا ڪين ته حرام
مگر ٻڏڻ ٿيا ٿا جيڪڏهه جيرو سو لهي
تين مرڻ صور تنم سو ڪين ڌرهست لکي
اچي ڪه پهري وٽي سو گري شڪار پيو
وري الٽي ان ماڳن تا مٿي زمين پيو
تڪين ته جو جهڙو ستي صحي سڪو

کِيڻ آهي شريعت ۾ حلال نہ جنهن جي — پر آهي ماڻهن ئو پڇڻون نہ هيراڪو گهر جو

جهڙو سوئر ڪہ سيار ڪہ ڪو مرون ٻيو — پر ڪنهن شڪار حلال کي سو وجي ڪانُ لڳو

پريندي تنهن ڪان سين مري شڪار پئو — تہ پڻ چيائون ڦُٽرو ڪِيڻ شڪار سو

تيرهون شرط شڪار جو چيائون اهڙو — تہ جِهڙ شڪاري شڪار ڏي ڇڏي باز ڪتو

ڪہ تير اُڇلي تنهن ڏانهن بسم الله چيو — تِهڙ تئي تن جي گهاء ڪري مرڻ شڪار جو

تئي سبب نہ وچ ۾ ڪو مرڻ جو ٻيو — جي گهاء ڏاران ڪو سبب ٻيو واقع اچي ٿيو

جيئن ڪر هنيائين شڪار ڏانهن پري تير تِڪو — گهاء پڇاڙان پاڻيءَ ۾ وجي سو پيو

جي مري رهيو سو پاڻيءَ ۾ تہ تئي حرام سو — توڙي شڪار بحري ڪہ سُڪي سندو تو

مرڻ تنهن جو پاڻيءَ ڪري متان ٿيو هوءِ — پر ڪن ڪتابن ۾ ان پر آڻي تو

تہ شڪار بري ۽ بحري وچ ۾ تفاوت آهي — جيئن پکي کي پاڻي جي، جيڪو گهاء ڪري

گهاءُ پڇاڙان پاڻيءَ ۾ ٻڏي سو مري — تہ جان آهيس ماڳ جرح جو پاڻي ڪنا مٿي

تان ڪِيڻ حلال تنهن جو نا تہ حرام تئي — ۽ جان پکي سُڪي سندو تان ڪِيڻ تنهن حرام

توڙي مٿي رهيس ماڳ جرح جو ڪہ ٻڏي ويس تمام — مگر ٻُڏڻ پڇاڙان جيڪڏهن جيرو سو لهجي

جهلي نڙي ماڳ ڪنان تنهن کي ذبح ڪجي — تيئن مِڙن صورتن ۾ سو ڪِيڻ دُرست لکي

پڻ بسمله چئي شڪار کي جي ڪنهن گهاءُ ڪيو — اچي ڪنهن پهڻ ڪہ وڻ تي سو ڪري شڪار پيو

ڪہ ڇت اتي ڪنهن گهر جي ڪہ ڪنهن ڏونگر تي پوءِ — وري اُلٽي ان ماڳن تان مٿي زمين پوءِ

جيئن شڪاري رسيو تيسين مري رهيو — تہ ڪيڻ تِهن جو بچڙو سٺي صحي سِکو

جن مرن ٿي ان شڪار جي آهي شڪ پيو
جان لڌائين جيئرو نان کڻي گهايو
ته اصل زمين اٿي واقع سو ٿيو
ٽوڙي پوندو پکي زمين تي جي ٿيو
ڪري ويو زمين تي سو شڪار کي لڳو
جيڪڏهن ڪيو شڪار ڏٺو ته گهاءِ بسم الله سان ڪ
جي مري رهيو ته حرام ڪري سڃاڻ
جڏهن پرندو موٽي شڪار گهاءِ ڪري
ته ڪاهي حياتي تنهن پر ٿي پيري اهي
ته پڄاڻا ڪري پوءِ پاڻي ۾ ڪو وڃي منجهه جيئرو
تڏهن ڪين حلال ٿيو منجهه ڪفايا لکي
جو ڏهه شرط شڪار جو سڀئي صحيح ڪجي
تڏهن جيڪي شڪار ٿئي حرن پرندا مري
پر جيڪي آهي پر ٿي پيٽ منجهه ڪتاب لڌو
جيترو آهي ڪني ڏور ۾ کڻي ڪنا پوءِ
جو اصل تير هيائين بسم الله جي سو ذبح ٿيو
جان جيئن ته هم انهان گهيرو آهه

تمام لکن ڪري پهر ڪي وڃي موت ٿيو ته
پر جي مري رهيو ان تو اين وري نه الثو
تڏهن ڪين ته شڪار جو آهي موچارو
مگر جي ڪتو هوءِ زمين تي يا الو لڪيرو
نبي پوءِ شڪار ان شڪار ۾ ڪين ڪناوو
سو وڃي ڪري جيئن پيو ڪاهي پاڻ
پر جي سب تڏو ڪي ڪاليو منجهه ڪتاب لکي
جان شڪار گاءِ سر پرندو مري
جيتري ڪني ڏور ۾ ذبح پڄاڻا سڀي
ڪئي پکي پهڙ ڪي وڻ تان الٽي هيٺ آهي
حڪم لکيا موٽ جوان حياتي ڪي
تجذه ڪتو ڪي باز شڪار ٿي هٿان جيئن ڪهان
جان ليي جيئرو تان ذبح ته ڪجي
جان آهي ته شڪار ۾ جيئن ٿو پيرو
تان ذبح صيد جو لازم جون نهو ءِ
پڻ ڏنا هن حياتي تو بيکي حڪم موتجو
تڏهن ذبح ڪرڻ نهجو لڪنتا

جيئن مرڻ ۾ ان شڪار جي اچي شڪ پئو — ته متان لڳڻ ڪري پهڻ ڪِ وڻ جي موت ٿيو تنهن هوءِ

۽ جان لڌائينس جيئرو تان ڪُهي ڪائبو — پر جي نري رهيو ان ٽولن تي وري نه اُلٽيو

ڪ اصلهين زمين اتي واقع سو ٿيو — تڏهن ڪِيڻ تنهن شڪار جو آهي موچارو

توٽي پوندهِ پهڻ ڪ زمين تي ڇيهون ڇيهون ٿيو — مگر جي ڪُتو هوءِ زمين تي پالو ڪ ڪيرو

ڪرڻ وير زمين تي سو شڪار ڪي لڳو — ته پڻ پيو شڪ ان شڪار ۾ ڪِيڻ ڪنا ويو

جي ڪنهن ڪيو شڪار ڏانهن گهاء بسم الله ساڻ — سو وجي ڪري ڄيري ۾ پيو گهاء پڄاڻ

جي مري رهيو تنهن ۾ نه حرام ڪري سڃاڻ — پر اي سڀ تڏهوڪيون ڳالهيون منجهه ڪتاب لکي

جڏهن پريندي نه مئو شڪار گهاء ڪري — ۽ جان شڪار گهاء سين پريندي مري

ڪ ڪا رهي حياتي تنهن ۾ پر ٿورڙي آهي — جيتري ڪني ڍور ۾ ذبح پڄاڻان پسجي

تنهن پڄاڻان ڪري پيو پاڻيءَ ۾ ڪ وري منجهه ڄيري — ڪ پئي ڪنهن پهڻ ڪ وڻ تا اُلٽي هيٺ اچي

تڏهن ڪِيڻ حلال تنهن جو منجهه "ڪفايه" لکي — حڪم لکيائون موت جو ان حياتي ڪي

چوڏهون شرط شڪار جو سٽي صحي ڪجي — ته جڏهن ڪتو ڪ باز شڪاري هٿان ڇٽي ڪنهن ڪان اچي

تڏهن جيڪي شڪار تنهن جرح سين پريندي مري — ۽ جان ليي جيئرو تان ذبح تنهن ڪجي

پر جيئڻ آهي ٻن پتين منجهه ڪتاب لڌو — جان آهي تنهن شڪار ۾ جيئڻ ٿوريڙو

جيترو رهي ڪني ڍور ۾ ڪهڻ ڪنا پوءِ — تان ذبح صيد جو لازم چون نه هوءِ

جو اصل تير هنيائين بِسمله چئي سو ذبح ٿيو — پڻ ڏنائون هن حياتي ٿورڙي ڪي حڪم موت جو

۽ جان جيئڻ تنهن ۾ اِنهان گهٽيرو آه — تڏهن ذبح ڪرڻ تنهن جو لکن تا

جي ڪھڻ ڇڏيائين ٿھمو تڪبير سو نرھاءِ
ھيو
پڻ جي شڪاري بسم الله چئي ھري ڪان
پرھو ٿيو شڪار ۾ جين جڇيرو
آڇي شڪار اھڙي حال ڪيتي پئي ھيو
ڦٽي ڦٽي ته ماڳم مري سو پيو
وڃي لڌائين جنگ پر ڏنائين مُئو
پر جيڪڏھن جه ماڳم آڇي شڪار پيو
جو مٿي ذبح ٿيڻ جي قدرت ھوءِ ر ڪندو
ته جائي ذبح نه ڪيو وٽس پي ٿيو
تڏھن پي شڪار حرام ٿيو ھي سڀ سھو
پر خبر ٻيس تھجي ٿڪو سو منهن وات
ذبح ڇڏيائين شڪار جو ان عذر جي سببا
ابو حنيفه ان ماڳم عذر ٻڌو نه تا
مُھا
پڻ اھي قدرت ذبح ڏجڻ سبن ڳھي ڪيو
قاضيخان ءِ ظھيريه ۾ لکي اھي عبارتا
حڏھ حيا لي شڪار مجري ھوءِ
جيترو ھي ذبحم ذبح ڪنا ٻوءِ

ٿو ٿي ڇڏيائين قدرت سڪي گوڏي لڌائين نگا
وڃي سو شڪار کي منجھان شير لگو
ھو
جيترو ھي مد بو حم ذبح پچايا تا ٿھا ڪڏ
پر وٽس نه وقت ۾ مارڻ ڪون ھو
پر و ئو شڪاري ٿڪي پئم ڏو ڙ پيدو
تڪبير حلال ٿيو شبھو منجھس نه ڪو
ھو ته ماڳم ڪو وٽس شخص اھو
ٿو ٿي گنوار عاقل سو ڪي ڪا عورت ٿو
جيسي شڪاري سيو تيسين مر اھيو
ٿو ٿي ته شخص ڇڏي ذبح شڪار جو جاڻ
ڪي سٿو ھو نند رم ڪي ھو مجو سين ڪنا
ٻين ان شڪار جو ڪين نه ناه روا
علما
سڀني کي حڪم جا ڪتند فتوي لکن تا
ٻات عذر ٿيندا ان ماڳم لي سڀني آشيا
حق
پر لي سڀ تڏھين ٻالبو منجھ ڪتابن
ءِ جان ھوءِ منجھس جين ٿو پرو
ھو
تڏھن ڪين حلال ٿيو ٿو ٿي مارڻ

جي ڪهڙ چڙيائين تنهن جو ته ڪِيڙ سو نه رهاءِ — توڻي چڙيائين قدرت سين ڪ ڪاتي لڌائين نه ڪا

پڙ جي شڪاري بسم الله چئي پري ڪان هنيو — وجي سو شڪار ڪي منجها تيز لڳو

پر هئو تهر شڪار ۾ جيئڙ جهجهيرو — جيترو رهي منبوح ۾ ذبح پڄاڻان تهان گهڻو هوءِ

اڃي شڪار اهڙي حالت ۾ ڪتي پئي رهيو — پر وتس تنهن وقت ۾ ماڻهو ڪون هئو

ڦٽي ڦُٽي تنهن ماڳ ۾ مري سو پيو — پر ويو شڪاري تنهن ڪي پُٺ ۾ ڏوريندو

وجي لڌائينس جهنگ ۾ پر ڏنائينس مُئو — ته ڪِيڙ حلال تنهن جو شبهو منجهس نه ڪو

پر جيڪڏهن جنهن ماڳ ۾ اڃي شڪار پيو — هو تنهن ماڳ ۾ ڪو وتس شخص اهو

جو مٿي ذبح تنهن جي قدرت هو رکندو — توڻي ڳپور عاقل سو ڪ ڪا عورت توءِ

تنهن جاڻي ذبح نه ڪيو وتس پي ڦُنوء — جيسين شڪاري رسيو تيسين مري رهيو

تڏهن اي شڪار حرام ٿيو هينئين سين سڌهو — توڻي تنهن شخص نه چڱيو ذبح شڪار جو جڻي جاڻ منجها

پر خبر نه پيس تنهن جي ته ڪو پيو مون وٽ آه — ڪ ستو هو ننڊ ۾ ڪ هو مجوسين ڪنا

ذبح چڙيائين شڪار جو ان عذر جي سببا — ته پڙ ان شڪار جو ڪِيڙ ناه روا

ابوجهي ان ماڳ ۾ عذر نه چون تا — سُتي ڪي حڪم جاڳندڙ جو پڙ لکن تا علما

پڙ آهي قدرت ذبح جي مجوسي ڪي جي ڪلمو چئي مُها — تا ته عذر ٿيندا ان ماڳ ۾ اي سيبئي اشيا

"قاضي خان" ۽ "ظهيريءَ" ۾ اي آهي عبارتا — پر اي سڀ تڏوهڪيون ڳالهيون منجهه ڪتابن چوءِ

جڏهن حياتي شڪار ۾ جهجهيري هوءِ — ۽ جان هوءِ منجهس جيئڙ ٿوريڙو

جيترو رهي ذبح ۾ ذبح ڪنا پوءِ — تڏهن ڪِيڙ حلال تنهن جو توڻي ماڻهن وٽ هوءِ

آهي اصلا ان حياتيءَ ۾ حڪم موت
جو بسم الله جي ذبح ڪري اصلا نه جاڻي
تڏهن ڪين حلال ٿيندو منجهه محيط لکي
جن هوندي اهڙي ڪيرو جو ٿيو ٿي
هاڻي ڪي لکجن مسئلا شرطن ڌار ا
لهي انگريو ته منجهه جدا ڪو ٿئيو
جن ڪران وڌيا شڪار جي ڪير هٿ ٿيو
ڪي وڌيا سي منجهه ادا تون پيو
ڪين ڪنا ٿيندي محمد منع ڪيو
جن ڪري ڪيا شڪار جي پورا ثبوت وچا
ڪي ادا وڌيا سي منجهه گن ادا ڪنا
جي تراس شڪار منجهه انگر وڌو
ٿيو جو عالم حڪم ته جو
رهي ماڳ منجهه جيڪو علاج ڪجي
جي ڪين درست شڪار جو ته سندو
تڏهن ڌار شڪار ڪنا سو ليڪو عضو
هدايه ڪافي ۾ انبر الحي ٿو

مگر جيڪي اهڙي ڪيرو وٽ وڃي شڪار پيو
ڦٿڪي ته مهڏ مري شڪار هي
تو جي حياتي ته شڪار مگي هيو وري
چوڏهين شرط شڪار جا اچي ات پنا
جي هي مومن تراڙ شڪار کي بسم الله جي
جه انگريدي ڌار اعادتم هوند شڪار ٿي
ڪي پيرن پارا شڪار جي پا انگه وڌي ٿو
تڪين حلال شڪار سو پر انگر حرام
جان هوند شڪار جيرو نه هي نگري
ڪيا شر بسا نگا پيرن ڏونه نروصي
تڏهن حلال لکيا ڪين بئي ٿڪرا
پر انجاو پواه شڪار ۾ لهي ڪين سو
جان هوند موني سجو سو پيي گه نگري
تڏهن ته انگر کي حڪم وڌو جيايڌ جي
جان هوند سجو سي جي علاج ڪجي
ڪين رهاءِ شڪار جو پر انگر ونڪا سو
پر جي شڪار جي جا بسم الله جيڏي تراز هنيو

آهي اصلا ان حياتي حڪم موت جهو

جو بِسمله چئي ذبح ڪري اصلا نہ جاڻي

تڏهن ڪِيڻ حلال تنهن جو منجهہ ”محيط“ لکي

جيئن هوئڻ اهڙي ڳيرو جو نہ هوئڻ جِهو آهي

هاڻي ڪي لکجن مسئلا شرطن ڏارا

لهي انگڙو تنهن منجها جدا ڪو ٿئو

جيئن ڪر ران وڍيئين شڪار جي ڪ پير هٿ تنهن جو

ڪ وڍيائينس مٿي منجهان پر اڌان ٿوريڙو

ڪِيڻ ڪنا تنهن جي محمد منع ڪيو

جيئن ڪر ڪيائين شڪار ڪي پورا ٻہ پُوت وچا

ڪ اڌ وڍيائينس مٿي منجهان ڪ گهڻو اڌ ڪنا

۽ جي تراڙ سين شڪار منجها ڪنهن انگڙو وڍيو

تہ ههڙو چيو عالمن حڪم تهين جو

رهي ماڳ ميتجي جيڪو علاج ڪجي

جيئڻ ڪِيڻ دُرست شڪار جو تيئن سندو انگڙي

تڏهن ڏار شڪار ڪنا سو ليکبو عضوو

”هدايا“ ۽ ”ڪافي“ ۾ ان پر آٿي تو

مگر جي ڪنهن اهڙي ڳيرو وٽ وڃي شڪار پوي

ڦُٽي ڦُٽي تنهن مهدا مري شڪار رهي

توٽي حياتي تنهن شڪار ۾ گهٽي هُئي وري

چوڏهئي شرط شڪار جا اچي اِت پُنا

جي هٽي مؤمن تراڙ شڪار ڪي بِسمله چئي پوءِ

جنهن انگڙي ڏارا علات ۾ هوند شڪار نہ رهي جيئرو

ڪ پيرن پاران شڪار جي ياڱو وڍي ٿئو

تہ ڪِيڻ حلال شڪار سو، پر انگڙو حرام هوءِ

۽ جان هوند شڪار جيئرو نہ رهي تنهن انگڙي ڏارا

ڪ ڪيائنس ٻہ ياڱا پيرن ڏانهن، ٿئو مٿي ڏانه

تڏهن حلال لکيائون ڪِيڻ ٻئي ٽڪرا

پر اجان وَڍِئو آه شڪار ۾ لهي ڪين پيو

جان هوند موٽي سڄو سو ٿئي ڪنهن فڪر ڪري

تڏهن تنهن انگڙي ڪي حڪم وڍڻ جو چيئون نہ ڏجي

۽ جان هوند سڄو نہ ٿئي جي علاج ڪجي توءِ

ڪِيڻ رِهاءِ شڪار جو پر انگڙو نہ کائبو

پر جي شڪاري جاڻي بسم الله چڏي تراڙ هڻندي

پٺ ڪر پوءِ اکيا ءِ شڪار کي گناهه جو ڏي
ڏي بوانتا کيا سن پٺيرن ڏونهن ترو

تڏهن تڪر جو ڪين حرام آهي
جي وره ءِ کهي پار سيسي جو تين دست

مسئلو ذبح شڪار جا اچي تمام ٿيا
ڪتابن ڪنا عربي ڪيدي سي لکيا

تنهن سهڪائي ٿي ڪي جي طالب ٿين سند
ڪارڻ اهل ٿيڻ جي هي لکيم رسالو

راحة المؤمنين سنڌي ڪيم ته نالو
ته ڏيه اچي تمام ٿيو هي ناقص

ورهين سنڌ و هر ٿئي من ته ڏيه حسا
تان اڪاره ساءِ تريه ورهه ٿيا منجهس فير

ميٺري مسئلو ڏينجا ڪيم هيڪاندا
ڪارڻ ميرن ٿئي ڪيم وس وڏا

تنفع وٺن ڪنهن ڪي مؤمن تن منجها
سڻيو سڪو سچس مان پارين ٿيا

حقم هن حقير جي پٽ ڪرين ڪا دعا
ڏي ڪو ٿري بخشي فقير کي ڏهه فا

آهي اميد انهن عاصي کي اها
تڪرم ڪري ڪريم ڏئي ماڪمين

مٺي مناءِ من جي مايلن برڪنا
چنگن جي چنگائي مرجن مان بچا

ٻني لڳي ٻنکن جي وات لهن ولها
هادي ڪر هاشمي ڪي مؤمن منجها

مرهي ٻهجي مهرس ڏوهه ڏهار ءِ جا
ڪنا آهينم ڪمترا سدا ءِ ڪچا

جيئو ڪري نفس جو ڳنا ڪيم گناهه
هر ابر حيف ٿيا ڪميني ڪنا

سي تن صاحب جي مين ڏا عيب عاصي
جت ميڙ وٺند مؤمن لکم لکم

نٿي ملجا ٿين سنڪي تن مهدا
آهي وڏو ستر ٿهجو سايم سباجا

توٽي آهين گناهه مهجا ڏو نگرسو
پر آهي عفو تهجو عظيم ڏني وڏو ءِ انها

ٻہ ٽڪر پورا ڪيائين شڪار ڪي ڪنا وچ وڏي ۔۔۔ ڪ ٻہ واٽنا ڪيائين پيرن ڏانهن ٽئو ڏانهن مٿي

تڏهن ٻنهي ٽڪرن جو ڪِيڻ حرام آهي ۔۔۔ جي وري ڪهي پار سسي جو تہ پڻ درست نہ ٿئي

مسئلا ذبح ۽ شڪار جا اچي تمام ٿيا ۔۔۔ ڪتابن ڪنان عربي ڪڍي سي لکيا

تہ ٿئي سهڪائي تن ڪي جي طالب دين سندا ۔۔۔ * ڪارڻ اهل دين جي هي لکيم رسالو

”راحة المؤمنين سنڌي“ رکيم تنهن نالو ۔۔۔ تنهن ڏينهن اچي تمام ٿيو هي ناقص جو نسخو

ورهن سنلو هجرت جي مون تنهن ڏينهن حساب ڪيو ۔۔۔ تان اڪارهن سئو ٿيھ ورهيہ ٿيا منجهس ڦير نہ ڪو (1130)

ميڙي مسئلا دين جا ڪيم هيڪاندا ۔۔۔ ڪارڻ ميڙڻ تن جي ڪيم وس وڏا

تہ نفعو وٺن ڪڏهن ڪي مؤمن تن منجها ۔۔۔ سُهڻو سِکيو سچ سين مانَ پاڙهين تِئا

حق ۾ هن حقير جي پڻ ڪرين ڪا دعا ۔۔۔ ڪ ڪو پڙهي بخشي فقير ڪي ڪڏهن فاتحا

آهي اميد ان ۾ عاصي ڪي اها ۔۔۔ تہ ڪرم ڪري ڪريم ڏٽي مان ڪمينن سان

ميٺي مَنايون مَنن جون مان پلن برڪتا ۔۔۔ چڱن جي چڱائيءَ ۾ چُٽن مان بُڇا

پُني لڳي نيڪن جي واٽ لهن وِلها ۔۔۔ هادي ڪر ”هاشم“ ڪي مؤمنن منجها

مرهي پنهن جي مِهر سين ڏوه ڏوهاري جا ۔۔۔ ڪيا آهينم ڪمڙا سدائين ڪچا

چيو ڪري نفس جو گهٽا ڪيم گناه ۔۔۔ هزارين حيف ٿيا ڪميني ڪنا

سي تون صاحب ڪج مَ پڌرا عيب عاصي جا ۔۔۔ جت ميڙو ٿيندو مؤمنين لڪين لک مِڙندا

تِني مَ لڄائين مون ڪي تن مهدا ۔۔۔ آهي وڏو ستر تنهن جو سائينم سڀاجها

توٽي آهين گناه منهنجا ڏونگرنئو وڏا ۔۔۔ پر آهي عفو تنهن جو عظيم ڏٽي وڏو ئي اِنها

---

* پڇاڙي ۽ دُعا

ثوهُ تهجي ابهان وِئم بيليا ۔ جڏهي وِئم جير ماٺن منجھ سگا

پراهم تهنجو اسرو به باجه پريا ۔ ڪري هدايت يار ڏونه هادي هنا

مٿي محمد مير سِين اڳا احسانا ۔ ڏيکاري ڏيه ڏني لطف سان لقا

لڏائي ايمان سين ڏني دارڪنا ۔ جن چيئي هي پاڪيزو ڪلمو اچي توه اڳيا

لا اِلٰه اِلّا الله محمد رسول الله

صلى الله عليه وعلى آله وسلم

تمام شد نسخه ذبح شڪار بزبان سندي تصنيف مخدوم محمد هاشم ٺٽوي

توه تنهن جي أبهان ويم ٻيليپا چڏي ويم چپرين مائٽ مٽ سڀڳا

پر آهيم تنهن جو آسرو ڀهون ٻاجھ پريا ڪري هدايت پاڻ ڏانهن هادي رهنما

ميڙين محمد ميڙ سين آڳا احسانا ڏيکاري ڏيهه ڏٽي لطف ساڻ لِقا

لڏائين ايمان سين ڏٽي دار ڪنا جيئن چئي هي پاڪيزو ڪلمون اچون تو اڳيا

لاَ اِلٰه اِلا اللّٰهُ مُحَمدٌ رَسُولُ اللّٰهِ

صَلَي اللّٰهُ عَلَيهِ وَعَليٰ اٰلِه وَسَلمَ

تمام شد نسخہ ذبح شڪار بزبان سندي تصنيف مخدوم محمد هاشم ٺٽوي

ڪتابيات

(مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ ڪتاب ”راحة المؤمنين“ منظوم سنڌيءَ ۾ هنن پنجويهہ ڪتابن جو حوالي طور ذڪر آندو آهي. هيٺ انهن 25 ڪتابن جي الف- ب وار فهرست ڏجي ٿي.)

1- **التبيين الحقائق**: امام فخر الدين ابو عمرو عثمان پٽ علي پٽ محجن الصوفي البارعي العزيلعي، وفات 743 هجري/ 1342ع.

2- **تلقيح العقول في فروع المنقول**: امام احمد پٽ عبيدالله پٽ ابراهيم المحبوبي، وفات 630 هجري/ 1233ع.

3- **جوامع الفقه**: امام زين الدين ابونصر احمد پٽ محمد العتابي، وفات 586 هجري/ 1190ع.

4- **حياة الحيوان**: امام ڪمال الدين محمد پٽ موسيٰ پٽ عيسيٰ الدميري، وفات 808 هجري / 1405ع.

5- **خزانة الاڪمل**: امام ابو عبدالله يوسف پٽ علي پٽ محمد الجرجاني، وفات 522 هجري/ 1128ع ڪان بعد ۾.

6- **خزانة المفتين**: امام حسين پٽ محمد السميقاني الحنفي

7- **خلاصة الفقه فارسي**: امام عبداللطيف.

8- **شرح تحفه الملوڪ**: امام محمد پٽ عبداللطيف.

9- **شرح تڪمله رازي**.

10- **عنايه**: امام اڪمل الدين محمد پٽ احمد الحنفي الدمشقي، وفات 786 هجري/ 1384ع.

11- **العيني شرح الڪنز الدقائق**: قاضي زين الدين عبدالرحيم پٽ محمود العيني، وفات 864 هجري/ 60 -1459ع.

12- **غاية البيان**: امام قوام الدين امير ڪاتب پٽ امير عمر پٽ امير غازي الاتقاني، وفات 758 هجري/ 1357ع.

13- **فتاويٰ تاتارخاني**: علامہ فريدالدين عالم پٽ العلاء الانصاري الحنفي الدهلوي وفات 786 هجري/ 1384ع.

14- **فتاويٰ سراجي**: علامہ سراج الدين علي پٽ عباس الاوسي.

15- **فتاويٰ ظهيري**: امام ظهيرالدين ابوبڪر محمد پٽ احمد القاضي الحنفي، وفات 619 هجري/ 1222ع.

16- **فتاويٰ قاضي خان**: امام ابوالمفاخر حسن پٽ منصور پٽ محمود پٽ عبدالعزيز الاوزجندي، مشهور فخرالدين قاضي خان، وفات 592 هجري/ 1196ع.

17- **قرآن مجيد**: ڪلام باري تعاليٰ.

18- **القنية المنية لتمم الغنية**: علامہ نجم الدين ابوالرجاء مختار پٽ محمود پٽ محمد الزاهدي، وفات 658 هجري/ 1260ع.

19- **الڪافي في شرح الوافي**: امام ابوالبرڪات عبدالله پٽ احمد پٽ محمود النسفي الحنفي، وفات 701 هجري/ 2- 1301ع.

20- **الڪفاية في شرح الهداية**: امام جلال الدين پٽ شمس الدين الخوارزمي، وفات، 767 هجري/ 66 — 1365ع.

21- **المحيط السرخسي**: امام رضي الدين محمد پٽ محمد السرخسي، وفات 671 هجري/ 70 — 1369ع.

22- **الصلاة المسعوديه**: امام مسعود پٽ محمود پٽ يوسف السمرقندي.

23- **مسڪين شرح ڪنز**: امام محدث معين الدين الهروي مشهور ملا مسڪين، وفات 954 هجري/ 1547ع.

24- **مطلوب المؤمنين**.

25- **الهداية**: امام برهان الدين ابوالحسن علي پٽ ابوبڪر پٽ عبدالخليل الرشداني المرغيناني، وفات 593 هجري/ 1197ع.

انوکن لفظن جي معنيٰ جي پٽي

(نج سنڌي الفاظ ۽ محاورا جي ڪتاب ۾ آندل آهن)

لفظ	معنيٰ	لفظ	معنيٰ
الف		ألهارڻ	هيٺ ڪرڻ
آڳاٽرو	آڳاٽو	ألهِي	لٿي، لهي اچڻ
اڳو	ڏٽي، مالڪ	اِنپَر	ان طرح، ان ريت
اَبهَان	ڇُٽان، بچان	اَنگڙا	عضوا
اَبوجَن	اڀوجهن، اڻ ڄاڻن	اوڏو	ويجهو
اَپارا	گهٽو	اوڏيرو	اوڏو، ويجهو، قريب
اُپٽئو	پٽيو، کوليو (وات)	اُهجُ	اهڃاڻ، اشارو
اَپ	آسمان	اَهلي	گهر ۾ رهندڙ، گهرو
اُپٽو	بيٺو	اِيءِ	هيءُ
اُپينو	اُپو بينل (ڪريل جو ضد)	اَيهَارِ	نمونو، شڪل، مهانڊو
اُتا	مٿان	ب	
اُترِي	ٿڙڪي، اُڇلجي	بَاڪ (=باڪ)	خوف، ڊپ
اُتو	چيو	بَٿون	پٿون، وِچون
اِجَابَت	قبوليت، منظوري، سڏ ورنائڻ، سڏ تي موٽي پوڻ	بُڄا بُڄڙو	بڄڙا خراب، حرام
اَجَاڻ	اڻ ڄاڻ	بَرِي	زمين وارو، زمين تي رهندڙ
اَجِمر	اجان	بِسمِلَه	بسم الله
اُجَاتِرو	مٿاڇرو، ڇمائو، ٿورو، هلڪو	بِڳاڙ	بگهڙ
اَدَوياءِ	اُيا ڪيائين	بيدِي	(= بيديون) سُڄون، برپٽ، ميدان
اَڏَا	اڏ مان، اڏ ڪان	ٻ	
اڏَا	آڏو، سامهون	ٻَهر	ٻاهر
اَستَر	خچر جهڙو پر وڏيڪ طاقتور جانور	ٻِن	ٻنهي
اَشياء	شيون (شيءِ جو جمع)	ٻَهُ	(= ٻهون) گهٽيون
اِڪَاره	يارهن	ٻيلي	همراهي ڪندڙ، مددگار
اُلِتي	لهي، ڪِري		

ٻ	
ٻَتِ	طريقن، نمونن
ٻَجِنئا	پڇڻ کان
ٻَرِ	پاسو، ٽيڪ
ٻَري	چڪي، جهلي
ٻُوتارو	بتال، بدحواس، چتو، پورالو
ٻَئِي	ڀئو، خوف
ت	
تَايَاءُ	تئو ڏنائون، ڪوسو ڪيائون
تَڏِ	تڏهن
تُرت	سُرت، سمجهه، خبر
تُغدَرِي	پکيءَ جو قسم
تَڪ	ڳيت، وڏو ڏڪ، يڪ ساهي پيئڻ
تَمام	پورو
توڻي	توڙي، جيتوڻيڪ، جيڪر
ته	طرح، ريت، نموني
تِهرَ	تڏهن، تنهن وقت
تِهو	تهڙو
توه	ٻاجهه، ڀلائي، ڪرم، بخشش
توءِ	توڻي، توڙي، جيڪر
ٽ	
ٽُرمَچِي	(= ٽُرمچي) باز جو قسم
ٽُلِي	(= ٽُلهي) پائخانو
ٽوڪ	شيون، ڳالهيون
ٽورو	ٽولو، ٻڪرين جو ڌڻ
ٿ	
ٿول	شيءِ، ڳالهه، نمونو، طريقو، اوزار

ٿ	
ٿَري رهيو	بي جان ٿيو، ساهه نڪري ويو، مري ويو
پ	
پَار	پاسو، حصو، طرف
پَارَا	پاسو، طرف
پُٺ	پاسو
پُنِيرَا	
پَٽ ڪينئَن	اهو ڪيڙو جنهن مان ريشم پيدا ٿئي
پٽِئو	ڪڍيو
پُڇَاڻ	(=پڇاڻان) ان کان پوءِ
پَرِ	طرح، طريقو
پَرُور	پروڙ، سمجهه، ڄاڻ
پَڙي	پڙهي، چوي
پَڙهَنِ	پڙهيل عالمن
پَسن	ڏسن
پَرِ	(= پَرين) نمونن، نمونا
پَريندَهِ	پهريائين، اڳ ۾ ئي، شروع کان ئي، ڌُريان
پُوٽَ	پتي، حصو، ڀاڱو
پُويَنِ	پيٽ پر، پيرن تي
پَڪَ	
پَڳن	ڪنين
پَنَا	وڻ جا پن
پُنَا	پورا ٿيا
پَنجاً	پنجون
پوءِ	
پَهُ	خيال

پَهسُ	اوچتو، امالڪ
پَهڻُ	پٿر
پَهُڻ	(= پهڻ، پهون) ٻڪريون، ٻڪرين جو ڌڻ
پَيدَا	ظاهر، پڌرو
پِئَاسِ	سندس پيءُ، ان جو پيءُ
ج	
جَاد	جَهند
جَان	جڏهن، جيئن، جيڪر، جيسين
جَنرا	(= جنّاء) بيهڻ
جَجو	(=جهجهو) گهڻو
جَجيرو	جهجهيرو، گهڻو
جَرَحُ	زخم، ڦٽ
جَلي	(= جهلي) وٺي
جِماعُ	مُباشرت، مرد ۽ عورت جو ميلاپ
جُنبِئو	تڙ وارو، غسل جي حالت وارو
جِهرَ	جنهن وقت، جيڏي مهل
جِهڙ	جڏهن، جنهن وقت
جِهل	اڻ جاڻائي
جِهِم	جنهن ۾
جِهو	جهڙو
جِيٺو	ساڃو
ڄ	
ڄَارِن	جاڙين
ڄَاهو	ٻاٻيهو
ڄيِ	زبان
ڄيرو	ٻاهه

چ	
چَارن	چانورن
چَڙنُ	چڙهڻ
چُڪِي رَهِيو	نڪري چڪو، نڪري ويو
چُنَاءِ	ڪاڏائين
	چُٽَن
چُٽي	چِٻَي
چُوتِيرُ	پکيءَ جو قسم
چَوءِ	چوي، پڙهي، چيو
چِيئَنِ	ڦاڙيندڙ جانورن، چيريندڙ حيوانن
چَئَڻُ	چوڻ
چِپَر	ڏونگر، جبل، ڪوهستان
چَٽ	ڦُڙو
چَلِيرِي	چلرن واري مڇي
چِيُ، چِيُ	چيهون چيهون، ذرا ذرا، ٽڪر ٽڪر، پرزا پرزا
ح	
حَاجَت	ضرورت
حَامِل	پيٽ واريءَ، ڏُکي
حِمَارُ	گڏهه
خ	
خَبرداري	خبر رکندڙ، ڄاڻ
خَمرُ	شراب
د	
دَارُ	دنيا، جهان
دُرس	صحي، جائز، حلال

لفظ	معنيٰ	لفظ	معنيٰ
دُرُستُ	صحي، جائز، حلال	رِهَاءِ	جُڳاءِ، روا، جائز، مباح هجڻ
دوهَائِي	پکيءَ جو قسم	رَهِڪَ	رهائش
ڌ		رِيهِ	(= ريهين) اُن ري، ان کان سواءِ
ڌارَان	انهن کان سواءِ	**ز**	
ڌُکو	تلهو ڏندو	زَبُونُ	حرام[1]
ڌڻِي	مالڪ، الله تعاليٰ	**س**	
ڏ		سَارَ	خبر، معلومات
ڏائي	ڪابي	سَارَي	ياد ڪري، سنڀالي
ڏُکندوَ	تڪليف، سور، مرض، بيماري	سَاعت	وقت، مهل
ڏوڙيندو	ڏوريندو، ووڙيندو، ڳوليندو	سَامَاءِ	رهي، گذاري
ڏنيَ	عذاب سهڻ، سور ڏيڻ، صدما پهچائڻ	سَاندَن	سانڍڻ
ڏنيِرو	مڇيءَ جو قسم، ڪُرڙو	سَايَم	سائينم، مُنهنجا سائين
ڏونه	ڏانهن	سَائِي	سائين
ڏهُ	ڏهون	سُئَاءِ	ٻُڌائين
ڊ		سَبَاجَو	(= سباجهو) ڀاڄارو، مهربان
ڊِرَگِي	ڊگهي	سَترُ	ڍڪ، پردو
ڊوري	ڊوڙي، ڊُڪي، ڀڄي	سِتَرانُ	سخت، ڏاڍو
ذ		سِڄُ	سج
ذابِح	ڪُهندڙ، ڪاسائي	سَجهِ	سهنجو، سولو، موقعو، وجهه، اوزار، هٿيار
ذبح	ڪُهڻ	سُڄي	ٻُڌجي
ر		سَرَا	رهڻ جي جاءِ، محلات
رَاهڪو	رهاڪو، باشندا	سُرَنِ	هلن، زمين تي سرندڙ جيت
رُپو	چاندي	سَقُرو	فائدو ڏيندڙ، عمدو
رِڙِي	رڙهي، نڪري، وهي هلي	سُڪي	زمين
رَسَاڻِي	رسايا، پهچايا	سُنهَ وَينَو	اڻ طهريل
رَسِي	پهچي	سَندَانِ	سندن، انهن جا
روز	ڏينهن	سَنِي	(= سنهي) پيشاب

(1) جيتوڻيڪ "زبون" لفظ جي اصل ۾ معنيٰ ڊنل، ڦِتل، جُهريل ٻه آهي، پر هتي مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ڪلهوڙا دور جي محاوري پٽاندڙ "زبون" لفظ کي "حرام" جي معنيٰ ۾ آندو آهي.

لفظ	معنيٰ	لفظ	معنيٰ
سُٽِھو	سٽو، ٻُڌو	ڪ	
سُونھارو	سونھن وارو، سھڻو	ڪِ	يا
سَھجَيرَو	سھنج، سولو، آسان	ڪَارڻِ	واسطي، لاءِ، سبب
سُھڪايُ	(= سھڪايون) سوڪايون، سولايون، آسانيون	ڪَارِي	اثرائتو ڏک يا زخم، موتمار، گھرو زخم
سِيچَانُو	ٽُرمچي (باز جي مادي)	ڪَاريرِي	ڪاري رنگ واري
سِيَار سِينگ	گدڙ سگن مان ٺھيل ڪمان، ڪمان	ڪَانُ	ڪاني مان ٺھيل تير (سچي سر ۾ لوھي ڇھنب ھٽي ٺاھيل تير)
سِ	سين، سان ش	ڪَتِيءَ	(= جمع ڪتيون) ستن ننڍڙن تارن جي ميڙ جو نکٽ، تارن جو جھڳٽو
شُتُر مُرغُ	اُٺ پکي	ڪُٺو	ماريو
ص		ڪَٿِ	ڪجھ، ذرو، ھرگز، مورھين
صَاحِبُ	الله تعاليٰ	ڪَرَ	جيڪر، جيڪڏھن
صَيدَ	شڪار ٿيل جانور	ڪَڙھو	ڪريو
ظ		ڪَرِين	ڪن، ڪھُرن
ظَن	گمان، شڪ	ڪَرِيندهِ	ڪندي
ع		ڪَلو لڳڻ	سخت اچ لڳڻ ڦٿڪو ٿيڻ سوک يا اٽڪ ٿيڻ
عَاصِي	گنھگار	ڪَنجَ	ڪونج پکيءَ جو قسم
ف		ڪونن	سڏڻ، ڪوٺڻ
فَاتِحا	سورة الحمد، مري ويل ماڻھوءَ لاءِ سورة الحمد پڙھڻ، دعا گھرڻ	ڪوڏ ڪُھَڻِ	ھيج، شوق، چاھ، سڪ، اُڪير، پيار، خوشي ڪوھڻ
ڦ		ڪَھي	ڇوي
ڦُٽرو ڦُني	ڇگو، صحيح، جائز، حلال ڦتڪي، ڇُري پُري	ڪِيان ڪِيرَ	ڪيئان، ڪيڙا ڪِيڙ، ڪِيڙي، ڪِول
ڦُٽي ڦُٽي	ڦتڪي ڦتڪي	ڪِيرو	ڪير، لوھ جو قلعو
ق		ڪِيُ	ڪيون
قَازُ	پکيءَ جو قسم		

ڪ			
ڪا	لاءِ واسطي	لِقَاء	الله تعاليٰ جو ڏسڻ، ديدار ڪرڻ
ڪارِين	گهارين، گذارين، رهن	لَڳه	لاڳيتو
ڪانئِي	ساڙي	لَڳهِم	لاڳيتو
ڪَپَ	(= ڳپ) پيٽ جانور جو، ڦر	لِنگَنِ	عضون، بدن، جسم
ڪَيَرن	ڳيپرڻ، تخم جهلڻ واري جاءِ، ٻچي داني	لُه	لوهه
ڪيرُو	ڳيرو، ڇوڪرات (نوخير جنهن کي اجان ڏاڙهي نہ آئي هجي، لاسڙيات ڇوڪرو)	لَئِبو لَئِجي	ٻڌي ويهاريو ٻڌي ويهارجي
ڪُرڪيريو	ڪڙ ڪٻيتو، چانڊاٽو (اڏامندڙ جيت جنهن جي پُڇ مان روشني نڪري)	لئي	واسطي، لاءِ، ڪاڻ
ڪرڪ	رڳ، نالي	م	
ڪُريا	پير، پاوا	مَاڙُو	ماڻهو
ڪٽيرو	گهٽو	مَاڳه	(= ماڳ) مڪان، جاءِ، هنڌ
ڪوُهَرَ	ڪوهه	مَاه	ماس، گوشت
ڪيٺُ پَارُڪِ	ڪيٺ جي آبادي جي موقعي تي	مَنايُ	منايون، ڏوهه گناهه
ڪِينَا	ڪائڻ ڪان	مَنَن	گنهگارن
ڪِيندو	ڪائيندو	مَتي	مُنڊي، سِري، سِسي
ڪِيڻ	ڪائڻ	مَجُوسِي	باهه جو پوڄاري، آتش پرست، گبر
ڪِيو	ڪيرو ٿيل عضوو	مَحرمُ	حج يا عمره ۾ احرام وارو
گ		مَذبُوحُ	ڪٺل جانور
گَاءُ	گهاءُ، زخم	مَرتَبُو	پيرو، دفعو
گَرن جو گُنگو	گهر ۾ رهندڙ، ڌاريل، پاليل گونگو	مُرتد	دين کان ڦريل، اسلام جو منڪر، بي دين، ڪافر
گَنِ	گهٽي	مَردي	مُڙسي
گَيٽا	گهيٽا، دُنبا	مَرڪن	عزت لهن، سرخروئي حاصل ڪن
گِيهرَبو	گهِلبو، ڇڪبو	مِرُو	جهنگلي جانور
		مَري رَهيو	مري رهيو
		مَري وارو	مرگهي وارو

مُعلم	پڙهايل، سيکاريل	وَاٽَا	ٽڪرا، ڀاڱا، حصا
مُعَين	مقرر، نالي سان	وَاهِيَاءِ	چيائين، پڙهيائين
مَنجَا	انهن منجهان	وَاهِي	وهائي
مَنجِسِ	(= منجهس) ان ۾	وَائِي	ٻولي
مُنِي	مُڏي	وَبَال	گناهه
مُوُ	مُئو	وِترو	وڌيڪ، سرس، گهڻو، زياده
موچارو	سٺو	وَجِبو	وجهبو، ڇڏبو
مُورَهِ	(=مورهين) مورڳو، هرگز	وَحشِي	جهنگ ۾ رهندڙ، جهنگلي
مُهُ	مُنهن، ڏار	وَڏيرو	وڏو، گهڻو
مُهَا	مُنهن، وات	وَر	ڀلي
مَهدَا	اڳيان، سامهون	وَرَنِ	رنگ
مَهدَاسِ	ان جي اڳيان	وَسَائِيدي	وسائيندي، آباد ڪندي، ڳوٺ ٻڌندي
مِهرَ	مهرباني	وِسَواسِي	وسواس، شڪ شبهو
مَهُو	مڇر	وِسِهَن	مڃن، عمل ڪن
مَيرِي	(= ميڙي) قيامت جي ڏينهن	وِلهَا	ٺلها، سڃا، سکڻا، نڌٽڪا
ن		وِٺوء	ڳنڍيل، مليل
نَامُ	نالو	وَهِٿَر	وهٿ، ڍور، چوپايو جانور
نَاءُ	نانءُ، نالو	وَهندهِ	هلندي، پڇندي
نِبَار	نِج، خالص، اصلي، چِند	وِيَا	پيٽ مان ڄاول، اولاد، ٻُڻ، نسل
نُحر	اُٺ کي ڪُهڻ	وَير	ويل، مهل
نِرتَ	نظر، سوچ ويچار	وَيسَرَنِ	ويسرڪن، غفلت ڪن، سستي ڪن
نُرونو	رڳ، نالي	هـ	
نِرِيَاءَ	نڙيءَ ڪان، نڙيءَ وٽان	هَاج	ڪم
نِيَسُوري نِڳيو	سموري، سڄي نڪتو، ظاهر ٿيو	هُد هُد	پکيءَ جو هڪ قسم، مشهور رنگين ۽ ڪلنگي وارو پکي، مرغ سليمان
نِهَايت نِيَاءِ	انتها، پڇاڙي انهن مان	هَڏِهِ	(= هڏهين) هرگز، مورهين، هَرِ هَرِ، هوريان هوريان، آهستي آهستي
		هَرري	هري هري، آهستي

هَٽِجَا	هنڊائج، لائج		
هُوند	جيڪر		
هَيج	شوق، چاهہ، دل سان		
هيڪاندو	گڏ ٿيو، گڏيو		
هيڪُ	هڪ		
هَيڪڙو	هڪڙو		
هِي	هينئين، دل		
هَئِي	هنئين		